

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KÜRTLERDE HALK HEKİMLİĞİ VE HALK İNANIŞLARI HAKKARI RINDIK (GEÇİMLİ) KÖYÜ ÖRNEĞİ

Azize KOKSUN ÖLMEZ
15939003

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Osman ASLANOĞLU

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**KÜRTLERDE HALK HEKİMLİĞİ VE HALK İNANIŞLARI
HAKKARİ RINDIK (GEÇİMLİ) KÖYÜ ÖRNEĞİ**

Azize KOKSUN ÖLMEZ
15939003

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Osman ASLANOĞLU

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Kürtlerde Halk Hekimliği ve Halk İnanışları Hakkari Rındık (Geçimli) Köyü Örneği” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Azize KOKSUN ÖLMEZ

24/06/2019

T.C
DİCLE UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
DIYARBAKIR

Azize KOKSUN ÖLMEZ tarafından yapılan “Kürtlerde Halk Hekimliği ve Halk İnanışları Hakkari Rındık (Geçimli) Köyü Örneği” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

Ünvanı Adı Soyadı

Başkan: Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Üye: Doç. Dr. Hayreddin KIZIL

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Osman ASLANOĞLU

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 24/06/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../2019

Prof. Dr. Nazım HASIRCI
ENSTİTÜ MÜDÜRÜ
(MÜHÜR)

ÖNSÖZ

İnsanların, geçmişten günümüze dek sağlık sorunlarına buldukları çözümler nesilden nesile aktararak halk hekimliği dediğimiz kavramın temelini oluşturmuştur. Halk hekimliğinin uygulanış şekli, kullanılan malzemeler ve hastalık-sağlık kavramlarına yüklenen anlamlar her topluluk için kendine özgüdür. Bu bağlamda halk hekimliği ürünleri, kültürel çalışmaların konusu olma niteliğindedir.

Kürt halk hekimliği, Kürtlerin yaşadıkları coğrafyanın geniş bitki çeşitliliğine sahip olmasının da etkisiyle zengin bir alt yapıya sahiptir. ‘Dermanên Kurdî’ olarak bilinen halk ilaçları Kürt halk kültürünün bir parçasıdır fakat Kürt halk hekimliği üzerine yapılan araştırmaların sayısı henüz istenilen düzeyde değildir. Çalışmamızın, bu alanda yapılacak yeni araştırmalara katkı sunmasını temenni ederiz.

Çalışmam boyunca, bu süreci yöneten ve desteklerini esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Osman Aslanoğlu’na, yardımlarından dolayı değerli arkadaşım Nebi Kılıç’a, çalışmada katkısı olan tüm kaynak kişilere ve özverileriyle sürekli yanımda olan sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Azize KOKSUN ÖLMEZ

Diyarbakır 2019

ÖZET

Halk hekimliği, içinde bulunduğu toplumun sağlığa bakış açısını, beslenme alışkanlıklarını, doğayla olan diyalektik bağını, özetle tüm yaşam tarzını yansıtan folklorik bir alandır. Bu bağlamada, halk hekimliği alanı üzerinde yapılan çalışmalar, çalışma alanına konu olan toplumun kültürel yapısını tanımlamada önemli bir yere sahiptir. Kürdoloji araştırmaları çerçevesinde, halk hekimliği çalışması Kürtlerin kültürel özelliklerini değerlendirmede yararlanılacak öğelerden biridir. Çalışma alanımız, halk hekimliğine kaynaklık edecek zengin bitki çeşitliliğine sahip ve Kürt kültürel değerlerinin halen büyük ölçüde orijinalliğini koruduğu bölge olan Hakkâri'ye bağlı Rındık (Geçimli) köyü olarak belirlenmiştir. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde halk hekimliği geleneğinin tarihsel kökeni üzerinde durulmuştur. Yine aynı bölümde modern dönem halk hekimliği, halk hekimliğinde kadının rolü ve son olarak Kürt halk hekimliği değerlendirilmiştir. İkinci bölümde çalışma alanımız olan Rındık (Geçimli) köyündeki halk hekimliği uygulamalarına ve kullanılan bitkilere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde bölgedeki halk inanışlarına değinilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Kürt kültürü, Halk hekimliği, Hakkâri, Dermanên Kurdî, Rındık (Geçimli) Köyü

ABSTRACT

Folk medicine is a field reflecting a communities life styles uch as their view point to health, their nutritional habit and dialectical relation with nature. So the studies, conducted on folk medicine, have an important role on identifying its ethos. In the concept of Kurdology research, the study of folk medicine is one of the factor that effects commentating the characteristic of Kurdish culture. Our area of study is determined as Hakkari, Rindik (Geçimli) village, which has protected variety of herbs and original form of Kurdish culturel values until today. The study has three main parts. In the first part, the historical origin of folk medicine is emphasised. Also, modern folk medicine, the role of women in this area and Kurdish folk medicine are stated in the same part. In the second part, herbs and practices, applied in Rindik (Geçimli) village for healing, are figured. In the third part, we handle the beliefs related to healing.

Keywords: Kurdish Culture, Folk Medicine, Hakkari, Dermanên Kurdî, Rindik Village

KURTE

Bijîşkîya gelerî, ji ber ku bergeha civakê ya ku hemberî tendiristiye, hînbûyinaxwariniya civakê, pêwenda diyalektiki ya civakê û xwezayê, bi kurtasî hemû şeweyîyana civakê derdixe holê mirov dikare beje ev qadeke folklorik e. Bi girêdayî vê mijarê ve, ew xebatên kul i ser bijîşkîya gelerî tînin kirin, di nava van xebatan de mijara ku xebat li ser hatiye kirin di pênasikirina binyada çandî ya civakê de cîyekî girîng digre. Me ji bo xebata xwe gundê Rîndîk(Geçîmlî) ye ku girêdayî bajarê Cîlemêrgê diyar kir. Ev gund ji ber ku ji aliyê cûrenebatan gellek dewlemend e, ji bo bijîşkîya gelerî xwedî çavkaniyeke mezin e û ji ber ku ev nîrxên çanda Kurdan hêjî bi gelemperî orjinaliya xwe parastîye me ev herêm ji bo xebata xwe hîlbijartîye. Xebata me li ser sê beşan pêk tê. Di beşa yekemîn de, me hewl da ku em li ser hîm û esasa dîrokî ya bijîşkîya gel bisekinin. Dîsa di heman beşê de me li ser bijîşkîya gelerî ya serdema modern û di hekîmiya vê serdemê de rol û rîsta jinan lêkolîn kir. Dawîya vê beşê me ji bo bijîşkîya gelerî ya Kurdan veqetand. Di beşa duyemîn a xebata xwe de jî me cih da hekîmiya Kurmancî ya li gundê Rîndkê (Geçîmlî) û gîyayên di vê hekîmiyê de weke derman hatine bikaranîn. Di beşa sêyem de me cih da bîr û baweriyên gelê li herêmê.

Peyvên Lêgerînê

Çanda Kurdî, Bijîşkîya Gelerî, Cîlemêrg, Dermanên Kurdî, Gundê Rîndkê

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
KURTE.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
TABLO LİSTESİ	XI
GİRİŞ.....	1
1. ÇALIŞMANIN AMACI, ÖNEMİ, YÖNTEMİ, KAPSAM VE SINIRLARI.....	3
1.1. AMAÇ	3
1.2. ÖNEM	3
1.3. YÖNTEM	4
1.4. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR	5
2. ÇALIŞMA ALANI	5
2.1. COĞRAFİ ÖZELLİKLER	5
2.2. TARİHİ ÖZELLİKLER	7
2.3. SOSYOKÜLTÜREL ÖZELLİKLER	8
BİRİNCİ BÖLÜM.....	10
HALK HEKİMLİĞİ	10

1.1. HALK HEKİMLİĞİNİN KÖKENİ	10
1.1.1. Tıbb-ı Nebevi	13
1.2. MODERN DÖNEM HALK HEKİMLİĞİ	14
1.3. HALK HEKİMLİĞİ GELENEĞİNDE KADIN.....	17
1.4. KÜRTLERDE HALK HEKİMLİĞİ	19
1.4.1. Melayê Arwasî' nin Tıp Kitabı	22
İKİNCİ BÖLÜM	26
RINDIK (GEÇİMLİ) KÖYÜNDE HALK HEKİMLİĞİ	
UYGULAMALARI.....	26
2.1. HASTALIKLAR	27
2.1.1. Cilt Hastalıkları (Newxeşiyên Çermî).....	27
2.1.1.1. Çıban(Kînor)	28
2.1.1.2. Dolama (Ragirtin)	29
2.1.1.3. Egzama (Bîrov)	30
2.1.1.4. Mantar (Qarçik).....	31
2.1.1.5. Saç Kıran (Keno/Porqiran).....	31
2.1.1.6. Siğil (Balûk)	32
2.1.1.7. Uçuk (Tamîsk).....	33
2.1.1.8. Yanık (Sotin)	33
2.1.1.9. Yaralar (Birîn)	34
2.1.2. Ağrılar (Êş).....	36
2.1.2.1. Baş Ağrısı (Serêş).....	36
2.1.2.2. Bel Ağrısı (Êşa piştê)	37
2.1.2.3. Diş Ağrısı (Êşa Diranan)	38
2.1.2.4. Kas ve Eklem Ağrıları (Êşên Masulkê û Movikan)	38
2.1.2.5. Kulak Ağrısı (Guhêşk)	39
2.1.2.6. Göz Ağrısı (Êşa Çavan).....	39
2.1.2.7. Göbek Düşmesi (Navik Ketin)	40

2.1.3. Bağırsak Hastalıkları (Nexweşiyên Rûvîyan).....	41
2.1.3.1. Basur (Bawesîr).....	41
2.1.3.2. Bağırsak Parazitleri (Kurmê Rûviyan).....	41
2.1.3.3. Gaz Sancısı (Êşa Rûviyan).....	42
2.1.3.4. İshal (Vîrik).....	42
2.1.3.5. Kabızlık (Qebzîtî/ Gîretî).....	43
2.1.4. Böbrek Hastalıkları (Nexweşiyên Gurçîkan).....	43
2.1.4.1. Böbrek İltihabı (Îltîhaba Gurçîkan).....	44
2.1.4.2. Böbrek Taşları (kevîrên gurçîkan).....	44
2.1.5. İdrar Yolu Hastalıkları (Nexweşiyên Rêgeha Îdrarê).....	45
2.1.5.1. İdrar Yolu Enfeksiyonu (Enfeksiyona Rêgeha Îdrarê).....	45
2.1.5.2. İdrar Yolları Üşütmesi (Cemidîna Rêgeha Îdrarê).....	45
2.1.6. Mide Hastalıkları (Nexweşiyên Mîdeyê).....	46
2.1.6.1. Mide Ülseri (ulser/ kula Mîdeyê).....	46
2.1.6.2. Mide Ağrısı (Êşa Mîdeyê).....	46
2.1.6.3. Hazımsızlık (Bêhezmî).....	47
2.1.6.4. Bulantı (Dilrabûn).....	47
2.1.7. Kadın Hastalıkları (Nexweşiyên Jinan).....	48
2.1.8. Ortopedik Hastalıklar (Nexweşiyên ortopedîk).....	49
2.1.8.1. Kırık (Şikestin).....	49
2.1.8.2. Çıkık (Jicîhderketî).....	50
2.1.8.3. Çatlak (Terikîn).....	50
2.1.8.4. Kaburga Eğilmesi (Êşa Perasiyan/Parsûyan).....	50
2.1.9. Romatizma (Ba, Reşeba).....	51
2.1.10. Sarılık (Zerik).....	52
2.1.11. Solunum Yolu Hastalıkları (Nexweşiyên Rêgeha Hilmijê).....	53
2.1.11.1. Bronşit (Bronşît).....	53

2.1.11.2. Nefes Darlığı (Bêhtengî)	54
2.1.11.3. Nezle (Persîv/ Arsîm).....	55
2.1.11.4. Öksürük (Kuxik)	55
2.1.11.5. Bademcik (Tehnûsk/Aşok).....	55
2.1.11.6. Sinüzit(Sînozît).....	56
2.1.12. Yılan Sokması (Pêvedana Mar)	57
2.1.13. Akrep Sokması (Pêvedana Dûpişk)	57
2.1.14. Arı Sokması (Pêvedana mêşan)	58
2.2. RINDIK KÖYÜNDE (GEÇİMLİ) HASTALIKLARIN	
TEDAVİSİNDE KULLANILAN BİTKİLER	58
2.2.1. Belgêhevêzar	60
2.2.2. Beybun	61
2.2.3. Bovijan.....	61
2.2.4. Catır.....	62
2.2.5. Darbenav	63
2.2.6. Gezik	64
2.2.7. Giyabend	65
2.2.8. Genimok.....	66
2.2.9. Giyabirinig	67
2.2.10. Hêro	68
2.2.11. Herdemrenk	69
2.2.12. Hingedan	70
2.2.13. Hesbist	70
2.2.14. Karî.....	71
2.2.15. Kevzan.....	72
2.2.16. Kengir-Kereng.....	73
2.2.17. Kuryahespi	74
2.2.18. Kelyê	75
2.2.19. Kerengêkeri	76

2.2.20. Mazî.....	76
2.2.21. Masicerik.....	77
2.2.22. Meyan-Sûs.....	78
2.2.23. Mend.....	80
2.2.24. Nojdar.....	81
2.2.25. Pûng.....	81
2.2.26. Rêvas.....	82
2.2.27. Siyabo.....	83
2.2.28. Sosin.....	84
2.2.29. Şelim.....	85
2.2.30. Şilank/ şilenik.....	86
2.2.31. Şirêmar.....	87
2.2.32. Şehbenir.....	88
2.2.33. Tirşok.....	89
2.2.34. Tolik.....	89
2.2.35. Tusi.....	90
2.3. KULLANILAN MALZEMELER	91
2.3.1. Bal.....	91
2.3.2. Şema (Bal mumu).....	92
2.3.3. Derkuvar (propolis).....	92
2.3.4. Beniştê kevzan (bıttım-menengiç sakızı).....	93
2.3.5. Benişte Kelyê (Karasakız).....	94
2.3.6. Rizgûz (cevizin yeşil kabuğu).....	95
2.3.7. Halep Sabunu (Sabuna Halebê).....	96
2.3.8. Kantaron Yağı (Dohnê talik/ tehli).....	97
2.3.9. Zeytinyağı (Dohnê zeytê).....	97
2.3.10. Zencefil (zencefil).....	98
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	99
HALK İNANIŞLARI	99

3.1. GEÇİŞ DÖNEMİYLE İLGİLİ İNANIŞLAR.....	100
3.1.1 Doğumla İlgili İnanışlar	100
3.1.2. Evlilikle İlgili İnanışlar	102
3.1.3. Ölümle İlgili İnanışlar	103
3.2. NAZAR İLE İLGİLİ İNANIŞLAR.....	104
3.3. BÜYÜ İLE İLGİLİ İNANIŞLAR.....	105
3.4. ZİYARET EDİLEN YERLER	105
3.4.1. Gulereş Baba	105
3.4.2. Şeyh Ali Camii.....	106
3.4.3. Süleyman Peygamber Camii.....	106
3.4.4. Şeyh İsmail Türbesi	106
3.4.5. Şeyh Musa Türbesi.....	107
3.5. ŞİFALI SULAR.....	107
SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA	110
EKLER.....	116

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Cilt Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Malzemeler	35
Tablo 2: Ağrıların Tedavisinde Kullanılan Malzemeler	40
Tablo 3: Bağırsak Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Malzemeler	43
Tablo 4: Böbrek ve İdrar Yolu Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Malzemeler.....	45
Tablo 5: Mide Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Malzemeler.....	48
Tablo 6: Kadın Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Malzemeler	49
Tablo 7: Ortopedik Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Malzemeler	51
Tablo 8: Romatizma Tedavisinde Kullanılan Malzemeler	52
Tablo 9: Sarılık Tedavisinde Kullanılan Malzemeler	53
Tablo 10: Solunum Yolu Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Malzemeler	56
Tablo 11: Hayvan Isırıklarının Tedavisinde Kullanılan Malzemeler.....	58

GİRİŞ

“Gelenek” terimini halk bilimi anlamında; “Eskiden beri devam edip gelen, gayri resmi yol ve yöntemlerle kazanılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan ve zamanın ihtiyaçlarına göre her kuşakta belli ölçüde bireysel yaratıcılığa ve değişmeye ve gelişmeye izin veren bilgi, hareket ve materyal ürünleri üretme ve kullanma tarzı” şeklinde tanımlamak mümkündür.¹Kürt halkının geçmişten günümüze kadar, her kuşakta, yeni ürünler ekleyerek getirdiği kültürel değerler ve birikimler Kürt halk geleneğinin temelini oluşturmaktadır.

Kürtlerin dili, edebiyatı, toplumsal yapısı, yaşam şekilleri, gelenek ve görenekleri, müzikleri birer araştırma ve çalışma konusu olma niteliğindedir. Kürt dili, edebiyatı ve kültürü çalışmalarının bilimsel bir zeminde araştırılması önemlidir. Bu alanda yapılacak çalışmalar, bugüne kadar ulaşmış kültürel ürünlerin korunmasında ve yaşatılmasında bir güvence mahiyetindedir.

Kürt folklorunun zengin mirasını bilimsel bir şekilde araştırma ve inceleme faaliyetleri geçmişte ve günümüzde Kürdoloji çalışmaları altında yürütülmektedir. Kürdoloji, bu amaçlar doğrultusunda çalışmalar gerçekleştirmektedir. Geçmişten bugüne dek yapılan çalışmaların kendi içinde sınıflandırılıp belli bir sisteme oturtulması önemlidir. Bu bakış açısıyla bu alanda çalışma yapmanın ne kadar zaruri olduğunu görebiliriz. Kürtlerin yaşadıkları coğrafyanın dağınık olması bu çalışmaların yürütülmesi ve derlenmesi açısından zorlu olabilir. Bu bakımdan Kürdoloji çalışmaları her şeyden önce özveri gerektiren bir alandır. Kürtlerin yaşadıkları yerlerde, bu işe gönül vermiş kişiler tarafından çoğu zaman bireysel çabalarla çok önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu alana gönül veren insanlar tarafından yürütülen çalışmalar zamanla resmi anlamda bir bilim dalı altında devam etmiştir. Kürdolojinin Türkiye’de resmiyet kazanmasıyla birlikte Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları şehirlerde bulunan üniversitelerde ilgili bölümler ve akademik anlamda bir alan açılmıştır.

---

¹ Metin Ekici, **Halk Bilgisi Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yayınları, Ankara 2004, s.

Kürtçenin yazı dili olarak az kullanılması sözlü kültürün gelişmesine ve zenginleşmesine ortam hazırlamıştır.²Kürt dilinin varlığı ve gelişiminin en önemli kısmı yapılacak folklor çalışmalarıyla ortaya çıkacaktır. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği birçok etkenin yaşam alanlarımıza yoğun bir şekilde girmesiyle folklorik birçok öge kaybolmaya yüz tutmuştur. Kürtlerin yaşam alanı içinde dünden bugüne süregelen birçok unsur bu folklor çalışmalarının kapsamı içindedir. Eski dönemlerden beri Kürtlerin karşılaştıkları sağlık sorunlarına buldukları çözüm ve pratiklerin, kendi topraklarına has yüzlerce şifalı bitki türünün folklor çalışmaları kapsamında derlenmesi önemlidir.

Araştırma alanı olarak belirlediğimiz Rındık (Geçimli) köyü, Kürt kültürel mirasını büyük ölçüde koruyan yerlerden biridir. Ayrıca zengin doğası ve sahip olduğu bitki çeşitliliğiyle halk hekimliği geleneğinin gelişimine oldukça uygun bir alandır. Çalışmamızın ilk bölümde genel hatlarıyla halk hekimliğine değilmiş, bu kapsamda kadının konumu değerlendirilmiştir. Kürtçe yazılan ve tıp bilgileri veren ilk eser olarak kabul edilen Melayê Arwasî' nin tıp kitabından bazı aktarımlar yapılmıştır. Aynı bölüm altında, Hz. Muhammed'in (S.A.V) bizzat kendisinin uyguladığı ve tavsiye ettiği sağlık, beslenme gibi İslami yaşam şekli uygulamalarını kapsayan Tıbb-ı Nebeviye yer verilmiştir. İkinci bölümde, Rındık (Geçimli) köyünde halk hekimliği uygulamaları bir araya getirilmiştir. Köyde hastalanan kişilerin başvurduğu halk hekimliği uygulayıcılarıyla görüşmeler yapılmış, bu hekimlerin kullandıkları bitki ve malzemeler bölüm sonunda değerlendirilmiştir. Kürtlerin yaşadığı farklı ilçelerde yapılan halk hekimliği çalışmaları sonucunda ortaya çıkan pratiklerden, çalışma alanımızdakilerle benzerlik gösteren bitkiye uygulama türlerine kısaca yer verilmiştir. Üçüncü bölümde halk inanışlarına ve türbe, ziyaret gibi kutsal görülen mekanlar yer almaktadır

---

² Metin Yüksel, **Kurdolojî û Malbata Celilan**, Weşanên Avesta, İstanbul 2014, s. 10

1. ÇALIŞMANIN AMACI, ÖNEMİ, YÖNTEMİ, KAPSAM VE SINIRLARI

1.1. AMAÇ

İçinde bulunduğumuz çağda, yaşanan teknolojik gelişmeler ve yaygınlaşan iletişim araçlarıyla birlikte sağlık hizmetleri birçok alana ulaşma imkânı bulmuştur ve daha fazla sayıda insan bu imkânlardan yararlanmaya başlamıştır. Sağlık hizmetlerinin daha kısıtlı olduğu ve hatta kurumsallaşmanın olmadığı dönemlerde de insanoğlu, karşılaştığı hastalıklar ile mücadele etme yöntemleri geliştirmiştir. Geçmişte, doğayla daha sıkı bir ilişki içinde bulunan insan tabiat olaylarını gözlemleyerek burada edindiği deneyimler sonucunda tedavi yöntemleri geliştirmiştir. Bazen bir hayvanın içgüdüsel hareketi izlenip tekrarlanmış bazen de bitkilerin şifalı özellikleri deneyimler sonucunda kullanılmaya başlanmıştır. Bunların sonuç vermediği durumlarda insanoğlu, karşılaştığı sıkıntıların nedenlerini Güneş ya da Ay tutulması gibi doğa olaylarında aramıştır.³

Genel olarak halk hekimliği kaynağını iki türlü uygulamadan alır. Bunlardan biri sihir ve büyü kökenli mistik pratikler bir diğeri deneme yanılma yoluyla elde edilen ampirik uygulamalardır.⁴

Bu çalışmanın amacı halk hekimliği kapsamında Rındık (Geçimli) köyünde uygulanan maddi ve manevi tedavi yöntemlerinin neler olduğunu, ne tür bitki ve malzemelerin kullanıldığını ve bu yöntemlerin Kürt kültürünün bir parçası olan Kürt halk hekimliği geleneğindeki yerini tespit etmek ve değerlendirmektir.

1.2. ÖNEM

Bir topluluğun hastalık ve sağlık kavramlarına bakış açısı, sahip olduğu kültürel kodlarla yakından ilişkilidir. Hastalıkları tespit ve tedavi etme sırasında

³ Sedat Veyis Örnek, **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1988, s. 29

⁴ Don yoder, 'Halk Tıbbı', **Folklorla Doğru Dergisi**, Sibel Yoğurtçuoğlu, Ayfer Gülüm (çev), 1975/43,s. 25

başvurulan yöntemler kültürel özelliklere göre farklılık gösterir. Bu bilgi çerçevesinde, Kürtlerin yaşadıkları coğrafyaya bakıldığında, insan sağlığı için önemli olan çok çeşitli bitki türlerine sahip olduğu görülmektedir. Tarih boyunca bu bitkiler birçok hastalığın tedavisinde kullanılmıştır. 'Dermanên Kurdî' olarak bilinen birçok bitki kökenli ilaç, bu topraklarda halen şifa kaynağı olarak varlığını sürdürüyor. Kürtlerde köklü bir halk hekimliği geleneği bulunmaktadır. Yaşanılan coğrafyanın zorlu koşulları, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel birçok etken bu gelenek üzerinde etkilidir. Her ne kadar modern tıbbın ulaşılabilir hale gelmesiyle bu gelenek özellikle yeni jenerasyon üzerinde önemi yitirir gibi görünse de, aslında dünya genelinde sağlık ve ilaç alanlarının bir rant sektörüne dönüşmesi geleneksel olana, doğal olana yönelik ilgiyi koruyor. Diğer yandan halk hekimliğinin taşıdığı kültürel kodlar açısından bu konu üzerinde yapılan çalışmalar önemlidir. Kültürel değerlerin varlığı yeni nesillere aktarımlarıyla yaşatılabilir ve korunabilir. Kürt kültürü üzerine, özellikle son zamanlarda, yapılan çalışmaların sayısı artmaktadır. Kürt halk biliminin bir parçası olan halk hekimliği üzerine yapılan çalışmalar da Kürt kültürel değerlerinin korunması açısından önemlidir.

1.3. YÖNTEM

Araştırma konusu belirlendikten sonra folklor ile ilgili kullanılan alan araştırması yöntemleri incelenmiştir. Literatür araştırması sırasında olabildiğince yazılı kaynaklardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Çalışma sahası ve halk hekimliğiyle ilgili yapılan çalışmalara ve kaynaklara ulaşılmıştır. Uygun materyaller tespit edildikten sonra araştırma konusuna dair sorular hazırlanmıştır

Araştırma sahamızda, halk hekimliğine dair kültürel ürünleri derleme çalışması daha önce yapılmamıştır. Bu nedenle bu alanda daha önceden bir araya getirilmiş yazılı kaynaklardan yararlanma durumu gelişmemiştir. Çalışma alanında bulunan, halk hekimliği ve halk inanışlarına dair kültürel ürünlerin belirlenmesinde, gözlem ve görüşme metotları kullanılmıştır. Bu köyde yaşayanların belirli hastalıklar için başvurduğu kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler sohbet havasında gerçekleşmiştir. Bu görüşmeler esnasında kişilerin rahat hissedebilmeleri için ses kaydı, video vb araçlar çok fazla kullanılamamıştır. Ulaşılan kaynak kişilerin

bilgileri kayıt altına alınmıştır. Hastalıkların ve bitkilerin bölgede kullanılan orijinal isimlerine yer verilmiştir.

Halk hekimliğiyle ilgili yapılan çalışmalar taranırken Silvan, Yüksekova, Ergani ve Savur'da yapılan araştırmalara ulaşılmıştır. Bu araştırmalarla elde edilen tedavi yöntemlerinden, çalışma sahasımızda benzerlik gösteren uygulama ve kullanılan bitki çeşitlerine kısa notlar şeklinde yer verilmiştir.

1.4. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Kürtlerde halk hekimliği ve buna bağlı inanışların uygulamalarını ve niteliklerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışmanın alanı Hakkâri iline bağlı Rındık (Geçimli) köyü ile sınırlanmıştır. Kürt folkloru içinde halk hekimliğinin etkilerini, neden ve nasıl geliştiğini daha detaylı olarak belirleyebilmek için, bu tür çalışmaların geniş alanlara yayılarak yapılması gerekmektedir.

2. ÇALIŞMA ALANI

2.1. COĞRAFİ ÖZELLİKLER

Hakkâri, doğuda İran'a güneyde ise Irak'a sınırları olan Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan bir yöredir. Bu yöre Kürt coğrafyasının en çetin ve en dayanılmaz arazi ve iklim koşullarına ve engebeli araziye sahip olan parçasıdır.⁵

Dağlık bir arazi üzerinde bulunan bölgede yüksek kesimlerde karasal iklim hakimken, vadi tabanlı alçak kesimlerde daha ılıman iklim görülmektedir. Yağış genel olarak kar yağışı şeklindedir. Özellikle yüksek kesimlerde karın yerde kalma süresi uzundur. Karla kaplı Hakkâri dağları Zap suyunu ve kollarını besler, her mevsimde suyu boldur. Akarsuların derinlemesine aşındırması sonucu oluşan vadiler bulunmaktadır. İklim koşulları bitki çeşitliliğini de belirler. Yüksek kesimlerde endemik bitki türlerine rastlanabileceği gibi alçak kesimlerde Akdeniz ikliminin olanak verdiği bitkiler yetişebilmektedir. Ters lale (şiler-zengilêzom-gulnixwîn-gûlbizin-gûldexwîn) bölgede yüksek kesimlerde yetişen endemik bir bitkidir. Hakkâri dağları, Torosların bir devamı olup doğu-batı yönünde uzanırlar. Yüksek

---

⁵ Mehrdad R. Izady, **Kürtler- Bir El Kitabı**, Doz Yayınları, İstanbul 2011, s. 37

rakımlı bu dağlar Zap suyu tarafından ikiye bölünmüştür. Bölgenin %10 u platolarla kaplıdır. Dağların çevresinde yer alan bazı düzlüklerin akarsularla parçalanması sonucu oluşan yaylalar Hakkâri'de geniş yer kaplar. Bu yaylalar yaz mevsiminin gelmesiyle hayvancılık anlamında önem kazanırlar. Göçebe yaşam tarzı bakımından en zengin bölge olan Hakkâri bölgesi binlerce yıldır koçerliğin kalesi konumundadır. Mergazer, Nordüz, Faraşin, Berçelan, Kani Gurgan, Bilmizid, Çalesor, Kanimehan, Kanicemet, Meydan-ı Beybur, Meydan-ı Zengil, Semedar, Meydan-ı Melham, Ceytez, Vargeniman bölgedeki yaylalardır.⁶

Araştırma alanımız olan Rındık (Geçimli) köyü bir vadide yer almaktadır. Köyün mahallerinden biri Çemê Hêjirkê'dir (İncirlik). Çemê Hêjirkê köyün ortasından geçer. Bu konumundan dolayı bölgede köy bazen Gelî (vadi) olarak isimlendirilir.⁷ Yüksek kesimlerde sert hava koşulları gözlenirken alçak kesimlerde ılıman iklim etkilerini gösterir. Bu durum köyde mikro iklim alanları oluşturur ve bitki çeşitliliğini zenginleştirir. Ilıman hava koşullarının hakim olduğu yerlerde cennet hurması gibi tropikal meyveler yetiştirilir. Ceviz ve meşe ağaçları yaygındır. Bölgede çeltik de yapılmaktadır. Çukurca pirinci görünüm olarak Karacadağ pirincine benzemektedir ve bölge halkının aktarımına göre atalık tohumla ekilen bu pirinç yabancı pirinçlerle karıştırılamaz. Yine aktarımlara göre sadece Anadolu'ya özgü olan siyah maş bu yörede ekimi yapılan önemli maddelerdendir.⁸ Yöreye özgü yapılan yemeklerin birçoğunda siyah maş kullanılır.⁹

Köyde ekimi yapılan en önemli besin maddelerinden biri susamdır. Hasadı elle yapılan susam önce kümeler halinde bir araya getirilir ve bir müddet daha tarla bekletilir. Susam taneleri kabuklarından ayıklanmak için torbalara konur ve dövülür. Zap suyunda kabuklarından arındırılan susam, özel yapılmış fırınlarda sacın üzerinde kavrulur. Daha sonra su değirmeninde öğütülerek tahin tapılır.¹⁰

⁶Hakkari Belediyesi, <http://www.hakkari.bel.tr/Sayfa/19/tarihi> :Erişim Tarihi:18 Aralık 2016

⁷ K.1, K.10, K.27

⁸ K.10, K.16, K.17, K.25

⁹ K.7, K11, K25

¹⁰ K10, K7, K32

Ekiminde, hasadında ve tahin haline getirilene kadar her aşamasında büyük emek harcanan susam, tarihi su değirmeninde öğütülür. Köyün Dêra Mersawa (bahçeli) mahallesinde Ermenilerden kalma tarihi su değirmeni halen işlev görmektedir.¹¹

Gelişmiş su kaynakları tarım için önemli olsa da arazinin elverişsiz yapısı tarım alanını kısıtlamıştır. Tarım alanlarının genel alana oranı ancak % 5 civarındadır.¹²Bu durum beraberinde bir takım avantajlar getirmiştir. Tarım ilaçlarının kullanılmıyor olması ve sanayiden uzak oluşu itibarıyla temiz doğası, geniş bitki çeşitliliği olumsuz etkilenmemiştir. Bu sebeple bölgede yapılan arıcılık ile üretilen bal yüksek kalitededir.¹³

2.2. TARİHİ ÖZELLİKLER

Hakkâri ismi aslında doğuda Elbak, kuzeyde Westan-Miks, güneyde Amêdiye ve batıda da Hêzil Çayı'yla sınırlı olan bölgenin adıdır. Colemêrg de bölge merkezinin adıdır. Bu bölgenin geçmişi tarih öncesi dönemlere uzanır. Birçok uygarlığa ev sahipliği yapan bölge insanlık tarihi boyunca kavimlerin ve insan topluluklarının yerleşik yeri olmuştur. Neolitik döneme dair kalıntılara rastlanmaktadır. Bölge doğal bir kale konumundadır. Bu nedenle yaşanan istilalardan kendisini önemli ölçüde koruyabilmiştir. Kürt aşiretleri hâkimiyeti altında olan bölgede güçlü imparatorluklar sadece formal düzeyde söz sahibi olmuştur. Gerçek anlamda Hakkari bölgesinde hiçbir imparatorluk tam anlamıyla hakimiyet kuramamıştır.¹⁴

Arkeologlar Hakkâri bölgesinin henüz keşfedilmemiş bir mekân olduğunu ve halen gizemi koruyan keşfedilmeyi bekleyen birçok tarihi mekânının ve özelliğinin olduğunu söylerler. Bölgede bulunan kaya resimleri ilk çağlardan beri yörede avcılığın ve hayvancılığın yapıldığını gösterir niteliktedir. M.Ö. 7000'li yıllara uzanan bu resimler 2600 rakımlı Geverok vadisinde bulunur. Yerleşik yaşamın bir

¹¹ K1, K23

¹² Hatice Demirekin, **Hakkari- Çukurca Yöresi Topraklarının Verimlilik Durumlarının Belirlenmesi**, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Demirel üniversitesi fen bilimleri enstitüsü, Isparta- 2014 s.23

¹³ K10, K25, K28

¹⁴ Hakkâri Belediyesi, <http://www.hakkari.bel.tr/Sayfa/19/tarihi> :Erişim Tarihi:18 Aralık 2016

göstergesi olan sembollerin yer aldığı diğer kaya resimleri Şiye Hendeveda civarında bulunmuştur. Cilalı taş dönemine ait olduğu varsayılan bazı kaya resimlerinde genel olarak dağ keçisi figürü vardır.¹⁵

Bölgede Kürtlerin yanı sıra Ermeniler, Süryani ve Nasturiler de yaşamıştır. Hakkâri bölgesinde birçok yerleşim yerinde Hristiyan topluluklara ait kiliseler bulunmaktadır. Fakat günümüzde kadar ulaşabilen bu yapıların sayısı çok azdır.¹⁶

Rındık (Geçimli) köyüne bağlı Bahçeli mahallesinin orijinal adı Dêra Mersawa'dır. Mahalle adını orda yer alan tarihi kiliseden alır. Fakat köylüler tarafından kilisenin üzerine ev inşa edilmiştir. Köyde yaşayanların aktarımına göre bu kilisenin Ermeni kilisesi olma ihtimali yüksektir. Köyün Kelêtanê (Seyitli) ve Bênarê (Pınar) mezrasında da kilise kalıntıları vardır. Köyde Ermenilere ait bir su değirmeni de bulunmaktadır ve değirmen halen kullanılmaktadır.¹⁷ Hem bölge tarihine hem de insanlık tarihine yeni bir ışık tutacak ve farklı bir boyut kazandıracak birçok kalıntı ve veri gün yüzüne çıkmayı beklemektedir.

2.3. SOSYOKÜLTÜREL ÖZELLİKLER

Hakkâri'nin toplumsal yapısı aşiret örgütlenmesine dayanır.¹⁸ 14. yüzyıla kadar Hakkari aşireti, yukarı büyük Zap'tan, Dicle ve Cezire İbn Omar' a kadar Van gölünün güneyindeki dağlık bölge üzerinde etkiliydi.¹⁹

Çalışma sahasında yapılan görüşmeler esnasında Rındık (Geçimli) köyünün, Ertuşi aşiretinin Kaşuran koluna bağlı olduğu söylenmiştir. Köyde ayrıca Seyitler olarak kabul edilen aileler vardır. Seyitler genel olarak köyün Kelêtanê (Seyitli) mezrasında yerleşik konumdadırlar.²⁰

Geleneklere bağlılık söz konusudur. Sosyal yaşamın önemli bir parçası yaylalardır. İlkbaharın gelmesiyle yayla hazırlıkları başlar. Hayvancılık bölgede

¹⁵ Adnan Menderes **Kaya, Sosyal ve Kültürel yönleriyle Hakkari**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2007, s. 11

¹⁶ K1, K17, K21, K22, K23

¹⁷ K1, K17, K21, K22, K23

¹⁸ Mehrdad R. Izady, **Kürtler- Bir El Kitabı**, Doz Yayınları, İstanbul 2011, s. 332

¹⁹ Basil Nikitine, **Kürtler (sosyolojik- tarihi inceleme)**, Örgün Yayınevi, İstanbul 2015, s. 301

²⁰ K2, K4, K5, K15

önemli geçim kaynaklarından biridir. Özellikle küçükbaş hayvancılık yapılıır.²¹Bunun yanında arıcılık ve sınır ticareti de bölgede yürütölen ekonomik kaynaklardandır.²²Bölgede yaşanan çatışmalar ve köy boşaltmalardan kaynaklı, Hakkâri'den batıya illerine göç yaşanmaktadır. Yaylaların yasaklı bölge ilan edilmesi hayvancılığı olumsuz etkilemektedir. Ekonomik olarak hayvancılığa dayanan toplumun bu alanda yaşadığı zorluklar mecburi bir göç dalgası yaratmaktadır. Özellikle bölgenin genç nüfusu Türkiye metropollerinde iş bulma çabası içindedir. Ayrıca aileler mevsimlik işçi olarak başta Adana ve Mersin olmak üzere birçok kente dağılmaktadır.²³

Çalışma alanımız olan Rındık(Geçimli) Hakkari merkeze bağılı olmakla beraber köyün mezraları da bulunmaktadır. Köye bağılı mezralar Kelêtanê, Rındık, Seryanê, Aşiv zengil ve Bênarêdir. Köyün mahalleleri Dêra Mersawa, Çemê Hêjirkê ve Çemê Kûlkuledir.²⁴

598 nüfusa sahip köyde2016'daki belirlemelere göre son on yılda ciddi bir nüfus azalması yaşamıştır.²⁵

---

²¹ K1, K3, K18

²² K3,K10, K25

²³ K1, K9, K27

²⁴K1,K27

²⁵ Türkiye İstatistik Kurumu, 2016, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> :Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2017

BİRİNCİ BÖLÜM

HALK HEKİMLİĞİ

İnsanlık tarihi boyunca, tüm halklar kendi varoluşlarını gerçekleştirmek ve varlıklarını korumak için sürekli mücadele içinde olmuşlardır. Temel ihtiyaçların karşılanma gereksinimi ve daha iyi yaşam koşulları yaratma isteğiyle verilen mücadele süresince büyük gelişmeler sağlanmıştır. Bu süre zarfında bir takım yöntemler, inanışlar ve ürünler ortaya çıkmıştır. Daha sağlıklı bir bedene sahip olma noktasında yapılan uygulamalar ve elde edilen birikimlerin kuşaktan kuşağa aktarılması halk hekimliği kavramının kapsamına girer. Halk hekimliği, geleneksel tıp, folklorik tıp ya da günümüzde alternatif tıp olarak tanımlanır.²⁶

1.1. HALK HEKİMLİĞİNİN KÖKENİ

Halk hekimliğinin ya da başka deyişle geleneksel tıbbın kökeni çok eskilere dayanmaktadır. Halk tababeti veya geleneksel tababet, ilk insanın tabiat olayları karşısında takındıkları tavırlar ve münasebet şekillerinden doğmuştur. Burada sihir ve büyüün rolü büyük olmuştur. İyi ve kötü kuvvetlerin insanlara musallat olması karşısında büyücüler, şamanlar tabiatüstü unsurlarla temasa geçerler. Böylece dini inançlar ile sihrin yönettiği bu geleneksel sistemlerde sağlık ve hastalık insan bedenine yabancı unsurların girmesi ve onların yaptıkları fenalıklarla izah edilirdi. Bunlardan korunmak için bazı çareler düşünülmüş ve bu suretle halk tababetinin temelleri atılmıştır.²⁷

Halk hekimliğinin tarihçesine bakıldığında neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir yapıyla karşılaşırız. İnsanoğlunun yaratımlarının birçoğunun ihtiyaçlar temelinde ortaya çıktığı düşünüldüğünde, halk hekimliğinin de bu temelde insanın var olduğu andan itibaren gelişim gösterdiğini söyleyebiliriz.

Hastalıkları ve sebeplerini tanımlama noktasında yetersiz bir dönem içinde olan insanoğlu doğada karşılaştığı olayları hastalıkların kaynağı ve aynı zamanda

---

²⁶ Nagihan Baysal, **Gelenek ve Değişim Ekseninde Trabzon Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma**, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2014, s. 19

²⁷ Orhan Türkdoğan, **Kültür ve Sağlık- Hastalık Sistemi**, MEB Yayınları, İstanbul 1991, s. 45

tedavi edici gücü olarak görmüştür. Hâkimiyeti altına alamadığı tabiat olaylarını kutsal saymaya ve bu güçlerle iyi geçinmeye çalışmıştır. Bu güçlere atfen adaklar adanmış, kurbanlar kesilmiş ve bu güçlerin memnuniyeti sağlanmak istenmiştir. Yaratıcı güce duyulan saygıda eksikliğe düşülmesinin felaketlerle sonuçlanacağı inancı vardır.²⁸

Kavim hayatından sonra bilinen en eski medeniyetlerden Mezopotamya medeniyetinde tıp üç başlık altında incelenebilir: Büyüyle tedavi, savaşçı toplumlar da bıçakla cerrahi tedavi ve tarım toplumlarında şifalı bitkilerle tedavi. İlkel kabile döneminde var olan, kötü ruhların bedene girerek hastalık yaptığına dair inanış Mezopotamya medeniyetinde de vardır. Görünmez güçlerin bedene girmesiyle hastalıklar meydana geldiğine inanılırdı. Çok tanrılı dini inanışın hakim olduğu Mezopotamya medeniyetinde bütün tanrıların sağlık ve hastalık getirebileceğine dair inanç hakimdi. Sağlığın korunması için, tanrılara adaklar adanırdı. Tedavi için de ilaç kullanmadan veya bir cerrahıan yardım istemeden önce etkili dua ve tanrıların yardımıyla hastalık uzaklaştırılmaya çalışılırdı.²⁹

Mezopotamya’da bulunan tabletlerde bir takım hastalıklar ve tedavi yöntemlerine yer verilmiştir. Eski dönemlerde insanlar, hasta olan yakınlarını tapınakların önüne getirir, oradan geçen kişilerden aynı hastalığa yakalanıp iyileşen varsa tavsiyeler alırdı. Bu uygulama zamanla değişip, tapınak duvarlarına hastalıkların dermanlarını yazma şekline dönüşmüştür. Tapınak duvarlarına yazılanlar dışarıya çıkarılamadığı için bu birikimler rahiplerin hâkimiyeti altında kalmış ve onlar tarafından kullanılmıştır.³⁰

Eski Mısır’da halk hekimliğinin izlerine papirüslerde rastlamaktayız. Bu uygarlıkta da hastalıkların hem mistik kökenli hem ampirik uygulamaları mevcuttur. Günümüzdeki bazı uygulamalarda kötü ruh çıkarma ritüeli eski Mısır’da uygulanmış yöntemler arasındadır. Hastalığın kaynağı olarak görülen zararlı güçler insan bedeninden çıkarılarak tedavi sağlanmış olur. Aynı kaynaklarda bitkilerle ve diğer

²⁸ Sibel Öztürk Güngöre, **Tıp ve Felsefe**, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul 2005, s. 1

²⁹ Fuzuli Bayat, **Türk Kültüründe Kadın Şaman**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010, s. 47

³⁰ Sibel Öztürk Güngöre, **Tıp ve Felsefe**, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul 2005, s. 17

bir takım malzemelerle hazırlanan ilaçların içeriğine, kullanım şekillerine ve olası yan etkilerine yer verilmiştir.³¹

Eski Hint'teki halk hekimliği bilgileri günümüze kadar gelen bazı tıbbi yazmalardan ve kutsal kitaplardan öğrenilmektedir.³²

Modern tıbbın kendine esas aldığı antik dönem Yunan uygarlığında da benzer şekilde halk hekimliği gelişkin bir kurum konumundadır. Çok tanrılı inanın hakim olduğu dönemde hastalıkların tedavisi ilahi güçten beklenmiştir. Bunun yanında, gözlem ve deneye dayalı tıp çalışmaları da ağırlık kazanmıştır. Günümüz tıp biliminin atası olarak kabul edilen Hippokrates, daha çok deney yoluyla elde edilen uygulamalar ile tıp bilimini farklı bir yere taşımıştır. Hippokrates' ın pozitif bilim temelleri üzerine kurup, felsefi bir yapı içinde oluşturmaya çalıştığı hekimlik anlayışı hem Avrupa'da hem de İslam coğrafyasında gelişen hekimlik anlayışının temelini oluşturmuştur.³³

Birçok uygarlık tarafından kullanılan ve günümüzde tıp ve eczacılık alanlarının sembolü olan yılan figürünün kökeninin Yunan uygarlığına dayandığı söylenmektedir. Sadece yunan mitolojisinde değil, Mezopotamya, Mısır ve uzak doğu mitlerinde de yılan figürü şifa ve ilaç ile özdeşleşen bir ikon olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁴

Halk hekimliği ve inanışlar arasındaki bağ önemlidir. Bu iki kavram birbirini tamamlar niteliktedir. Hekimlikte önemli figür olan yılan bir takım mitlerde de inanışlar aracılığıyla varlık göstermektedir. Bir takım geleneklere göre Hakkâri bölgesi (oremar) yılanların sığınağıdır. Mari Mumu adında bir ermiş yılanları büyümüş ve onları bir mahzene kapatmış, mahzenin üzerine bir kilise inşa ettirmiş. Kilisenin bekçiliğini yapan adam yılanların babasını görür ve inanışa göre bu Kürt ailenin

---

³¹Sibel Öztürk Güngöre, **Tıp ve Felsefe**, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul 2005, s. 2

³²Ayşegül Demirhan Erdemir, **Şifalı Bitkiler Doğal İlaçlarla Geleneksel Tedaviler**, Alfa Yayınları, İstanbul 2002, s. 194

³³Ali Alkan İnal (Ed.), **Hippokrates-Aforizmalar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016, s.8

³⁴ Necati Sümer, **Dinsel ve Mitolojik Bir Sembol Olarak Yılan**International Journal of Social Science, 2016/43, s. 276

ayrıcalıklarını yitirmeleri durumunda yılanlar bulundukları yerlerden çıkıp bölgeye dağılacaklardır.³⁵

1.1.1. Tıbb-ı Nebevi

Tıbb-ı Nebevi “Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Kur’an’a ve gayr-i metlûv vahiy’e, içinde yaşadığı toplumun kültürel birikimine ve şahsi tecrübesine dayanarak edindiği, bir kısmını kendi hayatında tatbik ettiği, ayrıca ashabına ve ümmetine tavsiye ettiği tıbbî uygulama ve öğütler” diye tanımlanabilir. Tıbb-ı Nebevinin içeriğinde, temizlik, helal ve temiz gıdalarla beslenme, hastalığı ve şifayı Allah’tan bilme, her hastalığın devasının yaratıldığına inanma, tedaviyi ihmal etmeme, maneviyatı ve moral gücünü yüksek tutma, sadece görünen ve hissedilen maddî hastalıkların yanında ruhî hastalıkları da dikkate alma, tedavide bitki, yiyecek ve içeceklerin özelliklerinden faydalanma, dua gibi usulleri de ihmal etmeme şeklinde özetlenebilir.’’Modern tıpta olduğu gibi Tıbbı Nebevi’de de rehabilitasyon, sağlığın korunması, beden ve çevre temizliği, zararlı şeylerden uzak durma, dengeli ve sağlıklı beslenme gibi konulara büyük önem verilmiştir. Tıbbı nebevinin özellikleri arasında, alanında ehil kişilerin eliyle tedavi olmak gerektiği ve ehil olmayan kişilerin verdiklerin zararı tanzim edecekleri yer alır. Ayrıca Hz. Peygamber’in tıbbı ve tedaviyi gizemli, sihirsel ve büyüsel alandan çıkarıp herkese ve akla açık hâle getirmek suretiyle rasyonelleştirmesi temel özellikler arasındadır³⁶

Hz. Peygamber’in, içinde bulunduğu dönemin tıp bilgisi temelinde bazı hastalıklar için farklı ilaçlar ve tedavi şekilleri önerdiği hadis kaynaklarında yer almaktadır. Hadislerde “İki şifaya sarılınız: Bunlar bal ve Kuran’dır” diye buyrulmuştur. Bal; bedenî, Kur’an ise özellikle kalbî ve ruhi bir şifadır. Hz. Peygamber, karın ağrısı çeken kişiler için, Kur’an ‘da şifa kaynağı olarak bahsedilen bal şerbeti içmelerini önermiştir. Kur’ân, bir takım özel yiyeceklerin değerine dikkatimizi çekmekte; bal, kuş eti, zeytin ve zeytinyağı, zencefil gibi bazı yiyeceklerin ve bitkilerin birtakım özelliklerini öne çıkarmaktadır. Örnek olarak

³⁵Bazil Nikitin, **Kürtler- Sosyolojik ve Tarihi İnceleme**, Deng Yayınları, İstanbul 1991, s. 437

³⁶ İbrahim Kutluay, Tıbb-ı Nebevî’nin Vahiy Kaynakları, **Uluslararası İslam ve Tıp (Tıbb-ı Nebevi) Kongresi**, Adana 2015, s. 37-47

“Onda insanlar için bir şifa vardır” ayetinde balın şifa özelliğine vurgu yapılmaktadır.³⁷

İlk hadis eserlerinde Hz. Peygamber’den özellikle koruyucu hekimlik ile ilgili çok sayıda hadis nakledilmiştir. Tıbb-ı Nebevi eserlerinde ise koruyucu tıpla ilgili hadislerden ziyade, daha çok tedavi edici tıp ile ilgili hadisler alınmıştır. Tıbb-ı Nebeviyi konu alan çalışmalar günümüzde de devam etmektedir. Bu alanda yapılan araştırmalarda, genel itibarıyla tıpla ilgili farklı konulardaki hadisler derlenmektedir. Eserlerin bir kısmı belirli bir hastalıkla ilgili hadisleri, diğer bir kısmı ise bal, çörek otu gibi hadislerde önerilen bazı besinlerin yararlarını konu alır. Bu çalışmaları yürüten her devirdeki bilginler, kendi dönemlerindeki yaygın tıp anlayışı kapsamında hadisleri seçmişler ve tasnif etmişlerdir. Bugünün araştırmacılarından beklenen de yeni tıbbî anlayış ve yaklaşımlara uygun bir şekilde tıp konusundaki hadislerin seçilmesi, tasnif edilmesi ve açıklanmasıdır.³⁸

1.2. MODERN DÖNEM HALK HEKİMLİĞİ

Değişen sosyolojik ve ekonomik yapıyla birlikte, halk hekimliğinin boyutu ve nitelikleri de değişmiştir. Bilimin ilerleyişi, teknolojik yenilikler, zamansal ve mekânsal farklılaşmalar ve değişen kültürel yapı geleneksel tıp uygulamalarını da etkilemiş, birçok bölgede bu yöntemler ya unutulup kaybolmuş ya da geri kalmışlığın bir göstergesi olarak değerlendirilip önemini yitirmiştir.³⁹ Ekolojik değişimler ve birçok bitki türünün yaşanan savaşlar ve doğal afetler sonucu türünün kaybolması da geleneksel tıpta hazırlanan ilaçların azalmasına neden olmuştur. Geleneksel tıbbın bazı bölgelerde arka planda kalmasının birçok nedeni vardır kuşkusuz. Kent merkezlerinde yaşayan, ‘modern yaşamla’ daha yakın ilişki içinde olan kesimlerin geleneksel yöntemlere başvurma sıklığı, kırsal bölgede yaşayan insanlara göre daha azdır. Kent merkezlerinde hastanelerin ulaşılabilir olması, modern sağlık hizmetlerinin yaygın olması bu durum üzerinde etkilidir. Ekonomik koşullardaki farklılıklar, eğitim ve yaş düzeyi de belirleyicidir. Genç nüfusun geleneksel yöntemlere duyduğu güven düşük düzeydedir. Bu yöntemlere

³⁷ İsmail Hakkı Ünal, ‘Tıbb-ı Nebevî’nin Kaynağı’, **Uluslararası İslam ve Tıp (Tıbb-ı Nebevi) Kongresi**, Adana 2015, s. 19-24

³⁸ Ayhan Tekinş, **Alternatif İslami Tıp, DİVAN** 1998/1, s. 58

³⁹ David J. Hufford, Halk hekimleri, Mustafa Sever (çev.), **Milli Folklor** 2007/73, s. 75

başvuranların büyük çoğunluğu nispeten daha ileri yaştaki bireylerdir. Modern tıp kapsamında yer alan doktorlara ve ilaçlara ulaşmanın mümkün olmadığı yerlerde ve durumlarda insanlar kendi çabalarıyla bir takım uygulama ve inanışlara yönelirler. Bu noktada gözlem becerisi olan doğayla özellikle bitkilerle ilişkisi olan kişiler tedavi yöntemleri geliştirmeye çalışırlar. Bu birikim ve deneyim kuşaktan kuşağa aktarılır. İmkanların kısıtlı olduğu yerlerde insanlar hem kendi hastalıkları için hem de yetiştirdikleri hayvanların hastalıkları için bu kişilere başvurur. Bu kişilerin önerdiği yöntemler uygulanır. Hastalıkların tedavisinde bitkisel, hayvansal ve madensel malzemelerin kullanımının yanı sıra halkın inançları temelinde geliştirdikleri dinsel uygulamaların da halk hekimliğinde önemli yeri vardır. Özellikle bazı dini pratiklerde hastanın duyduğu güven ve inanç hissi tedavi sürecini olumlu etkilemektedir⁴⁰

Halk hekimliğinde kullanılan bazı deneye dayalı uygulamalar, özünde modern tıpta uygulanan bazı yöntemlerin kaynağını oluşturur. Modern tıbbın kaynağını geleneksel tıptan aldığı yönündeki görüşler bazı bilim insanları tarafından tartışma konusudur. Modern tıbbın aksine, halk hekimliği ya da geleneksel tıp bedeni ve ruhu bir bütün olarak ele alır. Bu tedavi süreçlerinde sezgiler ve duygular önemli yer tutar. Hasta hekim ilişkisi modern tıptaki gibi mekanikleşmiş bir ilişki değil aksine, güven ve inanç temellidir.⁴¹

Uygarlığın kendisiyle birlikte geliştirdiği, doğadan, duygulardan ve insandan uzak bilim anlayışı birçok noktada çözümsüz kalabiliyor. Çağ dışı olarak tabir edilen bazı toplulukların kendilerine özgü uygulamaları, tecrübe ve bilgileri daha gelişkin olabiliyor. Bu görüşü destekler nitelikte örnekler verilebilir. Hint okyanusunda 'Kuzey Sentinel' adasında yaşayan küçük bir kabile modern dünyadan izole bir şekilde varlıklarını sürdürüyorlar ve onlarla iletişime geçmeye çalışan yabancılarla bağlantı kurmayı reddediyorlar. Birçok antropolog bu yerli kabile ile ilişki kurmaya çalışmışsa da sonuç alamamışlar ve belli bir noktadan ileri gidememişlerdir. Sentinel kabilesini kendilerini rahatsız eden bu 'medeniyet

⁴⁰ Nagihan Baysal, **Gelenek ve Değişim Ekseninde Trabzon Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma**, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2014, s. 19

⁴¹David J. Hufford, Halk hekimleri, Mustafa Sever (çev.), **Milli Folklor** 2007 /73, s. 75

merkezlerinden' gelenlere karşı kendilerini oklarla savunmuşlardır. 1880' de bir grup İngiliz bilim insanı tarafından kaçırılan birkaç yerli hastalıktan ölmüştür. Gelişmiş olanaklarına rağmen, bu bilim insanları kaçırdıkları yerlileri hayatta tutamamışlardır. Bu yerli kabilenin kendilerine özgü hastalıkları ve tedavi şekilleri vardır. Modern dünyadan bu kabileye geçebilecek hastalıkları önlemek amacıyla, Hint hükümeti bağlantı kurma çalışmalarını sonlandırmıştır. Ayrıca bu kabile 2004 yılında Hint okyanusunda meydana gelen tsunamiyi önceden sezmiş ve yüksek kesimlere çıkarak bu tehlikeyi atlattımlardır.⁴²

Halk hekimliği pratikleri içinde bulunduğu toplumun folkloruyla yakından ilgilidir. Ortaya çıkan ürünler var olduğu topluluğun folklorik bir parçasıdır. Herhangi bir bölgede yetişen bitki türlerinin çeşitliliği, hazırlanan ilaçların türlerini ve niteliğini belirler. İklim koşulları bölgenin flora ve faunasını etkilediği gibi, bölgedeki hastalık türlerini ve tedavi şekillerini de etkiler. Sosyolojik ve ekonomik koşullar da karşılaşılan hastalıklar üzerinde etkilidir. Tarım toplumunun karşılaştığı sağlık sorunları sanayi toplumunun karşılaştığı sorunlardan büyük ölçüde farklılık gösterir. Farklı yaşam koşulları içinde, insanların hastalık ve sağlık kavramları hakkındaki tasavvurları kültürden kültüre değişkenlik gösterir.⁴³

Bir topluluğun inanç sistemi ve uygulamaları halk hekimliğinin manevi boyutunu oluşturur. Aynı coğrafya üzerinde yaşayan fakat farklı inançlara sahip toplulukların dini-mistik uygulamaları da farklılık gösterir. Maddi ve manevi değerlerin tümü toplulukların kendilerine özgü tedavi yöntemleri ve mücadele araçları geliştirmelerine zemin hazırlar. Ortaya çıkan folklorik öğeler kuşaktan kuşağa değişip gelişerek aktarılır.

Halk kültürü yapısal olarak sürekli kendini yenileyen bir özellik gösterir. Bir kültüre ait ürünler birikim sonucu oluşur ve varlığını devam ettirir. Dolayısıyla bu süreç içinde var olduğu toplumun ihtiyaçları temelinde gelişim gösterir. Toplumun değişen yaşam koşulları, zamana ve mekana bağlı değişimler, yaşanan teknolojik ve bilimsel tüm gelişmeler bu gereksinimleri belirler. İnsanoğlu imkanlar dahilinde

---

⁴² Business Insider, 2016, <http://www.businessinsider.com/>: Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2017

⁴³ David J. Hufford, Halk hekimleri, Mustafa Sever (çev.), **Milli Folklor** 2007;19 /73, s. 73

çevresindeki birçok ögeyi hastalıkların iyileştirilmesinde kullanmıştır. Avlanmalar esnasında yaşanan yaralanmalar, yetiştirilen hayvanların rahatsızlanması, salgın hastalıklar ve doğum gibi olaylar insanı çözümler geliştirmeye yöneltmiştir. Toplum içindeki bu gereksinimi karşılamak adına, gözlem yetenekleri gelişkin ve bitkileri tanıma, doğayı anlama yönü güçlü kişiler bu rolü üstlenmişlerdir. Edinilen deneyimler nesilden nesile aktarılmıştır. Uygulamalar belli yönleriyle değişip biçimsel farklılıklar gösterse de bu kültür etkinliğini ve varlığını sürdürme gelmiştir.⁴⁴

Dar bir yörede kapalı kalmış toplumların nesnellikten yoksun, niteliklere önem veren, yine de sömürgecilerin bilimlerinden, geliştirme havarilerinin aynı konularda söylemleri gerekenden daha üstün, iklim sorunlarıyla, doğal afetlerle, kıtlıklarla baş etme yolları ve bilgileri var. Bu bilgi hiç incelenmedi ki yadsınsın. Yalnızca bir köşeye atıldı.⁴⁵

Büyük birikimler sonucu ortaya çıkan halk hekimliği geleneği bazı kesimler tarafından küçümsenmiş ve bu bilgiler tamamıyla reddedilmiştir. Diğer yandan halk hekimliği uygulayıcıları da modern tıbbın gelişkin yanlarını görmezden gelmiştir. Her iki bakış açısı da kendi içinde çelişkiler yaratan bir durum açığa çıkarmaktadır. Ne geleneksel tıbbın binlerce yıllık geçmişi ve kazanımları ne de modern tıbbın bugün geldiği düzey yadsınamaz. Belirtmek gerekir ki bireyin sağlığıyla her şeyden önce uzman kişiler ilgilenmelidir. Çevreden öğrenilen veya medya aygıtlarınca edilen bilgiler rastgele uygulanmamalıdır. Aksi halde istenmeyen sonuçlar doğabilir. Çalışmamız tıbbi bir çalışma değildir. Halk ilaçlarının ve hekimliğinin içinde bulunduğu toplumla ilişkisi folklorik bir temelde aktarılmaya çalışılmıştır.

1.3. HALK HEKİMLİĞİ GELENEĞİNDE KADIN

Modern tıp genel olarak eril bir yapıya sahipken, geleneksel tıp daha çok kadın ile ilişkilidir. Kadın, doğayla olan yakın ilişkisi ve toplumdaki üretken yapısıyla halk hekimliği pratiklerinin en temel parçasıdır. Kadınların bitkiler ve doğa olayları konusunda iyi bir gözlemci olmaları, bu olaylara yükledikleri anlamlar antik

---

⁴⁴ Metin Ekici, **Halk Bilgisi Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yayınları, Ankara 2004, s. 21

⁴⁵ Paul Feyerabend, **Yönteme Hayır**, Ara Yayınları, İstanbul 1991, s. 13

dönemlere uzanır. Birer hastane görevi gören tapınakların bazı bölümlerinde erkek rahiplerle birlikte kadınların da sağlık hizmeti verdikleri bilinmektedir. Tıp biliminin eril bir karakter kazanmasıyla birlikte kadınlar bu alandan uzaklaştırılmıştır. Kadınların hekimlik mesleğini yasal olarak icra etmeleri yasaklamıştır. Avrupa’da başlayan cadı avları ile birçok şifacı kadın hekim katledilmiştir. M.S. 1. Yy Metrodora tarafından yazılmış olan tıp kitabı bir kadın tarafından yazılmış en eski el yazması eser olarak kabul edilmektedir. Ancak eserin sahibi kitabını bir erkek adıyla sunmak zorunda kalmıştır.⁴⁶

Kadınların binlerce yıllık kültürel birikimlerinin eril zihniyete geçmesi zaman içinde yavaş yavaş gerçekleşmiştir. Kadınlar daima şifacı olmuşlardır. Dünyanın neredeyse her yerinde anlatılan mitlerde, hayatın ve ölümün mistik yanlarını sadece kadınların bildiği ve sadece onların mistik şifacılık sanatını gerçekleştirebildikleri bir dönemden bahsedilir. Kaos dönemlerinde, kutsal bilgeliğin koruyucusu kadınların bu konumu zorla ellerinden alındı. Farklı mekan ve zaman aralıklarında, kadınların şifacılık mesleğini legal olarak uygulama hakları başkalaşan adet ve dinsel öğretilerle gasp edilmeye çalışıldı. Kamusal alandan uzaklaştırılan kadın hekimlik mesleğini evde kendi yarattığı olanaklar ile geliştirmeye devam etmiştir. Tüm olumsuzluklara rağmen kadınlar edindikleri tecrübeleri nesilden nesile aktarmışlar bu geleneğinin yaşatıcısı olmuşlardır.⁴⁷

Gelenekler kendi başlarına yenilenip aktarım sürecine katılamazlar. Gelenekleri yaşayan, bilen ve arzulayan bireylerin, bilgileri hayata geçirebilir, yeniden yasalaştırabilir ve değiştirebilir yapması onları “geleneksel” kılmaktadır. Halk hekimliği geleneğinin aktarıcıları ayrıca geleneğin de aktarıcılarıdır. Bu “halk şifacıları”, çeşitli kültürlerde ve topluluklarda kadın ya da erkek olabilmektedir. Ama toplum arasındaki konumu ve çocuk yetiştirmedeki temel rolüyle kadın, geleneğin ve buna bağlı uygulamaların aktarılmasında önemli bir yere sahiptir. İki temel toplumsal kimliği eş ve anne olan kadın, toplumdaki konumuyla birlikte nesilden nesile kültür aktarımının gerçekleşmesinde, erkeklere göre daha fazla sorumluluklar üstlenmektedir.

---

⁴⁶ Doctors Channel, 2017, <http://almost.thedoctorschannel.com/influential-women-in-medicine-metrodora>; Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2017

⁴⁷ Jeanne Achterberg, **Kadın Şifacılar**, Bilgi Altıok (çev.), Everest Yayınları, İstanbul 2009, s.120

Geleneksel hekimlik hizmetini sağlayanların anne ve büyükanne gibi genellikle kadınlar olduğu bilinmektedir.⁴⁸

Kadın ve erkek kavramları biyolojik olarak her kültürde aynı şeyi ifade etse de, toplumsal cinsiyet rolleri her toplumda farklı yaşanmaktadır. Bir toplumun kadına bakış açısı o toplumun sosyoloji ve kültürel yapısı hakkında fikir verir. Kürt toplumunda kadının hiçbir şekilde eve kapatılmadığını görürüz. Hayvanları yükleyip indirmede, süt sağmada, yakacak toplamada, yaşamın her alanında aktif bir konumdadır ve bu uğraşlar esnasında bebeğini bırakmadan hep sırtında taşır.⁴⁹ Kürt toplumunun temelde ataerkil bir yapıda olduğunu, buna karşın Kürt kadınının sosyal hayattaki yeri açısından komşu topluluklardaki hemcinslerinden çok daha iyi bir konumda olduklarını, askerlik, siyaset ve din gibi belli alanlarda eski dönemlerden beri söz sahibi olduklarını söyleyebiliriz. Kürt toplumunun geleneklerinin yaşatılmasında Kürt kadının önemli bir yeri vardır. Aile içindeki konumuyla dilin ve kültürel değerlerin taşıyıcısı ve aktarıcısıdır kadın.⁵⁰

Mezopotamya kadınları doğada topladıkları her bitkiye bir ad vermişlerdir. Toplayıcı özelliğe sahip bu halkların kadınları yaşadıkları yerlerdeki bitkileri, zehirli ya da zehirsiz olmaları, besleyicilik nitelikleri gibi çeşitli özelliklerinden tanır ve adlandırdı. Bitkilerle ilgili birikim binlerce yıl nesilden nesile aktarılarak bugüne dek ulaşmıştır. Mezopotamya'nın en köklü ve yerleşik halklarından olan Kürt halkı arasında da bitkileri tanıma ve adlandırma kültürü önemli yere sahiptir. Günümüzde Kürtler arasında bitkileri tanıma ve toplama işinin kadınlar tarafından yapılması on bin yıllık kültürün devamlılığını göstermesi açısından önemlidir.⁵¹

1.4. KÜRTLERDE HALK HEKİMLİĞİ

Kürtlerin yaşadığı coğrafyanın topografyası, bazı ilginç ve özgün özelliklerinden dolayı canlı çeşitliliğini doğuran ve barındıran iklimik ve coğrafik

⁴⁸Edward Shils, Gelenek, **Doğu-Batı**, 2003/25, s. 108

⁴⁹Basil Nikitine, **Kürtler (sosyolojik- tarihi inceleme)**, Örgün Yayınevi, İstanbul 2015, s. 198

⁵⁰ Mehrdad R. Izady, **Kürtler- Bir El Kitabı**, Doz Yayınları, İstanbul 2011, s. 337

⁵¹ Mehmet Fırat, **Ferhenga Navên Riwekên Bi Kurdî**, Weşanên Sîtav, Van 2013, s. 21

elverişlilik göstermektedir. Tabiattaki çeşitlilik, türlerdeki çeşitliliği ve özgünlüğü beraberinde getiren önemli bir objektivitedir.⁵²

Kürtlerin yaşadığı topraklar üzerindeki bitkiler hakkında bilgi veren ilk eser 6 ciltten oluşan ‘Kitâb el-Nebât’ adlı eserdir. Eserin yazarı Kürt bilgini Ebû Hanife Ahmed Davud el Dinewerî’dir. M.S. 820-895 yılları arasında dönemin Kürt kentlerinden olan Dinewer’de doğan bilgin ayrıca Küfe, Basra ve İsfahan’da ilmi çalışmalar yapmıştır. ‘Kitâb el-Nebât’ adlı eserinde bitkilerin Kürtçe adlarına, morfolojik özelliklerine, çizimlerine, yetiştirme şartlarına, tıbbi özelliklerine, kullanım alanlarına, yarar ve zararlarına yer vermiştir. Kürtlerin yaşadığı topraklar üzerinde yapılan bir diğer önemli floristik çalışma ise 1797’de Fransız doğa bilimci Guillaume Antonie Olivier tarafından yazılan 6 ciltten oluşan bir seyahatnamedir. Yazar eserin ikinci ve üçüncü ciltlerinde Mezopotamya bölgesinden ve bitkilerinden bahseder. Endemik bitki türlerinin gen kaynağı olarak gösterilen yukarı Mezopotamya topraklarında yapılan araştırmalar neticesinde çok eski zamanlardan kalma tahıl ürünlerine rastlanmıştır. Toplumsal yaşamı derinden etkileyen tarım devriminin gerçekleştiği bu topraklar, yüzyıllar öncesinden beri yabancı bilim insanları tarafından araştırma konusu olmuştur.⁵³

Kürt coğrafyası birçok endemik bitki türüne ev sahipliği yapar. Bu bitkiler tarih boyunca hastalıklar için şifa kaynağı olmuştur. 19. yy’dan itibaren batılı biyologlar ve botanikçiler Kürt coğrafyasının bitki endemikliğine büyük ilgi göstermişlerdir. 1840’ta İngiltere’de yayınlanan Botanik Kütüğü (Botanical Register) adlı kitapta bu durumdan bahsedilir. Bununla ilgili bir makale yazan İlhami Yazgan meşe ağacının meyvesi olan mazının bölgeden ihraç edilen ürünlerin başında geldiğini, palamut ve mazının hekimlikte kullanıldığını belirtmiştir. Bornmüller, Malinowsky ,Schot, Kotschy, Boissier ve Hausknecht gibi bilim adamları Kürt coğrafyasındaki bitki endemikliğini vurgulamak için bitki adlarını ‘Kurdistanica’, ‘Kurdica’, ‘Kurdicus’, ‘Kurda’ gibi sözcüklerle anmışlardır.⁵⁴

⁵² Edip Polat, **Bilim Dilinde Kürtler**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2008, s. 18

⁵³ Mehmet Fırat, **Ferhenga Navên Riwekên Bi Kurdî**, Weşanên Sîtav, Van 2013, s. 21

⁵⁴ Edip Polat, **Bilim Dilinde Kürtler**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2008, s. 13

Basil Nikitine' in Kürtler adlı eserinde eski dönemlerde Kürtlerde tedavi yöntemleri arasında yakı bırakmak, Kur'an ayeti yazılı bir kağıt yutturmak ya da çeşitli şifalı otlardan yararlanmaktan bahsedilmiş ve özellikle şifalı ot kullanılarak yapılan tedavi şekillerinin bugüne kadar yeterince incelenmediğine değinilmiştir.⁵⁵

Bitki çeşitliliği bakımından zengin bir yapıya sahip olan Kürt coğrafyasında halk hekimliği de bu sayede köklü bir geleneğe sahiptir. Kürtlerin sosyolojik yapısı ve topraklarının sunduğu zengin bitki çeşitliliği halk hekimliğinin gelişimine imkân vermiştir. Modern tıp imkânlarının henüz bu ölçüde yaygınlaşmadığı dönemlerden bugüne dek Kürtler hastalıklar ve bu hastalıkların tedavisi noktasında başarılarının çaresine bakabilmeyi başarmışlardır. Çok yakın zamana kadar gelişmiş tıp hizmetlerinden yararlanma noktasında imkân sunulmayan bölgelerde hastalıklarının tedavisinde büyüklerden öğrenilen yöntemler uygulanmış ve bu yöntemler nesilden nesile aktararak gelmiştir.

Kürt coğrafyasında halk, hastalıklardan korunmak için hekimlerin yanı sıra farklı bir takım kişilere başvurur. Dinsel özelliklere sahip Şeyhler ve türbeleri en çok ziyaret edilenler arasındadır. Büyük bir kesimin Sünni Şafii olan halk, dini kökenli uygulamalara ve bunları icra eden kişilere başvurur. Bu tür mekânlardan getirilen ve çoğu okunup üflenmiş eşya, su vs. ne varsa kutsal kabul edilir. Şifa verici olarak düşündükleri bu nesnelere dokunarak veya getirilen suyu içerek hastalıkların geçeceği inancı vardır.

Şeyhlik Kurumu Kürdistan'da gelişkin ve yaygın bir yapıya sahiptir. Bölge üzerindeki etkileri büyüktür. Halk arasında, dinsel özellikler barındıran diğer kimselerin, hoca-imam gibi, dinsel tedavide rolleri vardır. Günümüzde doktora başvurulduktan sonra geçmeyen hastalıkların, hocaların yazdığı muska vb. araçlarla iyileşeceğine duyulan inançla, geçmişten bugüne dek bu uygulamalar devam etmiştir.⁵⁶

---

⁵⁵Basil,Nikitine, **Kürtler (sosyolojik- tarihi inceleme)**, Örgün Yayınevi, İstanbul 2015, s. 205

⁵⁶ Martin van Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, Banu Yakut (çev.) İletişim Yayınları, İstanbul 2004

Deneyimler sonucu öğrenilen tedavi usulleri vardır. Bunlar daha çok bitkisel ve hayvansal maddeler ile yapılan işlemlerdir. Bu yöntemlerin öğrenilmesi gözlem yoluyla olur. Kişi kendi tecrübelerini peyderpey çocuğuna ve ya yanında yetiştirdiği kişiye aktarır. Hastalık ve sağlık kavramlarının ve bunlara bağlı sağaltma usullerinin aktarımı, dinsel, mistik, yada ampirik bütün haliyle folklorun zengin bir parçasıdır. Uygulamalar birbiriyle kaynamış bir bütün halindedir.⁵⁷

Çalışma alanımızda, her bir hastalık için başvuru alan kişiler farklılık gösterir. Tedavi edici yeteneği bulunan aileler kendilerine gelen hastalara bir takım uygulamalarda bulunurlar. Örneğin siğil tedavisi için farklı bir aileye, egzama tedavisi ya da sarılık için başka bir aileye başvurulur. Ailedeki bireyler bu yeteneklerini kan bağı yoluyla alır. Bir takım el verme ritüellerinin ardından ailede tedavi yürüten kişi bu işe en yatkın oğluna, kızına bu gücü devreder.⁵⁸

1.4.1. Melayê Arwasî' nin Tıp Kitabı

Kitabın yazarı Arwas ailesinin büyüklerinden Şeyh Muhammed Arwasî'dir. Van'ın Mikse (Bahçesaray) ilçesine bağlı Arwasî köyü (Doğanyayla) adını bu aileden almıştır. Şeyh Muhammed Arwasî aileden bu köye yerleşen ilk kişidir. MelaZeynelabidinAmedi bu kitabın yazarını kendine ait Arapça bir cümleyle 'eş-Şeyh Muhammed el-Qutub, ceddu'lErwasîyyin' (Arwasî'lerin atası Şeyh Muhammed Kutub) şeklinde tanıtır. Bu sözlerden anlaşılacağı üzere MelayeArwasî'nin asıl adı Şeyh Muhammed'dir. Kutub'luk derecesine ermiş bir tasavvuf büyüğüdür.⁵⁹

Melayê Arwasî'nin 'halk hekimliği' kitabı Kürtçe yazılmış bilinen en eski tıp kitabıdır. 18. yy da yazılan bu kitap birçok hastalığın tanımına, belirtilerine ve ilaçlarına yer vermiştir. Bu ilaçlar ve tedavi yöntemleri ampirik uygulamalar sonucu elde edilmiştir. Kullanılan bitkiler ve diğer malzemeler ile bunların kullanılma tarzı uzun süren denemeler ile elde edilmiş ve işe yarar olanlar tecrübe olarak aktarılmıştır. Bilindiği kadarıyla Melayê Arwasî'nin bu kitabına temel olarak aldığı

⁵⁷ David J. Hufford, Halk hekimleri, Mustafa Sever (çev.), **Milli Folklor** 2007/73, s. 78

⁵⁸ K8, K11, K21, K22

⁵⁹ Kadri Yıldırım, **Ji Sedsala 18. Pirtukeke Kurdî ya Bijîşkiya Gelêrî Tîba Melayê Erwasî**. Weşanên Enstîtuya Zimanên Zindî ya Zanîngeha Artuklu ya Mêrdînê, Mardin 2013, s.12

kişi Grekli ünlü bir tabip olan Calinos hekimdir. Calinos, ilk çağlarda yaşamış ünlü bir filozof ve hekimdir. Calinos'un hastalıklar hakkındaki bilgilerinin Kürtçe'ye Hakkarili bir kişi tarafından çevrildiği düşünölmektedir. Celadet Bedirhan Hawar dergisinde Melaye Arwasi'nin yazmış olduğu bu kitabından bahseder. M. Reşid IRGAT'ın Latin harflerle yazıya geçirdiği bu kitap ilk defa 2000'de İstanbul Kürt Enstitüsü tarafından basılmıştır. M. Reşid IRGAT bu eseri el yazması olarak 1948'de yazan Mela Ebdilsemedê Xorosi'den ve 1949'da yazan Mela Hesenê Ovanisi'den aldığını belirtmektedir.⁶⁰

Eserde birçok hastalığa, bu hastalıkların tanısına ve ilaçlarına yer verilmiştir. Hazırlanan bazı karışımların ya da bitkilerin bir hastalığı iyileştirirken olası bazı olumsuz etkilerinin olabileceğine dikkat çekilmiştir. Güneşin, Ayın ve diğer gezegenlerin konumlarının hastalıkların tedavisinde ve günlük olayların işleyişinde etkisi belirtilmiş ve astrolojik bilgiler de yer almıştır.

İlaçların hazırlanmasında genel olarak bitkisel ve hayvansal kökenli malzemeler kullanılmıştır. Kürt coğrafyası bitki çeşitliliği bakımından oldukça zengindir ve bu da hazırlanan ilaçların bitki kökenli olmasına olanak sağlamıştır. Çeşitli ağaçların kökleri ve bu köklerin külleri bile şifa kaynağı olarak kullanılmıştır. Dağlık alanların yüksek kesimlerinde yetişen ışıının (rêvas) safrayla ilgili hastalıklarda kullanıldığını, kanı temizlediğini ve idrar yolu kanamalarının tedavisinde kullanıldığını belirtilmektedir. Hayvansal kökenli malzemelerden bal, sıkça kullanılmıştır. Bunun yanında kabuğu da dahil olmak üzere yumurta, iç yağ ve tereyağı da bu malzemeler arasındadır. 60'ın üzerinde hastalıktan bahsedilmiş, Hekim Calinos ve Melayê Arwasi' ye ait yöntemler sıralanmıştır. Hastalıkların birden fazla tedavi şekli verilmiştir. Özellikle bitki kökenli ilaçları olan bir kısım hastalığa aşığıda yer verdik.

Göz Hastalıkları (nexweşiyên çavan): Darbe alan gözün üzerine bir miktar zencefil ve zerdeşo dövölüp bırakılırsa göze iyi gelir. Balın göze iyi geldiğini

---

⁶⁰ M. Reşid Irgat(ed.), **Dermanên Bijîşkiya Gelêrî**, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê ,Stenbol 2000,s. 6

belirlenmektedir. Bir kaşık buğday unu ve yağ karışımı göz şişkinliğini giderir. Siyah mandanın sütü de ağrıyan göze iyi gelir.⁶¹

Diş Ağrısı (êşa diranan): Sarımsak ve zeytinyağı karışımı ağrıyan dişin üzerine bırakılırsa iyi gelir.⁶²

Dişeti Kanaması (xwînbûna pidû): Kuzukulağı diş ve mide hastalıklarına iyi gelir. Diş eti kanamasını önler. Kuzukulağı ayrıca akrebin ısırıldığı bölgeye konur.⁶³

Boğaz Ağrısı (êşa tehnûsk): Siyah dutun suyuyla gargara yapılması ağrıyı geçirir. Işkın kökü ve tereyağı karışımı da boğaz ağrısının tedavisinde kullanılır.⁶⁴

Kulak Ağrısı (guhêşk): Manda yağı ve bal karışımı ağrıyan kulağa bırakılır. Acıbadem yağı, menekşe yağı ya da soğan suyu ağrıyan kulağa konur.⁶⁵

Baş Ağrısı (serêş): zeytinyağı ve kına karıştırılır, başa sürülür.⁶⁶

Öksürük (kûxik): Tereyağı, şeker ve kabak çekirdeği dövülüp yenir. Ayrıca pişirilmiş turp ve bal karışımının balgam söktürücüdür. Zencefil konmuş sıcak su içmek de iyi gelir.⁶⁷

Kabızlık (Gîretî, Qebzî): Anne sütü ve bal karışımı iyi gelir.⁶⁸

Basur (Bawesîr): Isırgan otunun köklerinin kaynatılıp, yedi gün boyunca bu suyun içilmesi basur tedavisinde kullanılır. Bir diğer yöntem, tatlı narın kabuğu, ısırgan otunun kökü ve birkaç diş sarımsak iyice dövülüp kırmızı topraktan yapılan çömleğin içinde kaynatılır. Yirmi katı kadar su konur ve yirmide biri kalana kadar

---

⁶¹ A.g.e s. 21

⁶² M. Reşid Irgat(ed.), **Deramanê Bijîşkiya Gelêrî**, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê ,Stenbol 2000,s. 30

⁶³ A.g.e s. 30

⁶⁴ A.g.e s. 32

⁶⁵ A.g.e. s.10

⁶⁶ A.g.e. s. 32

⁶⁷ A.g.e .s. 31

⁶⁸ A.g.e. s. 32

kaynatılır. Her gün aç karnına bir fincan içilir. Zencefilin sarımsakla dövölüp balla macun haline getirilip yenmesi de başka bir uygulamadır.⁶⁹

İştahsızlık (bêîstehî): Şalgam, yabani hardal ve sirke karıştırılıp içilir.⁷⁰

Zehirlenme (Pêketin, jehirîn): susam yağı balla karıştırılır bu karışım hastayı kusturur ve hasta rahatlar.⁷¹

Hararet (Tagerm): Şeftali yaprağının suyu ve incir suyu hararete iyi gelir.⁷²

Egzama (Bîrov): Hardal tohumu dövölür, bir miktar sirke ile karıştırılır ve egzamalı yere sürölür.⁷³

Yanık (Sotin): Dut ağacının kökü dövölür, zeytinyağı ile karıştırılır ve yanığın üzerine sürölür.⁷⁴

Şişlik (verimîn): Kişniş dövölüp şişen yere bırakılırsa şişkinlik iner.⁷⁵

Siğil (Balûk): Söğüt ağacının külü ve sirke karışımı siğilleri geçirir.⁷⁶

Eserde geçen bilgilerin, hazırlanan ilaçların ve uygulamaların birçoğu artık kullanılmamaktadır. Değişen koşullar ve ihtiyaçlar beraberinde yeni yöntemler getirmiştir. Tıp alanında Kürtçe yazılmış bilinen en eski kitap olması vesilesiyle Kürt kültürü açısından yeri önemlidir ve geleneğimizin bir parçası olarak değerlendirmek gerekir.

---

⁶⁹ A.g.e. s. 17

⁷⁰ A.g.e. s.18

⁷¹ M. Reşid Irgat(ed.), **Dermanên Bijîşkiya Gelêrî**, Weşanên Enstituya Kurdî ya Stenbolê ,Stenbol 2000,s. 18

⁷² A.g.e. s. 26

⁷³ A.g.e. s. 33

⁷⁴ A.g.e. s. 11

⁷⁵ A.g.e. s.39

⁷⁶ A.g.e. s.18

İKİNCİ BÖLÜM

RINDIK (GEÇİMLİ) KÖYÜNDE HALK HEKİMLİĞİ

UYGULAMALARI

Bu bölümde, çalışma alanımızda karşılaşılan hastalıklarının tanımlarına ve tedavi şekillerine yer verilmiştir. Hastalıkların tedavi yöntemleri arasında bitkilerden ve hayvansal maddelerden yararlanma yer aldığı gibi dinsel pratikler de bulunmaktadır. Özellikle cilt hastalıklarından egzama ve siğil tedavisinde en çok başvurulan yöntem dinsel pratiklerdir. Ayrıca baş ağrısı, diş ağrısı, sarılık gibi rahatsızlıkların giderilmesinde uygulanan yöntemlerin arasında dinsel pratikler yer almaktadır. Akıl hastalıkları, bir takım sinirsel hastalıklar ya da çocuk sahibi olamama gibi sorunların çözümünde de dinsel pratiklere ve mekanlara başvurulur.⁷⁷

Uygulamaları bize aktaran halk hekimlerinin önemli kısmının kadınlardan oluştuğu söylenebilir. Bu kişiler büyüklerini gözlemleyerek bitkilerin tedavi edici özelliklerini öğrendiklerini aktarmışlardır. Egzama, siğil benzeri dinsel pratiklerle tedavi eden kişiler bu güçlerini el alma ya da kan bağı yoluyla edindiklerini belirtmişlerdir.⁷⁸

Bitkisel tedavi yöntemleri sırasında kullanılan malzemelerin bölgede bilinen orijinal isimlerine yer verilmiştir. Mesela yörede çok sık kullanılan menengiç, Kürtler arasında genelde kızwan olarak adlandırılır fakat çalışma alanımızda bu bitkinin karşılığı kevezandır.

Genel itibariyle halk hekimlerine başvuranlar orta yaş ve üzeri bireyler olsa da son zamanlarda modern tıbbı duyulan güvenin azalmasıyla gençler arasında da alternatif tedavi yöntemlerine ilgi artmıştır.⁷⁹

---

⁷⁷K2, K15

⁷⁸ K5, K8, K21, K22

⁷⁹K4, K13, K14, K32

Kürtlerin yoğun yaşadığı yerlerden olan Silvan ve Savur ilçelerinde yapılan halk hekimliği çalışmaları incelendiğinde, çalışma alanımızda uygulanan benzer pratiklere rastlanmıştır. Bu uygulamaların bir kısmına aşağıdaki bölümde yer verilmiştir.

2.1. HASTALIKLAR

2.1.1. Cilt Hastalıkları (Newxeşiyên Çermî)

Cilt vücudu dış faktörlerden koruyan, solunum ve boşaltım görevlerinde de rol alan bir katmandır. Bu katmanda meydana bozulmalar cilt hastalıkları adı altında bir araya getirilebilir. İklim, beslenme ve genel olarak yaşam koşullarının tümü bu hastalıkların niteliği açısından belirleyicidir.⁸⁰

Çalışma alanımız içinde bu hastalıklardan korunma ve hastalıkları tedavi etme yöntemleri arasında bitkisel kökenli ve mistik-dini kökenli uygulamalar mevcuttur.

- Şiremar (sütleğen) özsuyu deri hastalıklarında kullanılır.⁸¹
- Melaye Arwasi'nin tıp kitabında birçok hastalığın tedavisinde kullanılan gezik (ısırgan) bölgede de şifa verici bir kaynak olarak yıllarca kullanılmıştır. Kaynatılan gezik suyu deri rahatsızlıklarının tedavisinde faydalıdır. Bu suyla hastalıklı bölge yıkanır.⁸²
- Giyabirinig (yilandili) cilt hastalıklarında kullanılır.⁸³
- Baxwin adı verilen bir tür cilt hastalığı olan içi kan dolu kabarcıklar çıktığında meyan kökü ve su karıştırılıp macun haline getirilir. Bu kabarcıkların üzerine sürülür.⁸⁴
- Bir tür ur halini alan ciddi deri hastalıklarının tedavisinde meşe ağaçlarının iç kısmında yer alan zar görünümlü kısım alınıp yakılarak yaranın üzerine bırakılır. Yaranın etrafındaki derinin yanmaması için bu kısımlar hamurla kaplanır. İyileşene kadar aynı tedavi şekline devam edilir.⁸⁵

---

⁸⁰ Medikal akademi 2017, <https://www.medikalakademi.com.tr> erişim tarihi: 21 Mayıs 2017

⁸¹K4, K8

⁸²K21, K25

⁸³K25

⁸⁴K4, K22

⁸⁵ K30

•El ve ayaktaki çatlaklara, yaralara ve şişliklere şemarun adı verilen bir merhem sürülür. Şemarun yapımında şema (balmumu), derkuvar (propolis), benişte kevzan (menengiç sakızı), riha zer (zerdeçal), zeytinyağı, beniştê kelyê (sakız otu) kullanılır. Bu malzemeler karıştırılıp kısık ateşte özdeşleşene kadar bekletilir. Bir tülbent yardımıyla süzülür. Bir kutu içine konan karışım birkaç saat bekletildikten sonra tam bir merhem kıvamına gelir. Yapılan işlerden ve soğuk hava koşullarından yıpranan ellere sürülür. Yine ayakta oluşan çatlaklara ve ayak ağrılarına iyi gelir. Yaralar için de kullanılan şemarun yapılış aşamasında sıvı haldeyken içine birkaç tane bez konur. Şemaruna bulanmış bezler kaldırılır ve yaraların üzerine konur.⁸⁶

2.1.1.1. Çıban(Kînor)

Çıban, vücudun herhangi bir yerinde oluşan ve çoğu deride veya deri altında şişkinlik, kızartı, ağrı ve ateş ile kendini gösteren irin bikrimi olarak tanımlanır.⁸⁷

Çalışma alanımız olan Geçimli köyünde eski zamanlardan beri bu hastalığın varlığı mevcuttur. Çeşitli tedavi şekilleri ve bu tedavilerde kullanılan şifalı bitkiler vardır.

•Daha çok eski zamanlarda iltihaplı çıbanların üzerine genimok (yabani buğday) unu hamur halinde bırakılır.⁸⁸

•Belgêhevezar (sinirli yaprak) çıbanın üzerine konduğu ve iyi geldiği söylenmektedir.⁸⁹

•Melaye Arwasi'nin tıp kitabında belli bölümlerde hastalıkların tedavisinde bahsi geçen tirşonun (kuzukulağı) bölgede eski zamanlarda çıban tedavisinde kullanıldığı söylenmektedir.⁹⁰

•Kökü kuyruk sokumu tedavisinde kullanılan kelyênin (sakız otu) üst kısımları çıban tedavisinde kullanılır.⁹¹

---

⁸⁶ K8, K21

⁸⁷Türk Dil Kurumu, 2019, www.tdk.gov.tr : 29 mayıs 2019

⁸⁸ K22

⁸⁹ K4

⁹⁰ K30

⁹¹ K4, K22

* Çalışma alanımız olan Rındık köyünde belgêhevezar olarak bilinir

Silvan’da yapılan halk hekimliği çalışmasında, çıbanın tedavisinde közlenmiş soğan kullanılmaktadır. Soğan ve şeker dövülüp çıbanın üzerine bırakılır. Daha sonra helva haline getirilen pekmez sürülür. Çıbanın geçmediği durumlarda ince ince doğranan sabun ile toz şeker karıştırılarak yaranın üstüne bırakılır. Yine aynı çalışmada çıban tedavisinde kullanılan başka bir yöntem çıbanın üzerine sinirotu/sinirli yaprak (pelçimhewêz)* konulmasıdır.⁹²

Yine Savur ‘da çıban ve dolama tedavisinde pelhêves* (sinir otu/ sinirli yaprak) hastalığın olduğu bölgeye sarılır. Ayrıca külde pişirilen soğanın içine zeytinyağı ve sabun eklenerek elde edilen karışım çıban üzerine sarılır ve bir gece bekletilir.⁹³

2.1.2.1. Dolama (Ragirtin)

El ve ayak parmaklarında genellikle tırnak dibinde çıkan içi irin dolu şişliklerdir. Dolama ağırlı bir deri hastalığıdır.⁹⁴ Genellikle köyde günlük bir takım işlerini yaparken deriye kıymık batması sonucu oluşur. Çalışma alanımızdaki köyde görüşme yaptığımız kadınlar dolama tedavisinde aynı yöntemden bahsetmişlerdir. Kevzan (menengiç), şema (balmumu), dohnê zeytê (zeytinyağı) gibi malzemelerin bir araya getirilmesiyle oluşan doğal merhemlerin iltihap toplama ve kurutma özellikleri vardır.⁹⁵

- Natıf: Bu tür yaraların üstüne kevzan (menengiç) sakızı ve yeşil sabun karışımından elde edilen ‘natıf’ adı verilen macun kıvamındaki ilaç bırakılır. Natıf parmaktaki iltihabı parmak ucuna toplar.⁹⁶

- Derkuvar (propolis):Toplanan bu iltihabın dışarı atılmasında kullanılan bir başka madde ise derkuvardır. Bal arıları, mikrop üremesini engelleyen özellikteki reçinemsi maddeleri ağaçlardan toplayarak kovana getirir. Değişik miktarlarda

⁹² M. Yusuf Aslan, **Silvan (Diyarbakır’da) Halk Hekimliği**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018, s. 43

⁹³ Şükrü Arasan, **Savur (Mardin) Yöresinde Halk Hekimliğinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2014, s. 152

⁹⁴ Medikal akademi, 2017, <https://www.medikalakademi.com.tr> erişim tarihi: 22 Mayıs 2017

⁹⁵ K4, K8

⁹⁶ K7, K11, K25

*Çalışma alanımız olan Rındık Köyünde kevzan olarak bilinir.

mumla karıştırılan bu reçinensi madde propolis olarak adlandırılır.⁹⁷ Natif kaldırıldıktan sonra dekuvar aynı bölgenin üzerine konur

Savur'da yapılan halk hekimliği çalışmasına göre, yöre halkı dolamanın tedavisi için kızwan* (menengiç) sakızını ve balı karıştırıp dolama olan yere sürer. Böylelikle iltihaplı kısım yumuşar ve iltihap dışarı atar.⁹⁸

2.1.1.3. Egzama (Bîrov)

Egzama, deride kızarıklık ve içi sıvı dolu kabarcık biçiminde belirti gösteren bir hastalıktır.⁹⁹ Köyde egzama sık görülen bir rahatsızlıktır. Hem yetişkinlerde hem de bebeklerde özellikle ilkbahar ve sonbahar gibi mevsim geçişlerinde görülür.¹⁰⁰

- Elma ağacının dalı közün içine konur. Isınınca ağaçtan yağ damlamaya başlar. Damlayan bu yağ egzamalı bölgeye sürülür.¹⁰¹
- Kınaya veya bir merheme bir takım dualar okunur ve egzamalı yere sürülür.¹⁰²
- Nojdar (nujdar) bitkisinin kök kısımları egzamalı bölge üzerinde kullanılır.¹⁰³
- Kerengikerê (eşek diken) kök kısmının öğütülmüş hali egzama tedavisinde kullanılmıştır.¹⁰⁴
- Şiremar (sütleğen) özsuğu egzamalı bölgeye sürülür.¹⁰⁵
- Üç çarşamba üst üste egzamalı bölge üzerine dua okunur ve okunan dua esnasında üstüne kalem ile şekiller çizilir. Dini kökenli bu uygulamanın egzama tedavisi üzerinde olumlu etkisi olduğu köy halkı tarafından belirtilmiştir.¹⁰⁶

Silvan' da egzama tedavisinde modern tıptan ziyade dinsel tedavi yöntemlerine başvurulduğu söylenebilir. Egzamayı tedavi eden kişilere üç çarşamba gidilir. Farklı

⁹⁷Özlem Çelemlı, Aslı Özkırım, . Bal Arılarından Gelen Sağlık: Propolis. **Bilim ve Teknik**, 2011/526, s. 28.

⁹⁸ Şükrü Arasan, **Savur (Mardin) Yöresinde Halk Hekimliğinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2014, s. 24

⁹⁹**Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993,cilt 2, s. 140

¹⁰⁰ K6, K11, K19

¹⁰¹ K22

¹⁰² K2, K5

¹⁰³ K25

¹⁰⁴ K22, K23

¹⁰⁵ K7

¹⁰⁶ K6, K11, K24

tedavi şekilleri vardır. Kimileri tükürüğünü egzamaları bölgeye sürerek tedavi eder. Bir kısmı egzama üzerine kalemler çizikler atar. Bu tedavi şekillerine ek olarak okunmuş kına egzama üzerine sürülür. Zeytinyağı ve kantaron da kullanılan malzemeler arasındadır.¹⁰⁷

2.1.1.4. Mantar (Qarçik)

Mantarlar grubunda sınıflandırılan mikroskopik yapıda asalakların deriye ve saç, kıl, tırnak gibi deri türevlerine bulaşmasıyla mantar hastalıkları ortaya çıkar. Birçok deri hastalığı gibi mantar da bağışıklık sisteminin zayıflamasıyla ortaya çıkar. Ciltte kızarıklık ve pul pul döküntü halinde görülür. Deride kaşıntı olur. Tekrarlama olasılığı yüksek olan bir rahatsızlıktır.¹⁰⁸ Köyde, bu hastalık genelde ayaklarda görülür. Yaz aylarında havanın ısınmasıyla daha çok hissedilir. Kaşıntıya sebep olduğu için oldukça rahatsız edicidir.¹⁰⁹

- Gilver (mazının iç kısmı) mantar olan bölgeye sürülür. İyileşene kadar tedaviye devam edilir.¹¹⁰
- Ayrıca mantar tedavisinde tusi (dikenli ot) bitkisinin kök kısmı kullanılır.¹¹¹
- Son zamanlarda mantar tedavisinde sirkeli su mantar olan bölge üzerinde kullanılmaya başlanmıştır.¹¹²

2.1.1.5. Saç Kıran (Keno/Porqiran)

Çok eskiden beri bilinen bu hastalığın etkeni yalnızca insanlarda görülen bir mantar türüdür.¹¹³ Halk arasında stres ve sıkıntının bu hastalığın nedeni olduğu söylenmektedir.¹¹⁴

¹⁰⁷ M. Yusuf Aslan, **Silvan (Diyarbakır'da) Halk Hekimliği**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018, s. 44

¹⁰⁸ **Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993, Cilt: 2, s. 209

¹⁰⁹ K6, K20, K24

¹¹⁰ K4

*Psikolojik sebeplerle ortaya çıkan ve bedensel hastalıklarla kendini gösteren hastalıklar için kullanılan kavramdır.

¹¹¹ K25

¹¹² K6, K7, K29

¹¹³ **Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993, Cilt: 2, s. 211

¹¹⁴ K19, K20, K29, K31

- Köyde saçların sağlıklı olması için kına ve zeytinyağı karıştırılır ve saça sürülür.¹¹⁵
- Ortadan ikiye ayrılan sarımsak saç kıran olan bölgeye sürülür. Bu uygulama uzun süre belli aralıklarla devam etmelidir.¹¹⁶

Sarımsakla uygulanan tedavi yöntemleri farklı alanlardaki tedavi şekilleri ile benzerlik gösterir. Silvan'da saç kıranın tedavisinde ana malzeme olarak sarımsak kullanılır.¹¹⁷

2.1.1.6. Siğil (Balûk)

Siğiller en yaygın rastlanan virüs enfeksiyonlarından biridir. Yerleşim alanlarına göre farklı görünüşleri vardır. Genellikle el, yüz gibi vücudun açık bölümlerinde görülür. Siğilin üstüne konan madeni paranın, dinsel bir simgenin ya da sihirli sayılan sözlerin siğilin kaybolmasını sağladığı gözlenmiştir. Bu tür olaylar büyük olasılıkla psikosomatik* bir mekanizmayla açıklanabilir.¹¹⁸

Köyde birçok kişi hayatının bir döneminde siğil sorununu yaşamıştır. Bölgede siğil tedavisinde çoğunlukla aynı tedavi yöntemine rastlanır. Bu tedavi yöntemi daha çok dinsel kökenlidir. Vücuttaki siğil sayısı kadar arpa ya da buğday tanesine belirli dualar okunur ve bu taneler nemli toprağa konur. Topraktaki bu taneler çürüdükçe siğillerin yok olduğu söylenir.¹¹⁹

- Şiremar (sütleğen) özsuyu siğillere sürülür.¹²⁰

Benzer şekilde Silvan'da siğili olanlar bu hastalığı tedavi edecek kişiye, siğil adedi kadar arpa tanesiyle giderler. Arpa tanelerinin ucu kesilir ve duası okunur. Bu

---

¹¹⁵ K6, K24

¹¹⁶ K11, K21

¹¹⁷ M. Yusuf Aslan, **Silvan (Diyarbakır'da) Halk Hekimliği**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018, s. 27

¹¹⁸ **Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993, Cilt: 4, s. 128

¹¹⁹ K6, K11, K19, K21

¹²⁰ K8, K22

arpa taneleri nemli toprağa gömülür. Silvan’da yapılan diğerk bir uygulama incir ağacının sütünün siğillere sürülmesidir.¹²¹

Savur’da da halk arasında siğillerin geçmesi için şirêmar (sütleyen) bitkisi kullanılır.¹²²Yine yaygın olarak kullanılan bir diğerk madde ise incir sütüdür.¹²³

2.1.1.7. Uçuk (Tamîsk)

Uçuk, genellikle deride yaygın, küçük ve iltihaplı kabarcıklarla ortaya çıkan, bulunduğu yerler, yol açtığı belirtiler, görülme sıklığı, oluşum biçimi ve genetik bakımından çeşitlilik gösteren hastalıkların ortak adıdır.¹²⁴Köyde, agirêşevê olarak da bilinir. Virüs kaynaklı olan bu hastalığın halk arasında, uykuda korkma ya da yüksek ateş sonucu oluştuğı düşünülür.¹²⁵

- Yaş ağaç ısıtılıp uçuğa değdirilir. Böylelikle uçunun korkup geçeceğine inanılır. Bir çakmak veya sıcak bir cisim yardımıyla uçuğa vurulur. Bu uygulamaya uçunu korkutma(tirsandina tamîsk) denir.¹²⁶

2.1.1.8. Yanık (Sotin)

Yanık, herhangi bir ısıdan meydana gelen doku bozukluğı olarak tanımlanır.¹²⁷ Köyde yanık vakalarına rastlanır. Özellikle çocuklarda sıcak su dökülmesinden kaynaklı yanıklar oluşabilir.¹²⁸

- Bölgede yanık için farklı karışımlar uygulanır. Bunlardan biri yumurta akıyla oluşur. Geniş bir kaba yumurta akı alınır. Daha sonra yanığın boyutuna göre pamuk parçası bu yumurta akına batırılır. Yumurta akını iyice kendine çeken pamuk yanığın

¹²¹M. Yusuf Aslan, **Silvan (Diyarbakır’da) Halk Hekimliği**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018, s. 48

¹²²Şükrü Arasan, **Savur (Mardin) Yöresinde Halk Hekimliğinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2014, s. 80

¹²³A.g.e. 136

¹²⁴**Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993,Cilt: 3, s. 61

¹²⁵K4, K8, K30

¹²⁶K21, K30

¹²⁷Türk Dil Kurumu, 2019, , www.tdk.gov.tr : 29 mayıs 2019

¹²⁸K4, K7

üzerine konur ve sarılır. Yanık iyileştikçe pamuk kendini deriden bırakır. Pamuk kaldırılacağı zaman deriden ayrılmayan ufak kısımlar için yanık kremi kullanılır.¹²⁹

- Basit yanıklar üzerine yoğurt sürülür.¹³⁰
- Bir diğer yöntemde, gilverin (mazının iç kısmı) ezilip toz haline getirilmesi ve sumak suyuyla karıştırılmasıyla elde edilen merhem kullanılır.¹³¹

Silvan'da yanık tedavisinde kullanılan başlıca malzemeler yumurta, zeytinyağı, yoğurt ve balmumundan (şema/şima) oluşur. Yoğurt hafif yanıklar için kullanılır. Ayrıca yoğurt ve yumurta sarısı karışımı da yanıklarda kullanılır. Zeytinyağı ve balmumu kaynatılarak temiz bir tülbent üzerine dökülüp yanık olan bölgeye sarılır.¹³²

2.1.1.9. Yaralar (Birîn)

Yara, vücutta iç ve ya dış yüzeyde herhangi bir etki ile oluşan ve tehlikeli olabilen kesik yada zedelenme olarak tanımlanır.¹³³ Hem yetişkinlerde hem de çocuklarda görülebilir. Bazen köyde tarla işlerini yaparken bazı yaralanmalar oluşur. Köy halkı özellikle hafif yaralanmalara karşı kendi var olan imkânlarıyla yöntemler geliştirmiş ve birçok bitkiden faydalanmıştır.

- Özellikle iltihaplı yaralar üzerine belgêhevêzare (sinirli yaprak) bırakılır. Dövülüp macun kıvamına getirilmiş hevêzar yaprağı yaranın üzerine konur. Üzeri hevêzar yaprağı ile kapatılır. 2-3 gün üzerinde kalır.¹³⁴

• Bölgede botanik alanında çalışma araştırmacıların tespitlerine göre, bölgede henüz doktor sayısı yok denecek kadar az iken, silah ile oluşan yaralanmalar şehbenir (gabalak) bitkisi ile tedavi edilir ve iyi sonuçlar alınırdı. Şehbenir kökü toz haline

---

¹²⁹K8,K23

¹³⁰K7,K24, K31

¹³¹K22

¹³²M. Yusuf Aslan, **Silvan (Diyarbakır'da) Halk Hekimliği**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018, s. 102

¹³³ Türk Dil Kurumu, 2019, , www.tdk.gov.tr : 29 mayıs 2019

¹³⁴K22

getirilir ve yaraya uygulanırdı. Ayrıca sosin (çuhaçiçeği) bitkisi yaraların tedavisinde kullanılır¹³⁵

- Çiçek kısımları toz haline getirilen giyayêbirîna (yılan otu) yaraların üzerine sürülür.¹³⁶

- Ezilip macun kıvamına getirilen tolîk (ebegümeci) yaranın üzerine konur.¹³⁷

- Kafanın yara alması durumunda beybun (papatya) kaynatılır ve jel halini alır.

Bu jel yaralı bölgeye sürülür.¹³⁸

- Kuryahespi (atkuyruğu) ufak yaralanmalarda kullanılmıştır.¹³⁹

- Hesbist (yabani yonca)hafif yaralanmalarda kullanılır.¹⁴⁰

Tablo 1:Cilt Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Malzemeler

İçi kan dolu kabarcık (Baxwîn)	koka meyan (Meyan kökü)
Çıban (kînor)	Genimok (yabani buğday), belgêhevezar (sinirli yaprak), tîrşok (kuzukulağı), kelyê (sakız otu)
Dolama (marok)	Kevzan (menengiç), sabuna halebê (Halep sabunu), derkuvar (propolis)
Egzama (bîrov)	darsêv (Elma ağacı) , xena (kına), nojdar (nujdar), kerengikerê (eşek dikenli), şîrêmar (sütleyen),
Mantar (qarçîk)	Gilver (mazının iç kısmı), tusî (dikenli ot)
Saçkıran (keno,porkiran)	Sîr (sarımsak)
Şişil (balûk)	Şîrêmar (sütleyen)
Uçuk (tamîsk)	Yaş ağaç (dara ter)

¹³⁵İdris Uce,Hakkari Yöresinde Tıbbi ve Faydalı Bitkilerin Kullanım Alışkanlığının Değerlendirilmesi ve Geleneksel Bilgilerin Tespiti, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, VAN 2014, s. 77

¹³⁶K21

¹³⁷K22

¹³⁸K22, K25

¹³⁹ K30

¹⁴⁰ K30,K31

Yanık (sotin)	Yumurta akı (spîlkahêkê), pamuk (pambî), yoğurt (mast), Gilver (mazının iç kısmı), sumak (simak)
Yara (birîn)	Belgêhevezar (sinirli yaprak), şehbenîr (gabalak), sosin (çuhaçiçeği), giyayêbirîna (yılan otu), tolîk (ebegümeci), beybûn (papatya), kuryahespî (atkuyruğu), hesbist (yabani yonca)

2.1.2. Ağrılar (Êş)

2.1.2.1. Baş Ağrısı (Serêş)

Baş ağrısı çok çeşitli hastalıklarla ortaya çıkabilen bir belirtidir. Baş ağrılarının büyük bölümü damar kökenli ya da kas gerginliğine bağlıdır, ama aynı zamanda organik ve ruhsal hastalıkların belirtisi de olabilir.¹⁴¹

Çalışma alanımızda baş ağrısı şikayeti oldukça yaygındır. Bu ağrının giderilmesinde şifalı bitkilerden ve dinsel pratiklerden yararlanılır.

- Kına, sumak suyu, boviyan (cıvanperçemi) ve zencefil karıştırılıp saça sürülür.¹⁴²
- Bölgede bilinen ‘boviyan, dermanejan’ sözü bu bitkinin şifa kaynağı olduğu üzerine söylenmiştir. Yaygın olarak yetişen bu bitki baş ağrılarına ve baş dönmesine iyi gelir. Kaynatılıp suyu içilir.¹⁴³
- Bir diğer uygulamada keçi kılından yapılmış ip okunan bir duayla halka haline getirilir ve başa takılır. Bu uygulamanın iyi geldiği söylenir.¹⁴⁴
- Giyabend (pelin otu) kaynatılır, suyunun içilmesi baş ağrısına iyi gelir.¹⁴⁵

¹⁴¹Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993,Cilt: 2, s. 125

¹⁴²K5, K6, K24

¹⁴³K5, K11

¹⁴⁴K2

Silvan’da baş ağrısının geçmesi için bölge halkı arasında romatizma ipi adı verilen bir ip başa bağlanır. Bu ip baş ağrısı geçene kadar çıkarılmaz. Sarımsak veya kına ayrı ayrı veya birbirine karıştırılarak alın bölgesine sürülür bir bez ile belirtilen bölge sarılır¹⁴⁶

.Savur’da baş ağrısının giderilmesi için beybun (papatya) kaynamış suya atılıp demlenir ve içilir.¹⁴⁷

2.1.2.2. Bel Ağrısı (Êşa piştê)

Farklı nedenlerden kaynaklanan ve ilerleyen durumlarda hastanın hareket alanını kısıtlayan bel ağrısının tedavisinde çeşitli yağlar ve masaj teknikleri kullanılır.

- Kuyruk sokumundan kaynaklı rahatsızlıklarda uygulanan yöntemlerden biri şöyledir; Kelyê (sakız otu) yüksek kesimlerde yetişir. Kesilen kök içinde süt olur. Biriktirilen bu süt kuruduğunda sakız gibi olur. Bu maddeye beniştê kelyê (karasakız)denir. Eğilen kuyruk sokumunun üzerine ve omurilik üzerine bu madde yapıştırılır. Uygulamanın bu işte deneyim sahibi biri tarafından yapılması gerekir.¹⁴⁸

- Daha ağır durumlarda kuyruk sokumu üzerine balık konduktan sonra , bamya, bal, ispiroto, zeytinyağı, kekik yağı,, incir ve aspirinden oluşan karışım 9 gün boyunca hastanın kuyruk sokumu üzerinde kalır. Sonra masaj ve fizik tedavi yöntemlerine benzer hareketler uygulanır.¹⁴⁹

- Kantaron (tehlî/talik) yağı ile bacaklara topuktan başlayarak masaj yapılır. Kan dolaşımını hızlandırıcı bu hareketler bir hafta boyunca her gün tekrar edilmelidir. Bacaklar üzerinde yapılan bu yöntem bel ağrılarını tedavi eder.¹⁵⁰

- Ağrının olduğu bölgeye yakı yapıştırılır. Yakının aynı bölge üzerinde üç-dört gün bekletilir.¹⁵¹

---

¹⁴⁵K21

¹⁴⁶M. Yusuf Aslan, **Silvan (Diyarbakır’da) Halk Hekimliği**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018, s. 34

¹⁴⁷Şükrü Arasan, **Savur (Mardin) Yöresinde Halk Hekimliğinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2014, s. 52

¹⁴⁸ K19,K22

¹⁴⁹ K26

¹⁵⁰ K19,K26

2.1.2.3. Diş Ağrısı (Êşa Diranan)

Diş ağrısı dişin çürümesi, üst tabakasının aşınması, diş etlerinde enfeksiyon oluşmasından meydana gelir. Diş sağlığının bozulması başta mide olmak üzere tüm sindirim sisteminin bozulmasına neden olabilir. Diş ağrısı oldukça rahatsızlık verici bir durumdur.¹⁵² Çalışma alanımızda diş ağrısı yaşayanların sayısı fazladır. Köyde şeker çok kullanılır. Ayrıca şeker, çayla ‘kırtlama’ şeklinde tüketilir. Bu durumun dişler üzerinde olumsuz etkileri vardır denebilir.¹⁵³

- Kevzan (menengiç) sakızı ağrıyan dişin üzerine konur.¹⁵⁴

- Dara benav (dişbudak) dalı közün içine konur. Artan sıcaklık ile ağaçtan yağ damlamaya başlar. Süzülen bu yağa pamuk bandırılıp ağrıyan dişin üzerine konur. Bu yağ ağrıyan diş bölgesine dış taraftan da sürülebilir.¹⁵⁵

- Bölgede çokça yetişen tusi (dikenli ot) diş sağlığını korumada yöre halkı tarafından geleneksel olarak kullanılmış bir bitkidir.¹⁵⁶

- Bir miktar toprağa birkaç ayet okunur. Dişi ağrıyan kişi başparmağı ile biraz toprağı ağrıyan dişin üzerine koyar. Toprağın kalan kısmının hasta tarafından suya dökülmesi gerekir.¹⁵⁷

- Tuzlu suya Fatiha okunur ve ağızda çalkalanır.¹⁵⁸

Silvan’da diş ağrısının geçmesi için tuzlu suyla ya da sumak suyuyla gargara yapılır. Ayrıca Arap alfabesindeki elif, be, te, se harfleri bir kâğıda yazılır, sonra bu kâğıda ve bir iğneye Ayet-el Kürsî, Felak, Nâssûreleri üçer defa okunur sonra elif harfinin ucuna bir iğne geçirilir. Bu işlemten sonra bir saat konuşulmaz.¹⁵⁹

2.1.2.4. Kas ve Eklem Ağrıları (Êşên Masulkê û Movikan)

Vücudun çeşitli yerlerinde görülebilen, aşırı zorlanma, kaza veya soğuğa maruz kalma sonucunda oluşan ağrılardır.

---

¹⁵¹ K19, K26

¹⁵² Medikal akademi, 2017, <https://www.medikalakademi.com.tr> erişim tarihi: 27Mayıs 2017

¹⁵³ K9, K3, K12

¹⁵⁴ K8

¹⁵⁵ K22

¹⁵⁶ K23

¹⁵⁷ K2, K15

¹⁵⁸ K5

¹⁵⁹ M. Yusuf Aslan, **Silvan (Diyarbakır’da) Halk Hekimliği**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018, s. 36

- Kökleri toz haline getirilmiş tusi (dikenli ot) otu un ile karıştırılıp zeytinyağı eklenerek elde edilen karışım ağrıyan bölge üzerine konur. Bu uygulamanın ağrıyı giderdiği söylenir.¹⁶⁰

- Belgêhevêzar (sinirli yaprak) ezilip ağrıyan bölge üzerine konur.¹⁶¹

- Bel bölgesindeki kaslarda, ağrıyan kısma yakı yapıştırılır. Yakı ağrıyan yer üzerinde üç-dört gün bekletilir.¹⁶²

2.1.2.5. Kulak Ağrısı (Guhêşk)

Kulak ağrısı genellikle iç kulağa bakteri, virüs gibi enfeksiyon etkenlerinin yada toksinlerinin girmesine bağlı olarak gelişir.¹⁶³ Köyde kulak ağrısı özellikle bebeklerde görülür.¹⁶⁴

- Kulağın bölümlerinde meydana gelen ağrı, kulağa bir miktar anne sütü ya da bal damlatılmasıyla giderilmeye çalışılır. Bu tedavi şekli, özellikle çocuklar üzerinde uygulansa da yetişkinler için de başvurulmuş bir yöntem olduğu söylenebilir.¹⁶⁵

- Ağrıyan kulağa birkaç damla zeytinyağı damlatılır.¹⁶⁶

Silvan yöresinde, göz ve kulak ağrısının tedavisinde benzer uygulama mevcuttur. Ağrıyan kulağa yada göze birkaç damla anne sütü damlatılır. Özellikle kız çocuğu olan annenin sütünün şifalı olduğuna inanılır.¹⁶⁷

2.1.2.6.Göz Ağrısı (Êşa Çavan)

Göz ağrısının nedenleri çeşitlidir. Herhangi bir nedenle gözlerin yorulması, enfeksiyon oluşması, göze bir şey kaçmış olması ve bir takım hastalıklar göz ağrısını tetikleyebilir.

---

¹⁶⁰K19

¹⁶¹ K4, K22

¹⁶² K19

¹⁶³Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993,Cilt: 3, s. 73

¹⁶⁴ K4, K7,K8

¹⁶⁵K4, K7,K8

¹⁶⁶ K22

¹⁶⁷ M. Yusuf Aslan, **Silvan (Diyarbakır'da) Halk Hekimliği**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018, s. 39

•Sürme hafifçe bala değdirilip göze sürülür. Bu uygulamanın gözle ilgili rahatsızlıklara iyi geldiği söylenir.¹⁶⁸

•Göz kapaklarında oluşan sivilce tarzı oluşumların tedavisinde sarımsak kullanılır. İnce bir şekilde kesilmiş sarımsak parçası nazikçe göz kapağının hastalıklı kısmına sürülür.¹⁶⁹ Bu tedavi şekli Silvan yöresinde de uygulanmaktadır.¹⁷⁰

•Göze birkaç damla anne sütü damlatılmaktadır.¹⁷¹

2.1.2.7. Göbek Düşmesi (Navik Ketin)

Göbek düşmesi tedavisi, genellikle çocuk sahibi olamayan kadınlara uygulanır. Göbek bölgesi sabun ve ılık suyla yıkanır. Masaj hareketleriyle göbek ovulur ve kaldırılmaya çalışılır. Bazen zeytinyağı ve kantaron yağı gibi bitki kökenli malzemeler kullanılır. Tedavi üç gün tekrarlanır. Göbek kaldırma tedavisini herkes yapamaz, aksi durumda tehlikeli sonuçlar doğrulabilir.¹⁷²

Tablo 2: Ağrıların Tedavisinde Kullanılan Malzemeler

Baş ağrısı (serêş)	Xena(kına), sımak (sumak), bovijan (civanperçemi), zencefil ,giyabend (pelinotu)
Bel ağrısı (êşa piştê)	Kelyê (sakız otu), hingîv (bal), dohnêzeytê (zeytinyağı), dohnê catır(kekik yağı), incir, bamya,aspirin, tehli (kantaron)
Diş ağrısı (êşa diranan)	Beniştê kevzan (menengiç sakızı), darbenav (dişbudak), tusî (dikenli ot)
Kas ve eklem ağrıları(Êşên masulkê û movikan)	Tusî (dikenli ot), arvan (un), dohnê zeytê (zeytinyağı), belgêhevêzar (sinirli yaprak)
Kulak ağrısı (guhêşk)	Hingîv (bal) anne sütü
Göz ağrısı (êşa çavan)	hingîv (bal), sır (sarımsak), sürme
Göbek düşmesi (navik ketin)	Zeytin yağı, kantaron yağı

¹⁶⁸ K22

¹⁶⁹ K4,K22

¹⁷⁰ A.g.e s. 82

¹⁷¹ K11

¹⁷² K19

2.1.3. Bağırsak Hastalıkları (Nexweşiyênrûvîyan)

2.1.3.1. Basur (Bawesîr)

Basur, anüs bölgesindeki toplardamarların varis gibi genişlemesidir. Kronik kabızlık, hareketsiz yaşamak, günün önemli bir bölümünü oturarak geçirmek, aşırı alkol almak, çok miktarda baharatlı ve acı yiyecek yemek basur oluşumuna neden olabilir.¹⁷³Bölgede basur tedavisinde çeşitli bitki karışımları kullanılmaktadır.

- Kevzan (menengiç) sakızının içine Halep sabunu bir bıçak yardımıyla rendelenir. Daha sonra bu karışım macun haline getirilip fitil şekli verilir ve basurun olduğu bölgeye bırakılır.¹⁷⁴

- Basur tedavisinde kullanılan diğer karışım şu şekildedir: Rêvas (ışkın), siyabo (siyabu),hıngedan (hengedan) kökü, kevzan (menengiç) sakızı ve bal karışım haline getirilir ve kullanılır.¹⁷⁵

- Giyabirinig (yilandili) basur tedavisinde kullanılan bitkilerden biridir.¹⁷⁶

- Doktor anlamına gelen nojdar(nujdar) bitkisi bölgedeki şifalı bitkilerden biridir. Yaprakları basur tedavisinde kullanılır.¹⁷⁷

Silvan'da basur kanamalarını kesmek için civanperçemi yada (bovijan) kekik kaynalıp içilir.¹⁷⁸

Aynı şekilde basura karşı kekiğin (cehter/ zahter)* kaynatılıp içilmesi Savur'da da uygulanmaktadır.¹⁷⁹

2.1.3.2. Bağırsak Parazitleri (Kurmê Rûviyan)

Bağırsak asalağı hastalıkları tıp dilinde daha çok parazitoz adıyla tanınır.¹⁸⁰Bağırsak parazitleri yaygın olan bir rahatsızlık türüdür. Temiz olmayan

---

*Kekiğin Savur'daki yöresel adı

¹⁷³Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993,Cilt:2, s. 123

¹⁷⁴ K4,K22

¹⁷⁵ K22, K25

¹⁷⁶ K23

¹⁷⁷ K25

¹⁷⁸M. Yusuf Aslan, **Silvan (Diyarbakır'da) Halk Hekimliği**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018, s. 104

¹⁷⁹Şükrü Arasan, **Savur (Mardin) Yöresinde Halk Hekimliğinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2014, s. 112

¹⁸⁰Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993,Cilt:2, s. 107

sulardan ve iyi pişmemiş etlerden geçen parazitler bağırsaklara yerleşir. Bağırsaklar dışında diğer organlara da geçip apandisit ya da idrar yolları enfeksiyonu gibi hastalıklara neden olabilirler.¹⁸¹Bağırsakları temizlemek için kullanılan bitkiler aşağıda sıralanmıştır.

- Kurutulmuş olarak tüketilen kari bitkisi bağırsakları temizlemek için kullanılır.¹⁸²

- Tolik (ebegümeci) bitkisi de bağırsakların temizlenmesinde tüketilen bitkilerden biridir.¹⁸³

- Bağırsakla ilgili rahatsızlığı olan kişiler hıngedan (hengedan) bitkisini kaynatıp içerler.¹⁸⁴

2.1.3.3. Gaz Sancısı (Êşarûviyan)

- Bağırsakların kasılmasıyla oluşan ve kaynağı birçok nedene bağlı olan gaz sancısının giderilmesinde yetişkinlerde hingedan (hengedan) bitkisi kaynatılıp içilir.¹⁸⁵

- Yeni doğan bebeklere bal ve ılık suyla yapılan bal şerbeti az miktarda içirilir.¹⁸⁶

2.1.3.4. İshal (Vîrik)

İshal, bağırsak enfeksiyonlarından kaynaklandığı gibi bozuk yiyeceklerden ve kirli sulardan da kaynaklanabilir. Özellikle çocukları etkileyen bir rahatsızlıktır. Vücutta su kaybı fazla olduğu zaman ölümcül sonuçlar doğurabilir. Çalışma alanımızda bu rahatsızlık bebeklerde daha sık görülür.

- Kaynatılan pung (yabani nane) süzülür ve suyu içilir. İshale iyi geldiği söylenmektedir.¹⁸⁷

- Dövülüp toz haline getirilen mazının az miktarda yenmesi ishali keser.¹⁸⁸

---

¹⁸¹ Medikal akademi, 2017, <https://www.medikalakademi.com.tr> erişim tarihi: 28 Mayıs 2017

¹⁸² K21

¹⁸³ K25

¹⁸⁴ K4

¹⁸⁵ K4

¹⁸⁶ K4, K8

¹⁸⁷ K7,K11

- Uygulanan bir diğer yöntem ise çay ve yoğurdu karıştırıp tüketmektir.¹⁸⁹

Çay ve yoğurdun karıştırılıp yenmesi ve mazının toz haline getirilip az miktar tüketilmesi Silvan’da da ishali kesmek için uygulanan bir yöntemdir.¹⁹⁰

Savur’da ishale karşı bir bardak kaynamış suda demlenen sumak tüketilir.¹⁹¹

2.1.3.5. Kabızlık (Qebzî/ Gîretî)

Sindirim sistemi bozukluklarından biridir kabızlıktır. Beslenme şekli kabızlık üzerinde etkilidir.

- Kabızlığın giderilmesinde hêro (gülhatmi) kaynatılıp içilir.¹⁹²
- Kabızlık sıkıntısı çeken kişiye kaynatılan kayısı suyu içirilir.¹⁹³
- Bal ve soğuk su karışımından oluşan bal şerbeti de başvurulmuş yöntemlerden biridir.¹⁹⁴

Tablo 3: Bağırsak Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Malzemeler

Basur (bawesîr)	Benîştêkevzan (menengiçsakızı), sabuna halebê (Halep sabunu), rêvas (ışkın), siyabo (siyabu), hingedan (hengedan), giyabirinig (yılan otu), nojdar (nujdar)
Bağırsak parazitleri (kurmêrûviyan)	Karî (yılan yastığı), tolik (ebegümeci), hingedan (hengedan)
İshal (vîrik)	Pung (yabani nane), mazî (mazı), çay, yoğurt
Qebzî (kabızlık)	Hêro (gülhatmi), kayısı, hingêv (bal)

2.1.4. Böbrek Hastalıkları (Nexweşiyên Gurçîkan)

Böbrekler vücuttaki toksinlerin ve asidik maddelerin vücuttaki fazla suyla birlikte idrar yoluyla atılımını sağlar.Bu işlevlerin farklı nedenlere fonksiyonunu

¹⁸⁸ K8

¹⁸⁹ K4,K6

¹⁹⁰ M. Yusuf Aslan, **Silvan (Diyarbakır’da) Halk Hekimliği**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018, s.88

¹⁹¹ Şükrü Arasan, **Savur (Mardin) Yöresinde Halk Hekimliğinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2014, s. 26

¹⁹² K21

¹⁹³ K8, K24,K29

¹⁹⁴ K22

kaybetmesi böbrek rahatsızlığına sebep olur. Böbrek taşı oluşumu, kum ve iltihap bu rahatsızlıklardan bazılarıdır.¹⁹⁵

Böbrek hastalıklarına bağlı gelişen rahatsızlıkların tedavisinde, Silvan yöresinde genellikle toluk (ebegümeci), pung (yabani nane), maydanoz gibi bitkilerden yararlanılır.¹⁹⁶ Aynı bitkilerin çalışma alanımız olan köyde böbrek ve idrar yolu rahatsızlıklarının tedavisinde kullanıldığı gözlemlenmiştir.¹⁹⁷

2.1.4.1. Böbrek İltihabı (Îltîhaba Gurçikan)

Böbrekte akut yada kronik olarak ortaya çıkabilen enfeksiyonlardır. Bakterilerin böbrek çanaklarının açıldığı böbrek havuzuna ve bu yapılara destek olan dokuyu içine alan bölgeye yerleşmesiyle oluşur. İlk belirtileri genellikle ateştir. Ateşin yanı sıra halsizlik, baş ağrısı, ve eklem ağrıları da görülür.¹⁹⁸

- Böbrek iltihabı için bölgede en sık uygulanan yöntem hêro (gülhatmi) bitkisinin kökünün kaynatılıp içilmesidir.¹⁹⁹

- Rêvas (ışkın) tüketilmesinin böbrek için faydalı olduğu düşünülür.²⁰⁰

2.1.4.2. Böbrek Taşları (kevîrên gurçikan)

Böbrek taşları olağan koşullarda idrarda çözünmüş maddelerin çökelerek sert birikinti parçacıkları oluşturmasıyla ortaya çıkar.²⁰¹

Bölgede böbrek taşı düşürmeye yardımcı olan karışımlar mevcuttur. Bir kabın içine yumurta kırılıp kabuklarıyla birlikte konulur. Üzerine limon sıkılır ve maydanoz eklenir. Bu karışım ağzı açık bir şekilde birkaç gün güneşte bekletilir ve çözülür. Bu sıvı karışımı içenler bir müddet sonra idrara çıkarlar. Mesane kanalındaki taş çözülüp idrarla gelir. Bu yöntem geçmişte kullanılmıştır. Karışımı

¹⁹⁵ Medikal akademi, 2017, www.medikalakademi.com.tr, 20 mayıs 2017

¹⁹⁶ M. Yusuf Aslan, **Silvan (Diyarbakır'da) Halk Hekimliği**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018, s.42

¹⁹⁷ K8,K21,K22,K23

¹⁹⁸ **Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993:4, s. 83

¹⁹⁹ K4,K22

²⁰⁰ K3, K16, K21, K23

²⁰¹ **Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993,Cilt:2, s. 164

içen bazı hastalar bayıldıkları için tehlikeli olabileceği düşünülmüş ve uygulamason zamanlarda terk edilmiştir.²⁰²

2.1.5. İdrar Yolu Hastalıkları (Nexweşiyên Rêgeha Îdrarê)

2.1.5.1.İdrar Yolu Enfeksiyonu (Enfeksiyona Rêgeha Îdrarê)

İdrar yolları ve üreme sisteminde en çok görülen hastalıklardan biridir. Bu hastalığa karşı en önemli koruyucu önlem temizliktir.²⁰³İdrar yolları enfeksiyonuna iyi gelen şifalı bitkiler vardır.

- Kuryahespi (atkuyruğu) bitkisi mevsiminde toplanıp kurutulur. Sıcak suyun içine bir tutam atılıp kaynatılır. İdrar yolu enfeksiyonuna iyi geldiği söylenir.²⁰⁴
- Herdemrenk (altınotu) kaynatılıp içilmesi idrar yoluyla ilgili rahatsızlıklarda sıkça kullanılır.²⁰⁵
- Soğan suyu, maydanoz veya kekik suyu kaynatılıp içilir.²⁰⁶

2.1.5.2. İdrar Yolları Üşütmesi (Cemidîna Rêgeha Îdrarê)

Bu rahatsızlık idrar yolu enfeksiyonuyla benzer belirtiler gösterir.

- İdrar yolları üşütmesinde uygulanan tedavi yöntemlerinden biri ısıtılmış toprak üzerine hastanın bir müddet oturmasıdır.²⁰⁷
- Kaynamış suda demlenen catırın (kekik) ılık bir şekilde tüketilmesi de tedavi edicidir.²⁰⁸

Tablo 4: Böbrek ve İdrar Yolu Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Malzemeler

Böbrek iltihabı (Îltîhabagurçikan)	Hêro (gülhatmî)
idrar yolu enfeksiyonu (enfeksiyona rêgehaidrarê)	Kuryahespi (atkuyruğu), herdemrenk (altınotu), soğan suyu, maydanoz, kekik

²⁰² K23 K30

²⁰³Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993,Cilt:4, s. 135

²⁰⁴ K19

²⁰⁵ K4

²⁰⁶ K6,K7

²⁰⁷ K21,K23

²⁰⁸ K21,K22

2.1.6. Mide Hastalıkları (Nexweşiyên Mîdeyê)

2.1.6.1.Mide Ülseri (ulser/ kula Mîdeyê)

Mide duvarında doku yitimiyle ortaya çıkan çok yaygın bir hastalıktır. Ülser yüzeysel ya da delinmeye yol açacak kadar derin olabilir.Ağrı nokta ya da kramp şeklinde olur. Ağrıyı uyandıracak ya da artıracak tüm besinlerden uzak durulması gerekir.²⁰⁹Köyde geleneksel tedavi yöntemleri konusunda bilgili olan kişilerin hazırladığı etkili bir ilaç vardır.

- Bir kg kadar kevzan (menengiç) ve yine 1 kg kadar süt karıştırılıp kaynatılır. Bir müddet kaynayan karışım kevzanın sert kabuğunun elenmesi için bir süzgeçten geçirilir. Süzülen karışıma bal ve kevzan sakızı eklenip tekrar kaynatılır. Yeniden süzülen karışım macun kıvamını alır. Bu karışım bitene kadar her gün aç karnına bir kaşık yenir.²¹⁰

- Köyde hastanın, baharatlı, yağlı ve acı yiyecekleri tüketmemesi söylenir. Bal ve sütün mide ülserine iyi geldiği düşünülür.²¹¹

2.1.6.2. Mide Ağrısı (Êşa Mîdeyê)

Mide ağrısının çok çeşitli sebepleri vardır. Aşırı beslenme, sindirimi zor ve tahriş edici maddelerin alınması, fazla alkol ya da çok soğuk içecekler tetikleyebilir.²¹²

- Kaynatılıp içilen hingedan (hangedan) bitkisi mide rahatsızlıklarında bölge halkının başvurduğu bitkilerden biridir.²¹³

- Kaynatılıp içilen kekik suyu mide ağrılarını hafifletir.²¹⁴

- Mend (koca hılakotu)bitkisi kurutulur ve kuru ot kaynatılıp içilir. Karın ağrısının giderilmesine iyi gelir.²¹⁵

---

²⁰⁹Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993,Cilt:3, s. 215

²¹⁰ K4,K22

²¹¹ K7,K8,K11

²¹²Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993,Cilt:3, s. 211

²¹³ K4, K7, K20

²¹⁴ K6

•Tusi (dikenli ot) bitkisinin kökü mide rahatsızlıklarında kullanılan diğer bir bitkidir.²¹⁶

•Mide ağrısını hafifleten bitkilerden biri de giyabendtir (pelin otu). Kaynatılıp süzülür suyu içilir.²¹⁷

Mide rahatsızlıklarının giderilmesi için Silvan'da, yararlanılan bitkiler: pung (yabani nane), pelçimhewêz (sinir otu), tolik (ebegümeci), kezvan (menengiç). Yararlanılan maddeler bal ve çörek otudur.²¹⁸

Savur'da yapılan çalışmada, mide yanmalarında ve mide ekşimelerinde kevzanın (menengiç) kaynatılıp içildiği aktarılmıştır.²¹⁹

2.1.6.3. Hazımsızlık (Bêhezmi)

Sindirim sisteminde meydana gelen bir takım rahatsızlıklar sonucu oluşur ve halk arasında hazımsızlık olarak adlandırılır.²²⁰

•Kürt coğrafyasında yaygın olarak yetişen pung (yabani nane) mide hastalıklarında, hazımsızlık ve şişkinlik durumlarında kullanılan bir bitkidir.²²¹

•Kekik çayı tüketilir.²²²

Savur'da pung (yabani nane) mide bulantısına karşı kaynatılıp içilir.²²³

2.1.6.4. Bulantı (Dilrabûn)

Bulantı, kişiyi rahatsız eden ve çoğunlukla kusmayla sonuçlanan bir durumdur. Mide bulantısı ve kusma, zehirlenmeler ve bazı hastalıkların belirtisi olarak değerlendirilir.²²⁴

---

²¹⁵ K22

²¹⁶ K23

²¹⁷ K21

²¹⁸ M. Yusuf Aslan, **Silvan (Diyarbakır'da) Halk Hekimliği**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018, s.89

²¹⁹ Şükrü Arasan, **Savur (Mardin) Yöresinde Halk Hekimliğinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2014, s. 24

²²⁰ TDK, sozluk.gov.tr, 27 mayıs 2019

²²¹ K4, K8

²²² K6

²²³ Şükrü Arasan, **Savur (Mardin) Yöresinde Halk Hekimliğinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2014, s. 102

- Köyde mide bulantısı yaşayan halk, nane ve limon karışımını sık kullanır.²²⁵
- Sumak suyuna, doğranmış soğan ve tuz eklenir. Ilık bir şekilde içilen bu karışım mide bulantısını bastırır.²²⁶

Tablo 5: Mide Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Malzemeler

Ulser (kula mîdeyê)	Kevzan (menengiç), beniştêkevzan (menengiçsakızı), bal, süt
Mide ağrısı (Êşamîdeyê)	Hingedan (hengedan), catır (kekik), mend (kocahılak otu), tusî (dikenli ot), giyabend (pelinotu)
Hazımsızlık (bêhezmî)	Pung (yabani nane), catır (kekik)
Bulantı (dîlrebun)	Nane, limon, sumak, tuz, soğan

2.1.7. Kadın Hastalıkları (Nexweşiyên Jinan)

Geleneksel tıbbi ihtiyaç duyulan hastalıkların başında kadın hastalıkları gelmektedir. Toplumsal yargılar ve mahremiyet duygusu bu durum üzerinde etkilidir.²²⁷

- Çocuk sahibi olamayan kadınlarda hazırlanan ilaç karışımlarında kullanılan bitkilerden birimasiceriktir (danakuyruğu).²²⁸

- Bovijan (civanperçemi) son yıllarda alternatif tıpla ilgili yayınlarda çokça bahsedilen bir bitkidir. Bölgede geleneksel olarak kullanılan bir türdür. Özellikle kadın hastalıklarının tedavisinde uzun yıllardır kullanılmaktadır. Kurutulmuş haldeki ot kaynatılıp tüketilir.²²⁹

- Hero (gülhatmi) kadın hastalıklarında uzun yıllardır kullanılır.²³⁰

- Herdemrenk (altınotu) kadın hastalıklarında kullanılır.²³¹

- Siyabo (siyabu) bitkisinin tohumları rahim iltihaplanmalarında uzun yıllardır kullanılan bir malzemedir.²³²

²²⁴ Memorial, 2017, 18 mayıs 2017

²²⁵ K6, K11, K31

²²⁶ K21

²²⁷ K5, K6, K7, K11, K24

²²⁸ K21

²²⁹ K5, K22

²³⁰ K21, K30

²³¹ K21

Tablo 6: Kadın Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Malzemeler

Kadın hastalıkları (nexweşiyênjinan)	Masicerik (danakuyruğu), bovijan (civanperçemi), hêro (gülhatmi), herdemrenk (altınotu), siyabo (siyabu)

2.1.8. Ortopedik Hastalıklar (Nexweşiyên ortopedîk)

2.1.8.1.Kırık (Şikestin)

Herhangi bir kaza sonucu meydana gelen, kemiklerde oluşan parçalanmalardır.²³³

- Kol ve ya bacakta meydana gelen kırıklar bu işin uzmanı kişi tarafından tespit edilir. Kırık kısımlar bir araya getirilir ve sabitlenip sıkıca tutulur. Öğütülmüş nohut ve yumurta sarısının karışımı alçı vazifesi görür. Bu karışım sürülüp sarılır ve iki tahta parçası arasına alınıp bağlanır.²³⁴

- Kırık tedavisi yapan kişi, ılık su, sabun ve zeytinyağı malzemelerini kullanarak kırık olan bölgeyi ovup kemikleri bir araya getirmeye çalışır.²³⁵

Nohut bitkisinin kırık ve çıkıklarda kullanılması Savur'da da uygulanan bir yöntemdir. Bitkinin tohumları havanda öğütülür. Un haline getirilen nohut yumurta akı ile karıştırılır ve temiz bir bez üzerine serilir. Karışımın olduğu taraf dışa gelecek şekilde hafif bir şekilde bağlanır.²³⁶

Silvan'da genel olarak kırık-çıkık tedavisinde kullanılan ana malzeme yumurta sarısıdır. Kırığın yeri tespit edebilmek için öncelikle ılık suyla masaj yapılır.

---

²³² K8

²³³ Memorial, 2017, 17 mayıs 2017

²³⁴ K22,K23, K25

²³⁵ K22,K23, K25

²³⁶ Şükrü Arasan, **Savur (Mardin) Yöresinde Halk Hekimliğinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2014, s. 84

Yumurta, un ve zeytinyağı ile karıştırılıp hamur haline getirilir ve sorunlu bölge üzerine sarılır.²³⁷

2.1.8.2. Çıkık (Jicîhderketî)

Kemiklerden herhangi birinin oynak yerinden kısmen veya tamamen ayrılmasına çıkık denir.²³⁸

- Çıkığın olduğu bölge tespit edilir. Ilık su ve sabunla yıkanır. Yerine geçirilmeye çalışılır. İki tahta parçasıyla sabitlenir. Üzerine hamur ve yumurta karışımı sarılır.²³⁹

- Çıkık yerine geçirildikten sonra, üzerine yağlı hamur bırakılır.²⁴⁰

2.1.8.3. Çatlak (Terikîn)

Kemiklerde bir kaza sonucu meydana gelen deformasyonlardır.²⁴¹

- Çatlayan ya da burkulan kemik yumurta sarısıyla ovulur ve sarılır.²⁴²
- Toplanan kanı dağıtmak için taze kırmızı et parçası şişen bölge üzerine konur.²⁴³

Silvan'da kırık- çıkık yada çatlaklarda, incinen bölgenin üzerine taze kırmızı et bırakılır.²⁴⁴

2.1.8.4. Kaburga Eğilmesi (Êşa Perasiyan/Parsûyan)

Çalışma alanımızda hekimlik yapan kişilere başvuran hastaların kaburga ve karın bölgesinde hissettikleri ağrı durumudur. Yapılan ağır işler veya bir kaza

---

²³⁷ M. Yusuf Aslan, **Silvan (Diyarbakır'da) Halk Hekimliği**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018, s. 93

²³⁸ Memorial, 2017, 17 Mayıs 2017

²³⁹ K22, K23, K25

²⁴⁰ K7, K8, K19

²⁴¹ Memorial, 2017, 17 Mayıs 2017

²⁴² K8, K22, K23, K25

²⁴³ K8, K22, K23, K25

²⁴⁴ M. Yusuf Aslan, **Silvan (Diyarbakır'da) Halk Hekimliği**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018, s. 93

neticesinde bükülen kaburga kemiği zeytinyağı sürülerek yumuşatılır ve biraz çekilir. Daha sonra üzerine beniştékelyê(karacakız)bırakılır.²⁴⁵

Tablo 7: Ortopedik Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Malzemeler

Ortopedik hastalıklar (Nexweşiyên ortopedik)	Öğütülmüş nohut, yumurta sarısı, zeytinyağı, beniştékelyê (karacakız), sabun, hamur, kırmızı et

2.1.9. Romatizma (Ba, Reşeba)

Bu hastalığın oluşum mekanizmalarıyla ilgili olarak en geniş kabul gören varsayım hastalığın eklemlere karşı duyarlı hale gelmiş antikorların oluşumuna bağlı bir bağışıklık olayıyla ilgili olduğudur.²⁴⁶

Romatizmanın Kürtler arasında eski dönemlerden beri yaygın olduğu söylenir.²⁴⁷ Çalışma alanımız içinde romatizma şikâyetinin genellikle orta yaş üstü kadınlarda daha sık görüldüğü gözlemlenmiştir. Soğuk hava şartlarında yapılan ağır işler romatizma üzerinde etkilidir. Romatizma ağrılarını dindirici uygulamalar vardır.²⁴⁸

- Daralink (sarmaşık) kökü ağrıyan yere sürülür.²⁴⁹
- Romatizma tedavisinde uygulanan bir diğer yöntem ise tandırda veya sac üzerinde kızartılan yengecin öğütülüp, zeytinyağı ile karıştırılması ve bu karışımın ağrıyan bölgeye sürülmesidir.²⁵⁰
- Siyabo (siyabu) bitkisinin kök kısımları romatizma tedavisinde kullanılan malzemelerden biridir.²⁵¹
- Romatizması olan hastalar için hingedan(hengedan) bitkisi kaynatılır ve suyu içilir.²⁵²

²⁴⁵ K19,K22, K25

²⁴⁶ *Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi*, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993,Cilt:4, s. 109

²⁴⁷ Basil, Nikitine, *Kürtler (sosyolojik- tarihi inceleme)*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2015, s. 205

²⁴⁸ K4, K7, K11, K19,K30

²⁴⁹ K4, K22

²⁵⁰ K4

²⁵¹ K8, K11, K21

•Kaynatılan giyabendin(pelin otu) suyu içilir, bu tür ağrılara iyi geldiği söylenmektedir.²⁵³

•Donmuş ayaklara uygulanan yöntem: Karın yerde kalma süresinin uzun olduğu bölgede soğuğa ve don olaylarına karşı çeşitli yöntemlere gereksinim doğmuştur. Karda çok fazla yürümek zorunda kalıp ayakları donan kişilere uygulanan yöntemlerden biri şelim (şalgam) kabuklarının kaynatılıp bu suyun içinde ayakların bekletilmesidir.²⁵⁴

Silvan’da romatizma ağrılarını dindirmek için çınar ağacının yaprağı, sinirli yaprak/sinir otu (pelçimhewêz) ve çörekotu yağı kaynatılır. Lapa haline gelen karışım ağrıyan yere sürülür ve bir bezle sarılır.²⁵⁵

Çalışma alanımızda romatizma tedavisinde yararlanılan daralink (sarmaşık) Savur yöresinde de kullanılmaktadır. Yörede darheblonek olarak bilinen bitkinin kökü çıkarılır ve ağrıyan yere sürülür. Bitkinin uzun süre ciltte bekletilmemesi belirtilmiştir.²⁵⁶Bir diğer kullanılan bitki olan karînin /kardî (yilandili/yılanyastığı) yapraklarından sarma yapıp yenmesinin romatizmaya iyi geldiği söylenmektedir. Bitkinin çiğ olarak tüketilmesi zararlıdır.²⁵⁷

Tablo 8: Romatizma Tedavisinde Kullanılan Malzemeler

Romatizma (ba, reşeba)	Daralink (sarmaşık), zeytinyağı, siyabo (siyabu), hindegan (hengedan), giyabend (pelinotu), şelim (şalgam)

2.1.10. Sarılık (Zerik)

Sarılık, derinin, dokuların ve organizmadaki sıvıların sarı bir renk almasıyla beliren hastalık, karaciğer yangısı ya da hepatit olarak adlandırılır.²⁵⁸Karaciğerin

²⁵² K11, K22

²⁵³ K21

²⁵⁴ K23,K25

²⁵⁵M. Yusuf Aslan, **Silvan (Diyarbakır’da) Halk Hekimliği**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018, s. 95

²⁵⁶Şükrü Arasan, **Savur (Mardin) Yöresinde Halk Hekimliğinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2014, s. 79

²⁵⁷ A.g.e s. 33

²⁵⁸ Türk Dil Kurumu, <http://sozluk.gov.tr/>, 29 mayıs 2019

bilirubini yeterli oranda bağırsağa ulaştıramaması sonucu kanda birikmesiyle sarılık meydana gelir.²⁵⁹ Çalışma alanımızda özellikle bebek sarılığı ile karşılaşılır.²⁶⁰

- Üç Çarşamba boyunca hastanın kulağının arkasına jiletle küçük kesikler atılır, kanatılır. Tedavi süreci boyunca hastaya bal ve süt karışımı içirilir.²⁶¹

- Bir diğer uygulamada canlı bir balık şişe içersine konur. Sarılık olan kişi balığa baktıkça hastalığın kişiden balığa geçtiği düşünülür. Uygulama sonunda balığın sarardığı söylenir.²⁶²

- Bebğin sarılık olması durumunda üzerine sarı tül bent ve ya sarı bir örtü atılır.²⁶³

Benzer uygulamaya Silvan halk hekimliğinde rastlamaktayız. Sarılığı olan hasta içinde balık olan bir dereye götürülür. Hastanın balıklara baktıktan sonra balıkların sararacağına ve sarılığın balığa geçeceğine inanılır.²⁶⁴

Tablo 9: Sarılık Tedavisinde Kullanılan Malzemeler

Sarılık (zêrik)	Bal, süt, balık

2.1.11. Solunum Yolu Hastalıkları (Nexweşiyên Rêgeha Hilmijê)

2.1.11.1. Bronşit (Bronşît)

Bronşit, büyük bronşları, yani soluk borusundan dallanarak akciğerlere yayılan hava borularını örten mukoza dokusunun akut ya da kronik iltihabıdır.²⁶⁵

- Göğüs ve sırt sıcak zeytinyağı ile ovulur ve sıcak tutmak için sarılır.²⁶⁶
- Bronşit olan hastaya pekmez içirilir.²⁶⁷

²⁵⁹ Memorial, 2017, 17 mayıs 2017

²⁶⁰ K7, K11, K20, K22

²⁶¹ K22

²⁶² K4

²⁶³ K7, K11, K20

²⁶⁴ M. Yusuf Aslan, **Silvan (Diyarbakır'da) Halk Hekimliği**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018, s. 96

²⁶⁵ **Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993, Cilt:2, s. 187

²⁶⁶ K8

²⁶⁷ K7, K11

• Ayrıca taze tusi (dikenli ot) çiğ olarak yenir. Bu bitkinin de iyi geldiği söylenmektedir.²⁶⁸

Bronşit ve nefes darlığının tedavisinde Silvan'da hêro /hîro (gülhatmi) bal ve sütle karıştırılıp kaynatılarak en az üç gün tüketilir.²⁶⁹ Benzer tedavi yöntemi Savur'da yapılan çalışmada da yer almaktadır. Bitkinin çiçekleri sütte demlenir ve ılık olarak içilir.²⁷⁰

2.1.11.2. Nefes Darlığı (Bêhtengî)

Nefes darlığı, akciğer işlevlerinin ileri derecede bozulmasının bir ifadesidir. Akciğerlerin yeterli oksijen sağlayamadığı durumlarda ortaya çıkar. Solunum güçlüğü ve rahatsız bir biçimde gerçekleşir.²⁷¹

- Kuryahespi (atkuyruğu) bitkisi kurusu kaynatılıp içilir.²⁷²
- Masicerik (danakuyruğu) bitkisi de solunum yolları ile ilgili hastalıklarda etkilidir.²⁷³
- Her derde deva bovijan (civanperçemi) nefes darlığında içilir.²⁷⁴
- Siyabo(siyabu) bitkisinin özellikle kök kısımlarının nefes darlığına iyi geldiği söylenmektedir.²⁷⁵
- Kaynatılıp içilen hingedan (hangedan) nefes darlığının tedavisinde olumlu etkiye sahip olduğu söylenmiştir.²⁷⁶
- Solunum yolu rahatsızlıklarında kurutulup kaynatılangezik (ısırgan) otu kullanılır.²⁷⁷

---

²⁶⁸ K23

²⁶⁹ M. Yusuf Aslan, **Silvan (Diyarbakır'da) Halk Hekimliği**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018, s. 97

²⁷⁰ Şükrü Arasan, **Savur (Mardin) Yöresinde Halk Hekimliğinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2014, s. 125

²⁷¹ **Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993, Cilt:2, s. 100

²⁷² K21

²⁷³ K21, K30

²⁷⁴ K4, K5

²⁷⁵ K23

²⁷⁶ K2, K22

²⁷⁷ K4, K8

2.1.11.3. Nezle (Persîv/ Arsîm)

Nezle çeşitli virüslerin etken olduğu bir üst solunum yolları enfeksiyonudur. Özellikle kış aylarında sık görülen nezle, burun deliklerinin üst bölümünde ve genizde kuruluk, yanma hissi, kaşıntı, hapşıırma ile başlar. Daha sonra burun akıntısı, baş ağrısı ve halsizlik görülür.²⁷⁸

- Bölgede nezle tedavisinde şu yöntem uygulanır. Zap suyundan birkaç tane taş seçilir. Bir kapta kaynayan suyun içine tek tek atılır. Bu sırada hasta kabin üzerine eğilir ve üstüne bir örtü atılır. Bu buhar tedavisinden hemen sonra uyumak gerekir.²⁷⁹

- Nane limon çayı tüketilir.²⁸⁰

2.1.11.4. Öksürük (Kuxik)

Öksürük, üşütme gibi sebeplerle ortaya çıkan bir tür göğüs ve solunum yolu rahatsızlığı olarak tanımlanır.²⁸¹ Çalışma alanımızda her yaş grubunda görülebilen öksürüğün tedavisinde genelde sıvı halinde karışımlar tüketilir.²⁸²

- Ceviz kabuğu suda 5 dk kaynatılır. Suyu süzülüp içilir.²⁸³

- Elma ve tarçın kaynatılır ve bal eklenerek uyumadan önce içilir.²⁸⁴

- Soğan ve şelîm (şalgam) közde pişirilip yenmesi öksürüğe iyi geldiği söylenmektedir.²⁸⁵

- Şilenik/şılan(kuşburnu) kaynatılıp içilir.²⁸⁶

2.11.5. Bademcik (Tehnûsk/Aşok)

Bademciklerin önemli bir savunma işlevi vardır. Mikropların yineleyen saldırılarına karşı ortaya çıkan iltihaplanmadan sonra bu dokuda büyüme meydana gelebilir ve tüm vücut için bir iltihap odağı oluşturabilir.²⁸⁷

²⁷⁸ Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993, Cilt:4, s. 137

²⁷⁹ K4, K5

²⁸⁰ K6, K11

²⁸¹ Türk Dil Kurumu, <http://sozluk.gov.tr/>, 29 mayıs 2019

²⁸² K5, K8, K21

²⁸³ K8, K21

²⁸⁴ K11, K29

²⁸⁵ K23, K30

²⁸⁶ K5, K6, K24

Bu hastalığın tedavisinde yapılan işlemler aşağıdaki gibidir.

- Pratik olarak uygulanan yöntemlerden biri, halka halka kesilen limon dilimlerinin ısıtılıp boğaza sarılıp bekletilmesidir.²⁸⁸
- Bir diğer tedavi bir tür karışım ile yapılır. Narın üst kısmının kesilip kurutulmuş hali iyice öğütülür. Kuru limon kabuğu da dövülüp toz haline getirilir. Toz halde çok az miktarda şap, guzik (kozalak), karanfil ve zencefil dövülüp toz haline geldikten sonra süzgeçten geçirilir. Her gece uyumadan önce bir miktar yenir.²⁸⁹

2.1.11.6. Sinüzit(Sînozît)

Sinüzit, burnun iki yanı ile üstündeki sinüs deneni kemik boşluklarının iltihaplanmasıdır. Genellikle burnu ya da dişleri ilgilendiren bir enfeksiyonun ardından ortaya çıkar. Ayrıca grip, tifo gibi genel enfeksiyonlar kan yoluyla sinüslere ulaşarak sinüzite yol açabilir. Sonuç olarak baş ağrısı ya da başta bir ağırlık duyumsanır.²⁹⁰

Çalışma alanımızda bu ağrının tedavisi için genişçe bir kabın içersinde(beybûn) papatya kaynatılır. Hasta kişi kabın üzerine eğilir ve üstüne bir örtü atılır. Papatya suyu buharının kanalları açtığı söylenir.²⁹¹ Benzer uygulamaya Savur'da yapılan çalışmada rastlamaktayız. Beybûn (papatya) kaynatılarak buharı çekilir. Ayrıca çayı demlenerek içilir.²⁹²

Tablo 10: Solunum Yolu Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Malzemeler

Bronşit (bronşit)	Zeytinyağı, pekmez, tusî (dikenli ot)
Nefes darlığı (bêhtengî)	Kuryahespi (atkuyruğu), masicerik (danakuyruğu), bovijan (civanperçemi), siyabo (siyabu), hindegan (hengedan) gezik (ısırgan)
Nezle (parsîv, asrîm)	Nane limon

²⁸⁷Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993,Cilt:2, s. 103

²⁸⁸ K7, K11

²⁸⁹ K4

²⁹⁰Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993,Cilt:4, s. 129

²⁹¹ K4, K7, K8, K22

²⁹²Şükrü Arasan, Savur (Mardin) Yöresinde Halk Hekimliğinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2014, s. 52

Öksürük (kuxik)	Ceviz kabuğu, elma, tarçın, bal, soğan, şalgam, şilenik (kuşburnu)
Bademcik (tehnûsk, aşok)	Limon, nar kabuğu, şap, gûzik, karanfil, zencefil
Sinüzit (sînozit)	Papatya (beybûn)

2.1.12. Yılan Sokması (Pêvedana Mar)

Doğal faunasında birçok hayvana ev sahipliği yapan Kürt coğrafyasında birçok yerde yılanlara rastlanır. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan toplumlarda yaşanan yılan sokmaları sonucunda zehirlenmelere karşı eski dönemlerden beri panzehir niteliğinde birçok şey kullanılmıştır. Çalışma alanımız içinde ciddi vakalarda ısırılan bölge kesilir ve kanaması sağlanır. Isırılan yerin üstü kısmı sıkıca bağlanır ki zehir hemen kana karışmasın.²⁹³ Bunun dışında bazı uygulamalar daha vardır.

- Yılan otu ezilip ısırılan bölgenin üzerine bırakılır.²⁹⁴
- Isırılan yer kanatılır. Sarımsak, sumak, tuz ve soğan dövülüp ısırılan yere konur.²⁹⁵
- Kurutulmuş halde kaynatılıp süzülenbovijan (civanperçemi) yılan ısırıklarında zehrin etkisini azalttığı düşünülmektedir.²⁹⁶
- Siyabo (siyabu) bitkisinin tüketilmesinin yılan zehrine karşı koruyucu bir özelliğinin olduğu söylenmektedir.²⁹⁷

2.1.13. Akrep Sokması (Pêvedana Dûpişk)

Yaygın olarak görülen akrep zehri de tıpkı yılan sokması gibi hayati tehlike yaratır. Haşerelelerden korunmak için okunan duaların yanı sıra bazı bitkilerden de yararlanılır.

- Rizgûz (cevizin dış taraftaki yeşil kabuğu) dövülüp ısırılan yerin üzerine konur.²⁹⁸

²⁹³ K3, K10

²⁹⁴ K21

²⁹⁵ K4, K22

²⁹⁶ K23

²⁹⁷ K10, K23

²⁹⁸ K21

tabanlarında farklı iklimsel özelliklerin görülmesi bitki yelpazesini genişletmiştir. Özellikle Zap vadisinde birçok endemik bitki türü vardır. Bu alanda çalışmalar yapan botanikçiler şimdiye kadar üç bine yakın bitki türünü tespit etmişlerdir. Bölgede yapılan barajlar, taş ve kum ocakları bitki çeşitliliğini olumsuz etkilemektedir. Yaşanan savaşa, çatışmalı ortama ve insan eliyle yaşanan tahribata direnen bölge florası halen keşfedilmeyi bekleyen yüzlerce bitki türü ile varlığını bir şekilde sürdürmektedir.³⁰⁴

Birçoğu şifa kaynağı olan bu bitkiler baharın gelmesiyle çıkmaya başlar. Bölge halkı tarafından bir tür geçim kaynağı olan bu bitkilerin bir kısmı gıda amaçlı tüketilirken, bir kısmı hazırlanan ilaçlarda tıbbi amaçlı kullanılır. Bitkilerin çoğu bölge halkı tarafından tanınır. Fakat bazı bitkiler sadece bu işin uzmanı sayılan kişilerce seçilip uygun bir şekilde toplanır. Kadınlar ve gençler her yıl baharın gelmesiyle yaylalara çıkıp bitkileri toplamaya başlar. Toplanan bitkilerin bir kısmı taze halde tüketilip ticareti yapılırken bir kısmı kurutulur ya da tuz basılıp kış için hazırlanır.³⁰⁵

Bitki çeşitliliğin zengin olması mutfak kültürünü de etkilemiştir. Bölgeye özgü otlarla yapılan çorbalar ve pilavlar vardır. Bir tür ayran çorbası olan doğave*, içine konulan otlarla lezzet kazanan ve bölge halkı tarafından sevilen bir yemektir. ‘Girarêkarî’ kariyle (yılan yastığı) yapılan bir pilavdır. Bu da bölgede kültürel geçmişi olan bir yemektir. Bölgenin ünlü yemeklerinden olan keledoş da onlarca ot kullanılarak yapılır. Peynirin de Hakkari kültüründe önemli bir yerİ vardır. Peynirle konulan otlar arasında mend ,siyabo alo, heliz ve taze kewzanyer alır.³⁰⁶

Halk ilaçları hazırlanırken kullanılan şifalı bitkilerin yanı sıra, Kürt coğrafyasında birçok bölgede kullanılan soğan, sarımsak ve sumak gibi birçok malzemeden de yararlanır. Ceviz ağacının yaygın olduğu bölgede, ceviz de besin maddesi dışında, ilaçlarda kullanılan maddelerden biridir.³⁰⁷ Çalışma alanımız olan

³⁰⁴İdris Kaval, **Geçitli ve Çevresinin Etnobotanik Özellikleri**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2011, s. 18

³⁰⁵K9, K12, K16, K20,K23, K29

³⁰⁶K6, K7, K11, K31

³⁰⁷K4, K25

Geçimli (Rındık) köyünde halkın daha çok tıbbi amaçla kullandığı ve birçoğu bölgeye özgü bitkilere özet şeklinde aşağıda yer verdik.

2.2.1. Belgêhevêzar

Latincesi: Plantago major

Türkçesi: Sinirli yaprak

Kullanım: Geniş düz yapraklı bir bitki olan belgêhevêzar(sinirli yaprak) hayvan ısırıklarına karşı anında etki eden bir rahatlama hissi verir.³⁰⁸ Bitkinin genellikle yaprakları taze halde kullanılır. Ağrıyan bölgeler ve iltihaplı yaralar üzerine yaprağı ezilip konur. Akciğer iltihabında ve mide ağrısında ise; bitkinin kökü toz haline getirilip balla karıştırılıp yenilmektedir.³⁰⁹

Şekil 1. Belgêhevêzar (sinirli yaprak)

³⁰⁸Dian Dincin Buchman, **Eski Şifa Sırları**, Eda Aksan (çev.), Yakamoz Yayınları, İstanbul 2010, s. 59

*Bu geleneksel yemek, Basil Nikitine'in Kürtler adlı eserinde geçmektedir. Ayrıca aynı bölümde, süzölmüş yoğurt ve çeşitli otlarla yapılan bir yiyecek olan jajîden de bahsedilmektedir. Basil Nikitine, a.g.e., s. 196

³⁰⁹Fatma Oğuz, **Yüksekova Halk Tababetinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2016, s. 85

2.2.2. Beybun

Latincesi: Matricaria chamomilla L.

Türkçesi: Papatya

Kullanım: Papatyanın tıbbi değeri çiçeğin ortasında bulunan sarı bölümündedir. Ortaçağda İspanya'da Avrupa'nın kalanına tanıtılan bu bitki, 16. yüzyılda iyi geliştirilmiş bir ilaç olarak ortaya çıkmıştır.³¹⁰Bölgede yaygın olan bu çiçeğin baş kısımları kullanılır. Kurutulan kısımlar sıcak suda kaynatılır. Buharının sinüziti tedavi edici olduğu söylenmektedir.³¹¹ Tıbbi etkilerinin birçok kişi tarafından bilindiği papatya türünün, çiçekleri idrar artıcı, müshil ve kuvvet verici olarak kullanıldığı belirtilmiştir.³¹²

Şekil 2. Beybûn (papatya)

2.2.3. Bovijan

Latincesi: Achillea millefolium

³¹⁰Dian Dincin Buchman, **Eski Şifa Sırları**, Eda Aksan (çev.), Yakamoz Yayınları, İstanbul 2010, s.20

³¹¹K4, K21

³¹²İdris Uce, **Hakkari Yöresinde Tıbbi ve Faydalı Bitkilerin Kullanım Alışkanlığının Değerlendirilmesi ve Geleneksel Bilgilerin Tespiti**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, VAN 2014, s. 96

Türkçesi: Civanperçemi

Kullanım: Literatürde mide bağırsak hastalıklarında, kasların güçlenmesinde, kemik hastalıklarında, öksürük tedavisinde ve adet sancılara yönelik kullanılır.³¹³ Bitki yörede yaygındır. Birden fazla çeşidi vardır. Çalışma alanımız içinde özellikle sarı olanların baş ağrısına ve baş dönmelerine yönelik kullanıldığı söylenir. Kurutulur ve kaynatılarak kullanılır. Acı bir tadı ve keskin bir kokusu vardır.³¹⁴

Şekil 3. Bovijan (civanperçemi)

2.2.4. Catır

Latincesi: Thymus vulgaris

Türkçesi: Kekik

Kullanım: Boğazı temizlemek için taze veya kurutulmuş halde bir hafta boyunca çiğnenir.³¹⁵ Kekiğin yaprakları kurutulur. Kurutulan yapraklar demlenip içilir. Mide hastalıklarına, solunum yolu ve idrar yolları hastalıklarına iyi

³¹³Hüseyin Koç, **Bitkilerle Sağlıklı Yaşam**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 126

³¹⁴K4, K5, K22

³¹⁵İdris Kaval, **Geçitli ve Çevresinin Etnobotanik Özellikleri**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2011, s.109

gelir.³¹⁶ Ayrıca kekiğin adet sancılarına iyi geldiği ve farklı toplumlarca yüzyıllardır kullanıldığı bilinir.³¹⁷

Şekil 4. Catır (kekik)

2.2.5. Darbenav

Latincesi: Fraxinus excelsior

Türkçesi: Dişbudak

Kullanım: Kabuğundan ve yapraklarından faydalanılır. Toplanıp kurutulan ağacın yaprak kısımları ateş düşürücü, ağrıları hafifletici ve idrar söktürücü olarak kullanılır. Bölgede ağacın dalları közün içine bırakılınca sıcaklığın etkisiyle yağ kıvamında bir özsu açığa çıkar. Bölgede bu özsu ağrıyan dişin tedavisinde kullanılırlar.³¹⁸

---

³¹⁶K4, K6, K22, K29

³¹⁷Dian Dincin Buchman, **Eski Şifa Sırları**, Eda Aksan (çev.), Yakamoz Yayınları, İstanbul 2010, s. 18

³¹⁸K4, K21, K19, K22

Şekil 5. Darbenav (dişbudak)

2.2.6. Gezik

Latincesi: *Urtica dioica* L.

Türkçesi: Isırgan

Kullanım: Isırgan otu dünyanın birçok yerinde yaygındır. İlaç yapımında ve kozmetik alanında sıkça kullanılır. Zeytinyağında yaprakların bekletilmesi ile elde edilen tıbbi yağ yaraların yağlanması için kullanılır.³¹⁹Tıbbi literatürde önemli bir yeri olan bitki, bölgede de eski zamanlardan beri hastalıkların tedavisinde kullanılmıştır. Günümüzde kanser tedavisinde kullanılan ısırgan astım, bronşit ve dermatolojik semptomlar için de önerilmektedir.³²⁰Bölgede solunum yolu rahatsızlıklarında ve birtakım deri hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Bitki toplanıp kurutulur ve kaynatılarak kullanılır.³²¹

³¹⁹ Hüseyin Koç, **Bitkilerle Sağlıklı Yaşam**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 204

³²⁰ İdris Uce, **Hakkari Yöresinde Tıbbi ve Faydalı Bitkilerin Kullanım Alışkanlığının Değerlendirilmesi ve Geleneksel Bilgilerin Tespiti**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, VAN 2014, s. 101

³²¹ K4, K8, K21

Şekil 6. Gezik (ısırgan)

2.2.7. Giyabend

Latincesi: *Artemisia absinthium*

Türkçesi: Pelin otu

Kullanımı: Bitkinin kök, sap, çiçek ve çiçek saplarından faydalanılır.³²²Başta migren ve baş ağrısı olmak üzere birçok hastalık için hazırlanan karışımda giyabend(pelin) bulunur. Genellikle kaynatılıp suyu tüketilir.³²³

³²²Hüseyin Koç, **Bitkilerle Sağlıklı Yaşam**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 300

³²³K8, K21

Şekil 7. Giyabend (pelinotu)

2.2.8. Genimok

Latincesi: Aegilops sp.

Türkçesi: Yabani buğday

Kullanım: Özellikle geçmiş dönemlerde oldukça önemsenen bitki, yaraların ve iltihaplı çıbanların tedavisinde kullanılmıştır.³²⁴

---

³²⁴K23, K30

Şekil 8. Genimok (yabani buğday)

2.2.9. Giyabirinig

Latincesi: Plantago lanceolata L.

Türkçesi: Yılandili

Kullanım: Cilt hastalıklarında kullanılır. Ayrıca bölgede basur tedavisinde de kullanılmaktadır. Deri hastalıklarında, yaprakları direkt bölge üzerinde uygulanmaktadır.³²⁵ Geçmiş dönemlerde geleneksel olarak kullanılan bitkilerden biri olan yılandili bitkisi; herhangi bir iltihaplanmada, yaralarda, deri hastalıklarında, mide ülserinin tedavisinde ve kanın durdurulmasında direk olarak yaprak kısmı yaraya uygulanarak kullanılmaktadır.³²⁶

---

³²⁵K23, K25

³²⁶İdris Uce, **Hakkari Yöresinde Tıbbi ve Faydalı Bitkilerin Kullanım Alışkanlığının Değerlendirilmesi ve Geleneksel Bilgilerin Tespiti**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, VAN 2014, s. 73

Şekil 9. Giyabirinig (yilandili)

2.2.10. Hêro

Latincesi Alcea hohenackeri

Türkçesi: Gülhatmi

Kullanım: Hatmi, Yunanca'da anlamı iyileştirmek olan 'althaea' kelimesinden gelir. Eski Mısır'dan beri iç ve dış enfeksiyonların tedavisinde kullanılır. 17. Yüzyılda yazılan birçok tıp kitabında, hatmi çiçeğinin kaynatılıp suyunun balla karıştırılmasıyla elde edilen karışımın boğaz ağrıların tedavisinde kullanıldığına yer verilmektedir.³²⁷Bölgede hastalıkların tedavisinde sık kullanılan faydalı bitkilerden olan hêro farklı renklerde ve hoş bir görüntüye sahip olan bir bitkidir. İltihap sökücü, adet düzenleyici ve kabızlık giderici olarak kullanılmaktadır. Bunun için bitki suda 10-15 dakika kadar kaynatılıp, sabah akşam aç karnına bir çay bardağı içilmektedir.³²⁸İdrar yolları rahatsızlıklarında ve böbrek rahatsızlıklarında kök kısmından yararlanılır. Baş ağrılarına da iyi gelen bitkinin kökleri kaynatılır, suyu içilir. Yaprak kısımlarının deri hastalıklarına iyi geldiği söylenmektedir.³²⁹

³²⁷Dian Dincin Buchman, **Eski Şifa Sırları**, Eda Aksan (çev.), Yakamoz Yayınları, İstanbul 2010, s.56

³²⁸Fatma Oğuz, **Yüksekova Halk Tababetinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2016, s. 41

³²⁹K4, K19, K21, K22

Şekil 10. Hêro (gülhatmi)

2.2.11. Herdemrenk

Latincesi: *Helichrysum plicatum* DC. subsp. *Plicatum*

Türkçesi: Altınotu

Kullanım: Çiçekli dalları idrar, safra söktürücü ve kum düşürücü olarak kullanılır.³³⁰ Bölgede kadın hastalıklarında ve idrar yolu enfeksiyonlarında kullanılır.³³¹

³³⁰İdris Kaval, **Geçitli ve Çevresinin Etnobotanik Özellikleri**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2011, s. 64

³³¹K4, K21

Şekil 11. Herdemrenk (altınotu)

2.2.12. Hingedan

Latincesi: Ferula sp.

Türkçesi: Hengedan

Kullanım: Romatizma tedavisinde kaynatılıp suyu içilen hingedan(hengedan) bölgede oldukça önemsenen bir bitkidir.³³² Nefes darlığının giderilmesinde faydalı olduğu düşünülen bitki ayrıca mide ve bağırsak hastalıklarında çokça kullanılmaktadır. Bubitkinin son dönemlerde çölyak hastalığının tedavisinde önemli bir rol aldığı belirtilmektedir.³³³

Şekil 12. Hingedan (hengedan)

2.2.13. Hesbist

Latincesi: Melilotus alba L.

Türkçesi: Yabani yonca

³³² K4, K22

³³³İdris Uce, **Hakkari Yöresinde Tıbbi ve Faydalı Bitkilerin Kullanım Alışkanlığının Değerlendirilmesi ve Geleneksel Bilgilerin Tespiti**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, VAN 2014, s. 86

Kullanım: Eski tarihlerde tırpan ve orak kullanan yöre halkı herhangi bir yaralanma durumunda yabancı yonca bitkisini, lokal (temas) yöntemle söz konusu yaranın üzerine bırakırdı.³³⁴ Deride oluşan hastalıklarda ve özellikle yaralanmalarda uygulanan bitki daha çok geçmiş dönemlerde kullanılmıştır.³³⁵

Şekil 13. Hesbist (yabancı yonca)

2.2.14. Karî

Latincesi: Arum elongatum Steven

Türkçesi: Yılan Yastığı

Kullanım: Bölge kültüründe önemli bir yere sahip bitkilerden biridir. İlkbahar ve yaz mevsiminde toplanır ve kurutulur.³³⁶ Taze hali tüketilmez. Ciddi yan etkileri mevcuttur. Yemeklerde en çok da yapılan pilavlarda kullanılır. Tıbbi olarak kullanımını ise bağırsak temizlenmesi ve ishal tedavisidir.³³⁷

---

³³⁴A.g.e. s. 70

³³⁵K23, K30

³³⁶K6, K11

³³⁷K22

Şekil 14. Karî (yılan yastığı)

2.2.15. Kevzan

Latincesi: Pistacia euryarpa Yalt.

Türkçesi: Menengiç

Kullanım: Kürt coğrafyasının birçok yerinde yetişen ve önemli bir yere sahip olan kevzan bölgede birçok hastalığın tedavisinde kullanılmaktadır. Yaprakları ve meyvesi başta olmak üzere tüm kısımları ayrı bir şifa kaynağıdır. Çalışma alanımızda özellikle mide hastalıklarının tedavisinde kullanılır.³³⁸ Basur tedavisi için hazırlanan karışımın ana maddesi kevzandır.³³⁹ Ayrıca cilt hastalıklarında kullanılan bölgeye özgü bir tür merhem olan şemarun yapımında da kullanılır.³⁴⁰ Kavrulmuş kevzanın bu şekilde tüketilmesinin akciğerlere iyi geldiği söylenir.³⁴¹

---

³³⁸ K4, K22

³³⁹ K25

³⁴⁰ K8

³⁴¹ K19

Şekil 15. Kevzan/kızvan (menengiç)

2.2.16. Kengir-Kereng

Latincesi: Gundelia tournefortii L.

Türkçesi: Kenger

Kullanım: Çok yıllık otsu bir itki olan kengerin ezilip, yağ ve bal mumu ile karıştırılmasıyla elde edilen merhemi kötü yaraları iyileştirme özelliğine sahiptir.³⁴² Kürt coğrafyasında köklü bir geçmişe ve geleneğe dayanan bu bitki bölgede de çokça tüketilen bir bitkidir.³⁴³ Besin olarak tüketiminin yanı sıra bitkinin kökünden elde edilen süt kıvamındaki özsuyu bal ile karıştırılarak tüketildiğinde mide rahatsızlıklarına iyi gelir.³⁴⁴ Kökünden el elde edilen süt sakız kıvamına getirilir. Bu sakızı çiğneyenlerin diş ağrısı çekmedikleri söylenir.³⁴⁵

³⁴²Hüseyin Koç, **Bitkilerle Sağlıklı Yaşam**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 236

³⁴³K9, K16

³⁴⁴K22, K25

³⁴⁵K8, K23

Şekil 16. Kengir (kenger)

2.2.17. Kuryahespi

Latincesi: Equisetum fluviatile L.

Türkçesi: Atkuyruğu

Kullanımı: Son zamanlarda alternatif tıp yöntemlerinde sıkça adı duyulan kırk kilit otunun diğer adı atkuyruğudur. Bitkinin idrar söktürmek için kullanıldığı tespit edilmiştir.³⁴⁶Ezilerek elde edilen merhem, yaralara iyi gelir. Bölgede kurutulmuş bitkinin kaynatılıp suyunun içilmesi nefes darlığına ve idrar yolu hastalıklarına karşı kullanılmaktadır.³⁴⁷

³⁴⁶Hüseyin Koç, **Bitkilerle Sağlıklı Yaşam**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 114

³⁴⁷K19, K30

Şekil 17. Kuryahespi (atkuyruğu)

2.2.18. Kelyê

Latincesi: Scornozara tomentosa L.

Türkçesi: Sakız otu

Kullanımı: Bitkinin yaprak kısımları iltihaplı çıbanların tedavisinde kullanılırken kök kısmından elde edilen süttten oluşan sakız, kuyruk sokumu tedavilerinde kullanılır. Ayrıca cilt, mide ve ortopedik hastalıkların tedavisinde kullanılan karışımlara eklenir.³⁴⁸

³⁴⁸K4, K8, K21, K22, K25

Şekil 18. Kelyê (sakızotu)

2.2.19. Kerengêkeri

Latincesi: Eryngium billardieri

Türkçesi: Eşekdikeni

Kullanımı: Derin kökleri sayesinde sıcaklığa ve kuraklığa dayanıklı olan bitkinin çiçek, yaprak ve taze sürgünleri genel olarak halk hekimliğinde kullanılır.³⁴⁹Bu bitkinin baş tohumunun basura faydalı olduğu belirtilmiştir.³⁵⁰

Şekil 19. Kerengêkerî (eşekdikeni)

2.2.20. Mazî

Latincesi: Cupressaceae

Türkçesi: Mazı

Kullanım: Mazı ağacının meyvesi ishalin giderilmesinde bölge halkı tarafından kullanılmaktadır. Bu meyvenin özellikle kuru halinin dövülüp toz hale

³⁴⁹Hüseyin Koç, **Bitkilerle Sağlıklı Yaşam**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 160

³⁵⁰İdris Uce, **Hakkari Yöresinde Tıbbi ve Faydalı Bitkilerin Kullanım Alışkanlığının Değerlendirilmesi ve Geleneksel Bilgilerin Tespiti**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, VAN 2014, s. 90

getirilerek az miktarda tüketilmesi ishali keser.³⁵¹ Mazının iç kısmı mantar hastalığının tedavisinde kullanılır. Ayrıca yanık tedavisinde karışımlara konur.³⁵²

Şekil 20. Mazi (mazi)

2.2.21. Masicerik

Latincesi: Verbascum speciosum Schrad

Türkçesi: Danakuyruğu

Kullanımı: Modern tıpta, bu bitkiyle hazırlanan çay, solunum yolu hastalıklarının tedavisinde önemli yer tutar.³⁵³ Eski tarihlerden beri kullanılan bu bitki göğüs ağrıları, kadın hastalıkları, öksürük, farenjit, iltihaplanmalar için kullanılmıştır.³⁵⁴

---

³⁵¹K8

³⁵² K4, K22

³⁵³Hüseyin Koç, **Bitkilerle Sağlıklı Yaşam**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 326

³⁵⁴İdris Uce, **Hakkari Yöresinde Tıbbi ve Faydalı Bitkilerin Kullanım Alışkanlığının Değerlendirilmesi ve Geleneksel Bilgilerin Tespiti**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, VAN 2014, s. 64

Şekil 21. Masicerik (Danakuyruğu)

2.2.22. Meyan-Sûs

Latincesi: *Glycyrrhiza glabra*

Türkçesi: Meyan

Kullanım: Dünyada yaklaşık olarak 36 türü bulunmakta olan meyan çok yıllık bir bitkidir.³⁵⁵ Yaygın kullanıma sahip olan bitkinin kök kısmından yararlanılır. Bölgede öksürüğe iyi geldiği söylenen bitkinin kökü ve suyla yapılan bir karışımı ciltte oluşan kabarcıkların (baxwîn) tedavisinde kullanılır.³⁵⁶

³⁵⁵Hüseyin Koç, **Bitkilerle Sağlıklı Yaşam**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 282

³⁵⁶K4, K19, K21, K25

Şekil 22. Sûs (meyan)

Şekil 23. RihaSûsê (Meyan kökü)

2.2.23. Mend

Latincesi: Chaerophyllum macropodum

Türkçesi: Koca hılakotu

Kullanımı: Daha çok gıda amaçlı tüketilen bu bitki peynire ve bazı yöresel yemeklere konur. Bölgede yaygın olarak kullanılan ve sevilen bitki, Hakkâri'nin yemek kültüründe önemli bir yere sahiptir.³⁵⁷ Kurutulan bitkinin kaynatılıp içilmesi karın ağrısına iyi gelir.³⁵⁸ Bu bitkinin eski dönemlerde yaprak ve sapları kurutulup suda kaynatıldıktan sonra, süzülen suyunun göğüs ağrılarını azaltmak, karın ağrılarını gidermek ve gaz çıkarmak amacıyla kullanıldığı belirtilmiştir.³⁵⁹

Şekil 24. Mend (Koca Hılakotu)

---

³⁵⁷K6, K11, K29

³⁵⁸K22

³⁵⁹İdris Uce, **Hakkari Yöresinde Tıbbi ve Faydalı Bitkilerin Kullanım Alışkanlığının Değerlendirilmesi ve Geleneksel Bilgilerin Tespiti**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, VAN 2014, s. 102

2.2.24. Nojdar

Latincesi: *Lepidium latifolium* L

Türkçesi: Nujdar

Kullanımı: Bitki genellikle bazı hastalıkların tedavisinde harici yolla kullanılır. Türkçe manası doktor- hekim anlamına gelen bitki basur tedavisinde ve egzamatedavisinde kullanılmıştır.³⁶⁰

Şekil 25. Nojdar (nujdar)

2.2.25. Pûng

Latincesi: *Mentha longifolia* (L.)

Türkçesi: Yabani nane

Kullanımı: Kürt coğrafyasında çokça rastlanan bitkilerden olan pung, genel olarak gıda amaçlı tüketilse de şifa verici birçok özelliği bölge halkı tarafından kullanılmaktadır. Bağırsak ve mide hastalıklarına iyi gelen bitkinin suyunun ishali kestiği söylenir. Diş ağrılarına ve nezleye iyi gelir.³⁶¹

---

³⁶⁰K19, K25

³⁶¹K4, K8, K11

Şekil 26. Pung (yabani nane)

2.2.26. Rêvas

Latincesi: Rheum ribes L.

Türkçesi: Işkın

Kullanımı: Tıbbi değeri son yıllarda yoğun araştırma konusu olan bu bitkinin henüz keşfedilmemiş birçok faydasının olduğu düşünülmektedir.³⁶² Şifalı bir bitki olan rêvas (ışkın) bölgede yüksek kesimlerde yaygın olarak yetişmektedir.³⁶³ Tansiyon düşürücü etkisi olan bitki ayrıca son zamanlarda şeker hastaları tarafından kullanılmaktadır. Basur tedavisi için hazırlanan karışımda da yer alır.³⁶⁴

³⁶²Thomas Sandoz, **Alternatif Tıp Tarihi**, Çağrı Eroğlu (çev.), Dost Kitabevi, Ankara 2010, s. 17

³⁶³K10, K18

³⁶⁴K25

Şekil 27. Rêvas (ışkın)

2.2.27. Siyabo

Latincesi: *Diplotaenia cachrydifolia*

Türkçesi: Siyabu

Kullanımı: Gıda olarak sıkça kullanılan siyabonun birçok hastalığa karşı iyileştirici özelliği vardır. Romatizma kaynaklı hastalıklar, kadın hastalıkları ve solunum yolu rahatsızlığına iyi geldiği söylenmektedir.³⁶⁵

---

³⁶⁵K4, K8, K21

Şekil 28. Siyabo (siyabu)

2.2.28. Sosin

Latincesi : *Primula auriculata* L.

Türkçesi: Çuhaçiçeği

Kullanımı: Toprak üstü kısmı karın ağrılarını dindirmek için kaynatılarak suyu içilir.³⁶⁶ Güzel bir görünümü olan sosin Kürt coğrafyasında bilinen bir bitkidir. Yaralar üzerinde iyileştirici etkisi vardır.³⁶⁷

---

³⁶⁶İdris Kaval, **Geçitli ve Çevresinin Etnobotanik Özellikleri**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2011, s. 193

³⁶⁷K23, K25

Şekil 29. Sosin (çuhaçiçeği)

2.2.29. Şelim

Latincesi: Brassica napus

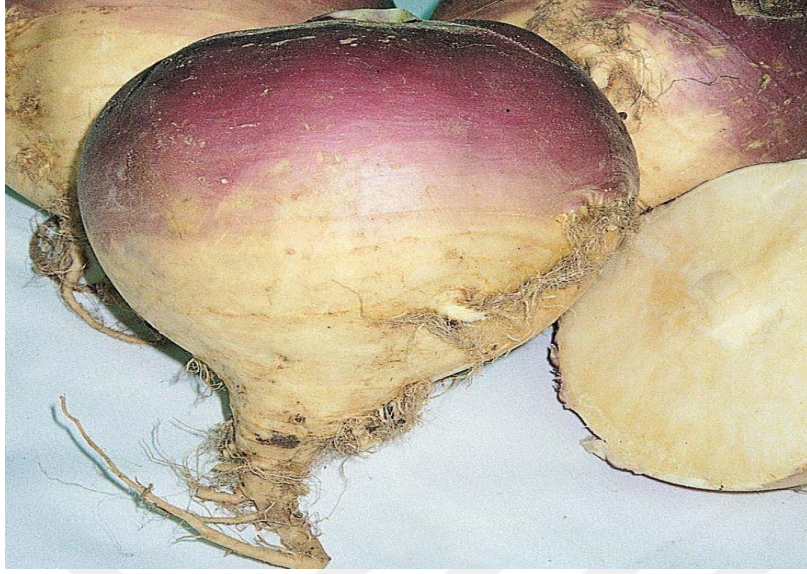
Türkçesi: Şalgam

Kullanımı:Şalgam genel olarak, mide ağrılarına, idrar yolu hastalıklarına ve solunum yolu rahatsızlıklarına karşı kullanılır.³⁶⁸Bölgede öksürük tedavisinde közde pişirilmiş şalgam yenir. Öksürüğü kestiği söylenir.³⁶⁹

---

³⁶⁸Hüseyin Koç, **Bitkilerle Sağlıklı Yaşam**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 352

³⁶⁹K23, K30

Şekil 30. Şelim (şalgam)

2.2.30. Şilank/ şilenik

Latincesi: Rosa canina L.

Türkçesi: Kuşburnu

Kullanımı: Kuşburnu, Yunan tıbbında iltihaplanmalara karşı, ortaçağda diş eti hastalıklarına, böbrek ve safra taşlarına ve ishale karşı kullanılmıştır.³⁷⁰Bölgede kaynatılarak suyu içilir. Öksürüğe ve soğuk algınlığına iyi geldiği söylenir.³⁷¹

³⁷⁰Hüseyin Koç, **Bitkilerle Sağlıklı Yaşam**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 258

³⁷¹K4,K5

Şekil 31. Şilank/şilenik (kuşburnu)

2.2.31. Şirêmar

Latincesi: Euphorbia

Türkçesi: Sütleğen

Kullanımı: Bitkinin ince dalları koparılınca çıkan süt kıvamındaki özsuyu deri hastalıklarında kullanılır. Çalışma alanımızda bitkisel tedavi uygulayan kişiler, siğillere ve egzamalı bölgeye sürülünce hastalığın geçtiğini ifade etmektedirler.³⁷²

---

³⁷²K4, K7, K8

Şekil 32. Şiremar (sütleğen)

2.2.32. Şehbenir

Latincesi: Arctium minus(Hill) Bernh

Türkçesi: Gabalak otu

Kullanımı: Bitki, yaralarda kullanılmaktadır. Geçmiş dönemlerde şehbenir bitkisi prostat ve basur tedavisinde de kullanılmıştır.³⁷³

Şekil 33. Şehbenir

³⁷³İdris Uce, **Hakkari Yöresinde Tıbbi ve Faydalı Bitkilerin Kullanım Alışkanlığının Değerlendirilmesi ve Geleneksel Bilgilerin Tespiti**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, VAN 2014, s. 77

2.2.33. Tirşok

Latincesi: Rumex alpinus L.

Türkçesi: Kuzukulağı

Kullanımı:Bölgede özellikle dere kenarlarında ve sulak yerlerde yetişen tirşok genellikle gıda olarak tüketilir. Salatalara ve yemeklere konur.Bitkinin yaralar üzerinde iyileştirici etkisi olduğunu ifade edilmektedir. ³⁷⁴

Şekil 34. Tirşok (Kuzukulağı)

2.2.34. Tolik

Latincesi: Pelargonium quercetorum agnev

Türkçesi: Ebegümece

Kullanımı: Literatürde bağırsak iltihaplanmalarına, nefes darlığına, akciğer ve mesane hastalıklarında, haşere ısırıklarında ve zehirlenmelerde

---

³⁷⁴K21, K30

kullanılır.³⁷⁵Yaprak ve çiçekleri cilt hastalıklarının tedavisinde kullanılmaktadır.³⁷⁶Yaraların tedavisinde kullanılır. Ezilen bitki yara üzerine konur. Ayrıca bağırsakların temizlenmesinde bu bitki kullanılır. Bu bitki yaş olarak tüketilmemelidir. Kaynatılıp içilen suyu mide ağrılarına iyi gelir.³⁷⁷

Şekil 35. Tolik /tolkê (ebegümeçi)

2.2.35. Tusi

Latincesi: Carduus Sp

Türkçesi: Dikenli ot

Kullanımı: Bitkinin kökü mide ağrılarına iyi gelir. Ayrıca bu bitkinin diş sağlığını koruduğu söylenir.³⁷⁸ Mantar hastalığının tedavisinde ve eklem ağrılarını dindirmede kullanılır.³⁷⁹

---

³⁷⁵Hüseyin Koç, **Bitkilerle Sağlıklı Yaşam**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 164

³⁷⁶İdris Kaval, **Geçitli ve Çevresinin Etnobotanik Özellikleri**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2011, s. 357

³⁷⁷ K8, K21, K22

³⁷⁸K23, K30

³⁷⁹ K21

Şekil 36. Tusi (dikenli ot)

2.3. KULLANILAN MALZEMELER

2.3.1. Bal

Bal, besin maddesi olarak kullanımının yanı sıra anti bakteriyel özelliği ile tam bir şifa kaynağıdır. Arıların bal üretimindeki gizemli rolleriyle halkın gözünde bal ve arılar bir nevi kutsal konumdadır. Eski dönemlerden beri hastalıkların tedavisinde balın şifa verici özelliğinden yararlanılmıştır ³⁸⁰Çalışma alanımızda halkın geçim kaynaklarından biri de arıcılıktır. Geçimli köyü doğası zengin ve havası temizdir. Ekili arazinin az olmasından kaynaklı tarım ilaçlarını kullanılmıyor olması da bu bölgede üretilen balların kaliteli olmasını sağlıyor. Öte yandan bölgede yaşanan çatışmalı süreç doğal ortama zarar verdiği için arıcılık da zor şartlarda sürüyor.³⁸¹

Çalışma alanımız içinde bal, mide, bağırsak ve bunlara bağlı rahatsızlıklarda sıkça kullanılmaktadır.³⁸² Yeni doğan bebeklerin gaz sancısı çok az miktarda bal ve su karışımı ile giderilmektedir.³⁸³ Mide için hazırlanan karışımlarda en temel madde

³⁸⁰Galip Sarısu, Hakkari Ballarında Polen Analizi, Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum 2011, s. 12

³⁸¹K10, K18, K23

³⁸²K4, K22

³⁸³K8, K11

olarak bal yer almaktadır. Ayrıca basur tedavisinde de kullanılan malzemeler arasındadır.³⁸⁴

2.3.2. Şema (Bal mumu)

Arıların, petek yapmak için karın halkaları arasından salgıladıkları yumuşak ve sarımsı madde olarak tanımlanır.³⁸⁵Bal mumu bölgede cilt tedavilerinde kullanılan merhemlerin yapımında kullanılır. Bal mumu eski zamanlardan beri iplerin, halatların sağlamlaşması için kullanılmıştır.³⁸⁶

Şekil 37. Şema(Balmumu)

2.3.3. Derkuvar (propolis)

İçerisinde polen, çeşitli yağlar, mineraller ve organik maddeler bulunur. Propolis arılar tarafından üretilen antibiyotik özelliği sayesinde kovayı mikroplardan ve zararlardan koruyan mucizevi bir maddedir.³⁸⁷Faydaları saymakla

---

³⁸⁴K22, K25

³⁸⁵Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2019, <http://www.tdk.gov.tr/> erişim tarihi: 27 Mayıs 2019

³⁸⁶K8, K21

³⁸⁷Galip Sarısu, **Hakkari Ballarında Polen Analizi**, Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum 2011, s. 21

bitmeyen bu madde bölgede yaralar ve çıbanlar üzerinde uygulanır. Çeşitli hastalıkların tedavisinde hazırlanan karışımlarda yer alır.³⁸⁸

Şekil 38. Derkuvar (propolis)

2.3.4. Beniştê kevzan (bıttım-menengiç sakızı)

Kewzan ağacından toplanan bu madde bölgede yaygın olarak kullanılmaktadır. Mide hastalıklarına iyi gelen kevzan sakızı çiğnenerek kullanıldığı gibi hazırlanan karışımlara eklenerek de uygulanıyor. İltihaplı yaraların üzerine konan ‘natıf’, menengiç sakızı (beniştêkevzan) ve yeşil sabun karışımından elde ediliyor. Ayrıca cilt rahatsızlıklarında kullanılan şemarun merheminde de ana madde olarak yer alır.³⁸⁹

---

³⁸⁸K8, K21, K23

³⁸⁹K4, K19, K25

Şekil 39. Benište kevzan(menengiç sakızı)

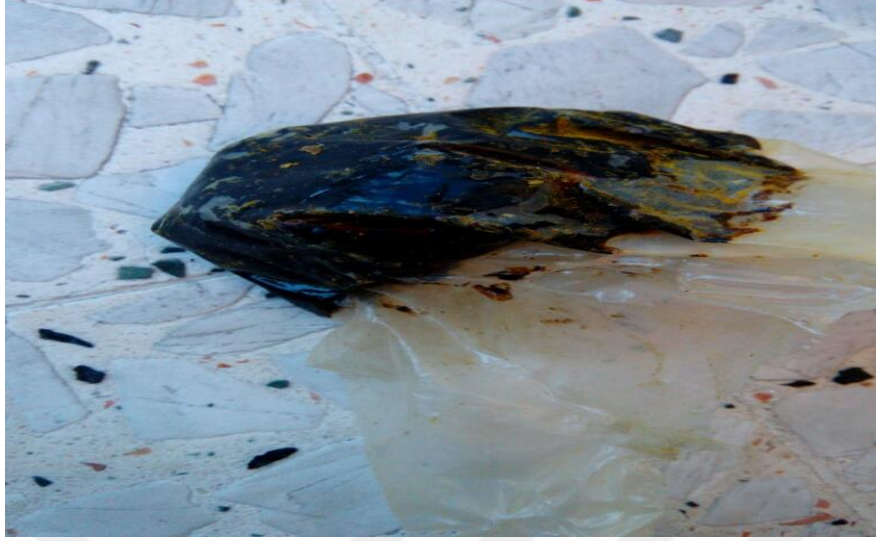
Şekil 40. Natıf

2.3.5. Benište Kelyê (Karasakız)

Bölgede yetişen kelyê (sakız otu) kökündeki süttten elde edilir. Bitkinin etrafındaki toprak eşelenir. Bitki kökünden çıkarılmaz. Bir bıçak yardımıyla kök kısmından kesilir. Akan süt bir kaptta biriktirilir. Daha sonra sakız kıvamını alan madde kaburga eğilmelerinde, kuyruk sokumu tedavisinde ve hazırlanan merhemlerde kullanılır.³⁹⁰

---

³⁹⁰K4, K19, K25

Şekil 41. Benişte kelyê (karasakız)

2.3.6. Rizgûz (cevizin yeşil kabuğu)

Ceviz bolca şifalı yağ barındıran besinlerden biridir. İçeriğindeki protein ve omega yağ asitleri kolesterol başta olmak üzere birçok hastalığa iyi gelir. Kaynatılıp içilen ceviz kabukları şeker hastaları ve raşitizm hastalığı olan kişiler için oldukça faydalıdır.³⁹¹Bölgede bolca yetişen ceviz, besin maddesi olma dışında ilaç olarak da kullanılıyor. Hazırlanan bazı karışımlarda yer alan cevizin taze olan dış kabuğu akrep sokması durumunda ısırılan yerin üzerine konulur.³⁹²

---

³⁹¹Hüseyin Koç, **Bitkilerle Sağlıklı Yaşam**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 170

³⁹²K4, K23

Şekil 42. Rizgûz (cevizin yeşil kabuğu)

2.3.7. Halep Sabunu (Sabuna Halebê)

Zeytinyağı ve defne temel maddesi olan Halep sabunun 3000 yıllık bir tarihinin olduğu söyleniyor. Yüzyıllardır aynı yöntemlerle üretilen sabun tarihte üretilen ilk sabun olarak biliniyor.³⁹³Suriye’de üretimi durma noktasına gelen Halep sabunu, bugünlerde Mardin’in Artuklu ilçesinde tarihi bir konakta açılan atölyede üretiliyor.³⁹⁴Ortadoğu halkları açısından değerli olan bu geçmişle Halep sabunu Kürtler arasında da kullanılan ve doğal olarak faydalanılan bir maddedir. Basur tedavisinde hazırlanan macun kıvamındaki ilacın yapımında ve başka birkaç karışımında geleneksel Halep sabunu kullanılmıştır.³⁹⁵

³⁹³ BBC, 2017, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/05/130516_halep_sabun, 11 Mayıs 2017

³⁹⁴ **Tigris Haber**, Halep Sabunu Mardin’de Üretiliyor, 21 şubat 2019

³⁹⁵ K4, K8, K19

Şekil 43. Sabuna Halebê (halep sabunu)

2.3.8. Kantaron Yağı (Dohnê talik/ tehli)

Kantaron, çok eski dönemlerden beri kullanılan, sap, yaprak ve çiçeklerinden yararlanılan bir bitkidir. Çiçeklenme zamanında toplanıp kurutulur.³⁹⁶Sarı kantaron gibi yağ bazlı bitkiler ağrıyı azaltan yada iyileştiren etkileriyle bilinmektedirler.³⁹⁷Kantaron çiçeği bir kap içinde zeytinyağı ile karıştırılır. Ağzı açık şekilde birkaç gün bekletilir. Çiçeğin özü yağla karışınca kantaron yağı hazırlanmış oluyor. Bu yağ, kuyruk sokumu tedavisinde masaj sırasında kullanılır. Ayrıca çocuk sahibi olamayan kadınların karnı bu yağ ile ovulur. Yağın mantar hastalığının olduğu bölgeye sürüldüğü ve bu şekilde hastalığın birkaç gün içinde geçtiği söylenmektedir.³⁹⁸

2.3.9. Zeytinyağı (Dohnê zeytê)

Zeytinin kökeni noktasında farklı birçok görüşün olmasıyla birlikte, asıl gen merkezinin yukarı Mezopotamya toprakları arasında olması daha güçlü bir ihtimal olarak kabul edilmektedir.³⁹⁹Çok eski bir kültür bitkisidir ve bünyesinde yüksek miktarda yağ taşır. Bu yağ, amino asit ve mineraller bakımından oldukça

³⁹⁶Hüseyin Koç, **Bitkilerle Sağlıklı Yaşam**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 212

³⁹⁷Dian Dincin Buchman, **Eski Şifa Sırları**, Eda Aksan (çev.), Yakamoz Yayınları, İstanbul 2010, s. 27

³⁹⁸K19, K25

³⁹⁹Artun Ünsal, **Ölmez Ağacın Peşinde- Türkiye’de Zeytin ve Zeytinyağı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 12

zengindir.⁴⁰⁰Birçok kültürde köklü bir geçmişi olan zeytinyağı sağlıkla özdeşleşmiş bir konumdur. İçeriğindeki faydalı maddelerle bir şifa kaynağı olarak görülmektedir.

Bölgede zeytinyağı genellikle hazırlanan karışımların temel maddesidir. Yaralarda ve yanıklarda kullanılan şemarunun, temel iki malzemesi şema(balmumu) ve zeytinyağıdır.⁴⁰¹

Şekil 44. Şemarun

2.3.10. Zencefil (zencefil)

Zencefil 2000 yıldır tedavi amaçlı kullanılan bir bitki olup tropikal Asya'da ortaya çıkmıştır. Taze zencefil kökünün suyu uzun yıllardan beri boğaz ağrılarının tedavisinde kullanılmaktadır.⁴⁰²Boğaz enfeksiyonlarında uygulanan toz karışımın ana maddesi olan zencefil, baş ağrısının geçmesi için hazırlanan kına karışımında da yer alır. Bölgede genel olarak öksürük tedavisinde kullanılır.⁴⁰³

⁴⁰⁰Hüseyin Koç, **Bitkilerle Sağlıklı Yaşam**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.378

⁴⁰¹K8, K22

⁴⁰²Dian Dincin Buchman, **Eski Şifa Sırları**, Eda Aksan (çev.), Yakamoz Yayınları, İstanbul 2010, s. 53

⁴⁰³K4, K6, K11

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALK İNANIŞLARI

Her topluluk var olduğu ilk dönemlerden beri kendine has bir takım inanışlar geliştirmiştir. Modern ya da ilkel, geçmişte ya da günümüzde her topluluğun kendi kültürüne ve yaşam biçimine özgü inanışları vardır. Her çağın kendisiyle getirdiği yaşam şekilleri ve dini inançlar halk inanışlarının oluşumunda etkilidir. Tüm bu gelenekler ve dini inançlar zaman içinde sentezlenerek toplumun inanma şekillerini ortaya çıkarmıştır. Bu inanışlar toplumun tarihi değerlerinden ve geleneklerinden izler taşır. İnançların kökenine bakıldığında, birçoğunun güven duygusuna olan ihtiyaçtan kaynaklandığı söylenebilir. İnsanoğlu güç getiremediği durumlarda yaşadığı çaresizlik sonucu umudu başka noktalarda arar. Bu arayışlar insanoğlu var oldukça devam edecektir. Bu ekseninde şekillenen inanışlar toplulukları bir araya getiren ve varlıklarını sürdürmelerine olanak tanıyan unsurlardır.⁴⁰⁴

Birçok kaynakta medeniyetler beşiği olarak geçen Mezopotamya topraklarında yer alan Kürt coğrafyası, tarih öncesi dönemlerden beri birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Tüm bu medeniyetlerden izler taşıyan bu topraklarda sayısız inanç sistemi var olmuştur. Zerdüştlük, Manihaizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve başka birçok din Kürt coğrafyasında yaşam bulmuştur. Günümüzde Kürtlerin yaklaşık beşte üçü, Kurmanci lehçesini konuşanların neredeyse tümü Sünni Müslümanlığın Şafii geleneğine mensupturlar. Kürtler arasında Şii İslam'ın ana akımı olan İmami (onikiler) akımını benimseyenler de mevcuttur ve özellikle İran'da Doğu ve Güney Kürdistan'ın Kirmanşah, Kengawar, Hemedan, Qurva ve Bijar şehirleri ve çevresinde, çok az sayıda ise Türkiye'de batı Kürdistan'ın sınırındaki Malatya,

---

⁴⁰⁴Cemal Anadol, Tarihten Günümüze Kadar Doğu ve Batı Kültürlerinde Halk İnanışları, Kamer Yayınları, İstanbul 1997, s. 18

Adıyaman ve Maraş şehirleri ve çevresinde yerleşiktirler. Zazaca konuşan Kürtlerin büyük bir kesimi ise Aleviliğe mensupturlar.⁴⁰⁵

Kürt nüfusunun yüzde beşinden az bir kesiminin dini inancı ise Ezidiliktir. Bir arada olmamakla beraber Suriye'nin kuzeyinde, Kafkaslarda, Türkiye'nin güneydoğusunda, Irak'ın Sincar bölgesinde ve Musul'da bulunurlar. Yarsan dinine mensup Kürtler, İran ve Irak bölgesinde yaşarlar.⁴⁰⁶

Geçmişten günümüze dek Kürtlerin tabii olduğu dinler ve inanışlar çeşitlilik göstermiştir. Bu inanışlara ait kimi uygulamalar zaman içinde birbirlerini etkilemiş ve iç içe geçmişlerdir. Kürt kültüründe var olan Hızır ziyaretleri devam eden bu uygulamalardan birdir. İslam kültüründe Nabi Hızır olarak geçer. İnsanlara zor zamanlarında yardım eden ve dileklerini yerine getirendir. Bu inanış özünde, Kürtler arasında İslamiyet öncesinde var olan bir inanıştır. Kars bölgesinde yapılan halk hekimliği çalışmalarında eski çağlardan izler taşıyan uygulamalar incelendiğinde, tedavi eden kişilerin bu yeteneklerinin yada özelliklerinin rüyada gördükleri Hızır aracılığıyla edindikleri inanışı belirlenmiştir.⁴⁰⁷

3.1. GEÇİŞ DÖNEMİYLE İLGİLİ İNANIŞLAR

3.1.1 Doğumla İlgili İnanışlar

Her doğum aslında yeni bir başlangıçtır. İnsan neslinin devamı açısından önemli olan bu eylem yaşam döngüsü için belki de ilk basamaktır. Dünyaya yeni gelen bebek hem aile için hem de toplum için önemlidir.

Kürt toplumsal örgütlenmesi büyük oranda aşiretler aracılığıyla varlıklarını sürdürmüşlerdir. Aşiretler için birey sayısının fazla olması önemlidir ve bir güç simgesi olarak görülür.⁴⁰⁸Bölgede ailelerin çocuk sayısı genellikle fazladır. Özellikle

⁴⁰⁵Mehrdad R. Izady, **Kürtler- Bir El Kitabı**, Doz Yayınları, İstanbul 2011, s. 250

⁴⁰⁶Mehrdad R. Izady, **Kürtler- Bir El Kitabı**, Doz Yayınları, İstanbul 2011, s. 250

⁴⁰⁷A.g.e, s. 246

⁴⁰⁸Mehrdad R. Izady, **Kürtler- Bir El Kitabı**, Doz Yayınları, İstanbul 2011, s. 332

erkek çocuk sahibi olmak bu gücün devamlılığı açısından daha da önemsenmektedir.⁴⁰⁹

Çocuk sahibi olmanın çok önemsendiği çalışma bölgemizde, çocuğu olamayan eşlerle ilgili bir takım inanışlar ve uygulamalar vardır. Bu uygulamaların çoğu kadına dairdir. Çocuk sahibi olamayan kadın köydeki ebeye ya da bu işlerden anlayan hekim kadınlara gider. Hekim, kadının karnına bakar el yardımıyla sorunun ne olduğu anlamaya çalışır. Genellikle rahim düşmesi sonucu kadının gebe kalamadığı düşünülür. Bir takım masaj hareketleri karın bölgesine uygulanır. Rahmi düşen kadının ayaklarından baş aşağı asıldığı ve bu şekilde tedavi edildiği söylenmektedir. Fakat bu tedavi şekli günümüzde uygulanmamaktadır.⁴¹⁰

Kutsal yerleri ziyaret etme, adak adama, kurban kesme ve muska taşıma da başvurulan yöntemler arasındadır. Fiziki anlamda bir sorun tespit edilemeyen kadınlara kötü ruhların musallat olduğu düşünülür. Çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar türbelere gidip dualar ederek çocuk sahibi olacaklarına inanırlar.⁴¹¹

Hamile kadının yanından geçen hamile bir köpeği görmesinin uğursuzluk getireceğine inanılır. Hamile kadının saçını kesmesi hoş karşılanmaz. Bebeğinin kısa ömürlü olacağına inanılır. Hamile kadının ayva yemesinin bebeği güzelleştirdiği söylenir. Bebeğinin cinsiyeti tahmin edilirken annenin karnın aldığı şekle bakılır. Karnın dik olması erkeğe, yayvan olması kız bebeğe işarettir.⁴¹²

Doğumu zor olan kadının başına doğumu kolay olan bir kadının tülbenti atılır. Doğum esnasında sürekli dualar okunur. Zor geçen doğumlarda kadının kendini kaybetmemesi için sürekli dikkatini çekecek şeyler söylenir. Nehir kenarına gidilip suya bıçakla keser gibi dokunulur. Bu şekilde kadının rahat doğum yapacağına

---

⁴⁰⁹K1, K3, K23

⁴¹⁰K21, K30, K31

⁴¹¹K7, K11

⁴¹²K4, K7, K8, K21

inanılır. Doğum gerçekleştikten sonra kurban kesilir. Kesilen kurbanın kemikleri gömülür. Bölgede çocukları ölen ailelerin de benzer uygulama yaptıkları söylenir.⁴¹³

Doğumdan sonra bebeği görmeye gelen akrabalar hediyeler getirir. Bebeğin bileğine kırmızı mavi bir ip bağlanır. Bu uygulamanın bebeği kötü ruhlardan koruduğu düşünülür. Bebeğin göbek bağı kuruyana kadar beşikte takılı kalır.⁴¹⁴

Loğusalık döneminde annenin kırkı çıkıncıya kadar dışarı çıkmaması gerektiği söylenir. Konuşurken ağzını kapatmalı ve sıcak sudan uzak durmalıdır. Loğusa kadın tek başına bırakılmaz. Yatağına filkete takılır. Metal nesnelerin anneyi ve bebeği cinlerden ve kötü ruhlardan (albastı /pîrevok)* koruduğu düşünülür. Kırk gün geçtikten sonra annenin ve bebeğin kırklanması gerekir. Doğumdan sonra ağrıları olan kadın köyde hekimlik yapan kadın ya da ebe tarafından tedavi edilir. Bu tedavi yönteminde kadın sağ tarafa yatırılır. Ayaklarından başlanarak masaj yapılır. Hekim kadın üç defa ‘hafif misin yoksa ağır mı?’ diye sorar. Hasta hafifim der ve bu şekilde ağrıların geçtiği, kadının kendini iyi hissetmeye başladığı söylenir.⁴¹⁵

3.1.2. Evlilikle İlgili İnanışlar

Bölgede evlilik yaşı düşüktür. Erken yaşta evlilikler yapılır ve bu evlilikler genellikle aşiretlerin kendi arasında gerçekleşir. Farklı aşiretlere kız verme olayına sıcak bakılmaz. Fakat bu kural günümüzde esnemiş vaziyettedir. Köyde erkeğin annesi ve yakın akrabaları olan birkaç kadın ile birlikte kızı görmeye giderler. Aracılar vasıtasıyla kız ailesinin olumlu ya da olumsuz görüşlerini öğrenirler. Eğer olumlu ise bu defa kızın babasına haber gönderilir. Uygun bulması durumunda erkek tarafından ileri gelenler kızı istemeye giderler. İki aile bir araya geldiği zaman genellikle iki tarafın büyükleri konuşur. Niyetler belli edildikten sonra sonuç olumlu ise Fatiha okunur. Fatiha okunduktan sonra aileler detayları konuşup anlaşmaya çalışırlar. Birkaç gün sonra söz kesmek için tekrar gelin evine gidilir. Damat tarafı bir bohça ve ya valiz içine gelin ve ailesi için hediyeler koyar. Araya uzun zaman

⁴¹³Adnan Menderes Kaya, **Sosyal ve Kültürel yönleriyle Hakkari**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2007, s.229

⁴¹⁴K5, K6

⁴¹⁵K4, K5, K21

girmesine izin verilmez. Sözden kısa bir süre sonra nişan ve sonra da düğün yapılır.⁴¹⁶

Nişan töreni kızın evinde yapılır. Her iki tarafın akrabalarının katıldığı nişana genellikle damat katılmaz. Gelin nişanda geleneksel fistan giyer. Nişanda geline damat tarafının getirdiği takılar takılır.⁴¹⁷

Nişandan sonra yapılan düğün genellikle meydanlarda olur. Düğünde kadınların hepsi fistan giyer. Hint kumaşından yapılan elbiseler rengârenktir. Fistan için kullanılan kumaşlar İran'dan getirilir. Fistan üstüne kemerler takılır. Erkekler yöresel şal û şepik giyer. Düğünler genel olarak hafta sonunda yapılır. Cumartesi günü kadınlar hazırladıkları eşyalar ve kına tepsisiyle gelin evine gidip kına yakarlar. Ertesi sabah damat tarafı türkülerle halaylarla kız evine gidip gelini alırlar.⁴¹⁸

Testi benzeri kabın içine şekerleme ve bozuk para konur. Gelin yeni evine girerken bu testi kapının önünde yere atıp kırar. Bolluk ve bereket getireceğine inanılır. Eğer kırılmazsa uğursuzluk yaşanacağına inanılır. Evlilik yeni bir yaşama yapılan yolculuğun ilk adımıdır. Bu yolculukta daha iyiye ulaşmak ve mutlu bir yaşam sürme umuduyla bir takım gelenek ve inanışlar gelişmiştir. Düğünden üç gün sonra gelin evine geneli kadınlardan oluşan misafirler gelir. Gelinin çeyizi sergilenir. Gelen misafirlere yöresel motiflerden oluşan hediyeler verilir.⁴¹⁹

3.1.3. Ölümle İlgili İnanışlar

Bölgede ölümle ilgili inanışlar İslamiyet inancına dayalı olup diğer bölgelerdeki inanışlarla benzerlik gösterir. Ölen kişi ardından uygulanan ritüeller genellikle İslam'ın kuralları çerçevesinde gerçekleşir. İslam inancına göre mübarek günlerde hayatını kaybedenlerin ruhunun cennetlik olduğuna inanılır. Defin işleri ve yas tutma şekilleri yine dini inanç temelinde belirlenmiştir.⁴²⁰

---

⁴¹⁶K6, K11, K20, K24

⁴¹⁷K6, K11, K29

⁴¹⁸K6, K11, K29

⁴¹⁹K6, K11, K29, K30

⁴²⁰K1, K2, K15

Bölgede ölen kişinin ardından ağıt yakma geleneği eskisi kadar olmasa da halen vardır.⁴²¹ Ağıt yakmanın Kürt halk edebiyatında sözlü gelenek olarak önemli bir yeri vardır. Ağıtlar yaşanan acı ve kayıpların dışa yansımalarıdır ve bir topluluk için birbirleriyle olan ilişkilerin daha da güçlenmesine olanak tanıyan bir yapıdadır. Yaşanan olaylar üzerine yakılan ağıtlar tarihi kaynaklar olarak görülebilir. Toplumsal hafızada yer edinerek günümüze kadar ulaşabilenler geçmişte yaşananların dile gelmiş halidir.⁴²²

3.2. NAZAR İLE İLGİLİ İNANIŞLAR

Nazar, bir şeye özenme, imrenme veya kıskançlıkla bakan kimsenin bakışlarıyla zarar verecek şekilde onu etkilemesi olarak tanımlanır.⁴²³

Bölgede nazara olan inanış yaygındır. Nazardan korunması gerekenlerin başında bebekler gelir. Bebeklerin rahatsızlanması durumunda çoğunlukla bu durum nazara bağlanır. Nazarı olduğu düşünülen kişilerin bulunduğu yerlere bebekler götürülmez. Nazardan korunmak için muska hazırlanıp bebeğin kundağına ya da yastığına takılır. Güzellikleriyle dikkat çeken kişilere de nazar değeceği düşünülür. Yine yeni alınan bir eşyanın bozulup kırılması da nazara bağlanır. İnsanların aniden rahatsızlanması nazar değmesi olarak değerlendirilir. İyi ürün veren tarla ya da bol süt veren inek vb. hayvanlar da nazara karşı korunur. Daha çok renkli gözlü, kıskanç ve kötü niyetli kişilerin nazar değdirebileceğine inanılır. Nazardan korunma yolları olarak dinsel uygulamalar vardır. Nazara karşı Kuran'dan ayetler okunur. Bir kişiye nazar değdiği düşünülüyorsa dini bir takım pratikler uygulanır. Hoca bir kâğıda Arapça dualar yazar. Bu kâğıt parçası bir bardak su içinde mürekkebinin bırakana kadar bekletilir. Bu su, nazar değen kişiye içirilir. Nazardan korunmak için muska taşınır.⁴²⁴

---

⁴²¹K8, K11,K20

⁴²²Basil Nikitine, **Kürtler (sosyolojik- tarihi inceleme)**, Örgün Yayınevi, İstanbul 2015, s.264

⁴²³İslam Ansiklopedisi, 2019, islamansiklopedisi.org.tr, 28 Mayıs 2019

⁴²⁴K5, K4, K7,K30

3.3. BÜYÜ İLE İLGİLİ İNANIŞLAR

Büyü, tabiat üstü güçler yardımıyla tabiatı etkileyerek olağan üstü sonuçlar elde etme esasına dayanan faaliyetler için kullanılan bir terimdir.⁴²⁵Çocuğu olmayan kadınların, hastalıklar için çare arayanların ya da başka istekleri olan kişilerin başvurduğu yöntemlerden biri büyüdür. Bu uygulamayı birine zarar vermek için ve kötü amaçlar için kullananlar da vardır. Bölgede büyüye olan inanış da yaygındır. Büyüden korunmak için ya da yapılan büyüü bozmak için muska yazılır ya da yine büyüye başvurulur.⁴²⁶

3.4. ZİYARET EDİLEN YERLER

Türbe ve ziyaretler gibi yerler insanların inanç dünyasında yer edinmiş kutsal mekanlardır. Halkın sorunlarına çözüm, hastalıklarına derman aramak için ve dileklerinin kabul olması niyetiyle belli gelenek ve usullere göre ziyaret ettikleri mekanlardır. Türbede yatan, hikmet sahibi olarak gördükleri ve manevi değer atfettikleri kişiler aracılığıyla dualarının kabul olacağına inanırlar. Bu tür yerlerde dileklerin gerçekleşmesi için dualar edilir, adaklar adanır.⁴²⁷

Bölgede bulunan türbeler; Gulereş Baba türbesi, Şeyh Ali türbesi, Şeyh İsmail, Süleyman peygamber türbesi, Şeyh Nazır türbesi, Şeyh Musa türbesi, Pir Bekir efendi, Şeyh Mahmut, Seyit Salih, Seyit Abdullah, Şeyh Mehmet Selim, Piruzbey ve Şemzinan'daki Nehri türbeleridir.⁴²⁸

3.4.1. Gulereş Baba

Gulereş Baba Türbesi Hakkari'nin merkezinde Biçer mahallesinde yer alır.Bir camii avlusunda yer alan türbe bayramlarda, kandillerde ve diğer özel günlerde halk tarafından ziyaret edilir. Fatiha ve Kuran'dan sureler okunur. Türbeye taş yapıştırılır.

⁴²⁵İslam Ansiklopedisi, 2019, islamansiklopedisi.org.tr, 28 mayıs 2019

⁴²⁶ K5, K7, K29

⁴²⁷Adnan Menderes Kaya, **Sosyal ve Kültürel yönleriyle Hakkari**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2007, s.228

⁴²⁸ A.g.e. s. 228

Duvarda öylece kalırsa istek gerçekleşir ama yere düşerse gerçekleşmeyeceğine inanılır.⁴²⁹

3.4.2. Şeyh Ali Camii

Merkeze bağlı Üzümlü köyünde yer alan Şeyh Ali Camii hem cami, hem medrese, hem de tarikat yapısı özelliği vardır. Çalışma alanımız olan Rindik köyüne (Geçimli) yakın mesafe olan camii bu köy sakinleri tarafından da sıkça ziyaret edilir.⁴³⁰

3.4.3. Süleyman Peygamber Camii

Zavite (Kayalık) köyüne bağlı olan Heşetê (Meşeli) mezrasında bulunan camiinin dışında Süleyman Peygamberin makamı olarak kabul edilen bir bölüm vardır. Halk tarafından kutsal kabul edilen mekân ziyaret edilen yerler arasındadır. Geçmiş yıllarda yaşanan köy boşaltmalar nedeniyle camii de zarar görmüştür. Çalışma alanımız için köylülerle alınan bir görüşme esnasında, köy boşaltmaların yaşandığı sırada ateşe verilen köyün tamamen yandığını fakat Süleyman peygamber makamının zarar görmediğini, yangının makama varınca söndüğünü aktarmışlardır. Bununla birlikte türbenin halk arasındaki kutsallığı daha da arttığı söylenmektedir.⁴³¹

3.4.4. Şeyh İsmail Türbesi

Hakkâri'nin çukurca ilçesine bağlı Narlı (Biyadir) köyünde bulunan Şeyh İsmail Türbesi de ziyaret edilen kutsal mekânlar arasındadır. Türbeyi ziyaret edenler burada namaz kılıp dua ederler. Özellikle ilkbahar aylarında ziyaretler piknik havasında geçer.⁴³²

---

⁴²⁹ A.g.e. s. 228

⁴³⁰ K7, K10, K17

⁴³¹ K7, K10, K28

⁴³² Adnan Menderes Kaya, **Sosyal ve Kültürel yönleriyle Hakkari**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2007, s.229

3.4.5. Şeyh Musa Türbesi

Hakkari merkeze bağlı Nişê (Işık) köyünde bulunan türbe aynı adı taşıyan camii içinde yer alır. Şeyh Musa'nın Şeyh Abdulkadir Geylani'nin babası Musa Cengi Dost olduğu söylenir. Türbede bulunan ağaçlar da kutsal kabul edilir.⁴³³

3.5. ŞİFALI SULAR

Kaplıcalar, doğal bir şekilde belirli sıcaklığa sahip olarak yer üstüne çıkan ve faydalı mineralleri içeren şifalı suların olduğu yerlerdir. Şifalı su kaynaklarının su özellikleri birbirlerinden farklıdır. Şifalı suların bileşimindeki madeni tuz ve minerallerin özelliklerine göre çeşitli hastalıkların tedavisinde kaplıcalardan yararlanılır.⁴³⁴

Çalışma bölgemizde Hakkâri -Van karayolu üzerinde yer alan ve Zap suyunun kenarından çıkan üç termal su kaynağı bulunur. Bölge halkı bu suların romatizma, bel ve sırt ağrısına, diz ağrılarına ve birçok hastalığa iyi geldiğini söylüyor. Kaplıca tesisi bulunmayan bu şifalı su kaynakları, yaz aylarında halk tarafından ziyaret ediliyor.⁴³⁵ Bir diğer şifalı su kaynağı ise Beytüşşebap'taki zümrüt kaplıcasıdır. İçeriğinde kükürt bulunan şifalı suyun romatizmal hastalıklara ve kadın hastalıklarına iyi geldiği düşünülüyor.⁴³⁶ Yüksekova'daki Zereni termal suyu ve Sarılık Suyu da ziyaret edilen yerler arasında yer alır. Romatizmal rahatsızlıklara ve eklem ağrılarına iyi geldiği ifade edilen termal kaynakta tesis bulunmamaktadır. Sarılık Suyunun ve içindeki balıkların ise zerik (sarılık) hastalığına iyi geldiği düşünülmektedir.⁴³⁷

---

⁴³³ A.g.e s. 229

⁴³⁴ Abdullah Balcıoğulları, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Anadolu Şifalı Suları Ve Günümüzün Termal Turizmi", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2014/173 (Mart 2014): 287-306

⁴³⁵ K1, K6, K11, K18

⁴³⁶ K10, K18

⁴³⁷ Güven Şahin, Mustafa Kahraman, "Hakkâri'nin Turizme Yönelik Potansiyelleri Hakkında Bir Değerlendirme", **Coğrafya Dergisi**, 2017/ 34 ,s.1-21.

SONUÇ

İlkçağlardan günümüze kadar insanoğlu belli bir gelişim sürecinde olmuştur. Ortaya konan ürünler ve tecrübeler bilhassa ihtiyaçlar temelinde çıkmıştır. Maddi ve manevi tüm ihtiyaçları karşılama gayreti gösteren insan, nesilden nesile deneyimlerini ve kazanımlarını aktarmıştır. Hastalıklar için bulunan çözümler, kullanılan hayvansal, bitkisel, maden kökenli tüm ilaçlar maddi boyutu oluştururken, gelişen inanç sistemi de manevi boyutu oluşturmaktadır. Hastalıkların tedavi sürecinde, hastanın duyduğu inanç önemli bir yer tutar. Halkların kültürel yapısında yeri olan halk hekimliği uygulamaları ve buna bağlı gelişen inançlar günümüzde bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gölgesinde kalmış ve birçok kesim tarafından tümüyle batıl olarak görülmeye başlamıştır. Bu birikimlerin kaybolma tehlikesine karşı son zamanlarda farklı kültürler üzerine bu alanda yapılan çalışmalar artmıştır. Yapılan bu tür çalışmalarla, halkın bir yaratımı ve geleneği olan değerlerin kaybolmasının önüne geçilip, gelecek kuşakların faydalanıp kendi kökleri üzerinde geliştirebilmeleri sağlanabilir.

Kürt kültüründe de köklü bir geçmişi olan halk hekimliğinin ve ‘dermanên kurdî’ olarak bilinen halk ilaçlarının bir prototipi Rındık (geçimli) köyünde derlenmeye çalışılmıştır. Doğası ve kültürel motifleriyle Kürt coğrafyasının renklerini en özgün şekliyle kendinde barındıran Hakkâri halk hekimliği yönüyle gelişkin bir bölgedir. Hakkâri iline bağlı olan ve çalışma alanı olarak seçilen Rındık (geçimli) köyü de Kürt toplumunun sahip olduğu değerlerin bir örneği konumundadır. Bu yönüyle daha birçok folklorik çalışmanın konusunu olma niteliğindedir. Modern tıbbın son yıllarda farkına varıp kullandığı birçok şifalı ve endemik türe ev sahipliği yapmaktadır. Çalışmanın sonunda şu değerlendirmelere yer verilmiştir.

Çalışma alanımızda modern tıp belli ölçülerle insanların hayatına girmiştir. Fakat özellikle yetişkinlerde ve yaşlılarda halk ilaçlarına duyulan güven daha fazladır. Modern tıpta kullanılan ilaçların yan etkilerinin fazla olması ve yörede sağlık hizmetlerinde yaşanan sıkıntılardan dolayı hastanelere duyulan güven azalmış, halk hekimliği uygulamaları ivme kazanmıştır. Bu durum üzerinde son zamanlarda özellikle televizyon programlarında yaygınlaşan bitkilerde tedavi programları da etkilidir.

Yörede daha önce yapılmış botanik araştırmalar incelendiğinde, halk hekimliğinde kullanılan malzeme ve bitki türlerinin birçoğunun tedavi edici olduğu bilimsel olarak ortaya konmuştur.

Dinsel kökenli uygulamalar üzerinde, İslami değerlerin etkisi vardır. Birçok hastalığın tedavisinde Kuran'dan ayetler okunur, muskalar yazılır. Ziyaret edilen yerlerin geneli İslam dinine mensup alimlerin türbeleridir. Modern tıptan fayda göremeyen kişilerin başvurduğu yöntemlerden biridir. Bölgede özellikle akıl hastalıkları, sinirsel hastalıklar, çocuk sahibi olamama gibi sorunların çözümünde başvurulur.

Bölgede tedavi halk hekimliği yöntemlerini uygulayan belli kişiler vardır. Çoğunluğunun kadın olduğu bu hekimler yeteneklerini büyüklerini gözlemleyerek elde ettiklerini belirtmişleridir. Dinsel uygulayıcıların çoğu ise bu güçlerini kan bağı ve ya el verme ile aldıklarını belirtmişlerdir.

Son zamanlarda televizyon programlarında çıkan alternatif tıp yöntemlerinin köyde ilgi kaynağı olduğu ve bazı yöntemlerin bölgede uygulanmaya başlandığı görülmektedir. Çalışmamızda bu yöntemlere yer verilmemiştir. Bölgeye özgü bitkilere ve uygulamalara yer verilmiştir.

Çalışma yer alan yöntemler ve bitkiler sadece Rındık (Geçimli) köyü ile sınırlanmıştır. Hakkâri genelinde uygulanan birçok yöntem ve tedavilerde kullanılan birçok karışım mevcuttur. Tüm bu bilgilerin bir araya getirilmesi çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu alanda yapılacak çalışmalarla uygulamalar ve inanışlar genişletilebilir. Çalışma konusunun genişletilerek daha çok veriye ulaşılması ve

ulaşılan verilerin bölgenin ana dili olan Kürtçe ile kayıt altına alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Kürt folkloru açısından, yapılan bu çalışmanın Kürdoloji araştırmalarına katkı sağlamasını ve yeni çalışmalara vesile olmasını temenni ederiz

KAYNAKÇA

- ACHTERBERG, Jeanne, **Kadın Şifacılar**, Bilgi Altıok (çev.), Everest Yayınları, İstanbul 2009.
- ALAKOM, Rohat, **Folklor û Jinên Kurd**, Weşanên Nefel, Stockholm 2002.
- ALAKOM, Rohat, **Di Folklorê Kurdî de Serdestiyê Jinan**, Weşanên Avesta, Stenbol, 2013.
- BALCIOĞULLARI, Abdullah, “Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’nde Anadolu Şifalı Suları Ve Günümüzün Termal Turizmi”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2014/173,s. 287-306.
- BAYAT, Fuzuli, **Türk Kültüründe Kadın Şaman**,Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.
- BAYSAL, Nagihan, **Gelenek ve Değişim Ekseninde Trabzon Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma**, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2014.
- BUCHMAN, Dian Dincin, **Eski Şifa Sırları**, Eda Aksan (çev.), Yakamoz Yayınları, İstanbul 2010.
- BRUINEN, v. Martin, Ağa, Şeyh, Devlet, Banu Yalkut (çev.) İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- DEMİRHAN E. Ayşegül, **Şifalı Bitkiler Doğal İlaçlarla Geleneksel Tedaviler**, Alfa Yayınları, İstanbul 2002.
- EKİCİ, Metin, **Halk Bilgisi Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yayınları, Ankara 2004.
- EYÜPOĞLU, İ. Zeki, **Anadolu İlaçları**, Derin Yayınevi, İstanbul 2007.
- FEYERABEND, Paul, **Yönteme Hayır**, Ara Yayınları, İstanbul 1991.
- FIRAT, Mehmet, **Ferhenga Navên Riwekên Bi Kurdî**, Weşanên Sîtav, Van 2013.
- GÜNGÖRE, Ö. Sibel, **Tıp ve Felsefe**, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul 2005.

- HUFFORD, J. David, Halk hekimleri, Mustafa Sever (çev.), **Milli Folklor** 2007 /73, s. 73-80
- IRGAT M. Reşid (ed.), **Dermanên Bijîşkiya Gelêrî**, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê ,Stenbol 2000.
- IZADY, R Mehrdad, **Kürtler- Bir El Kitabı**, Doz Yayınları, İstanbul 2011.
- İNAL, A. Alkan, (Ed.), **Hippokrates-Aforizmalar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016.
- KASIMOĞLU, Ahmet, **Ferhenga Navên Nebatan a Kurdî**, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2013.
- KAVAL, İdris, **Geçitli ve Çevresinin Etnobotanik Özellikleri**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2011.
- KAYA, A. Menderes, **Sosyal ve Kültürel yönleriyle Hakkari**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2007.
- KOÇ, Hüseyin, **Bitkilerle Sağlıklı Yaşam**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- NIKİTİNE, Basil, **Kürtler (sosyolojik- tarihi inceleme)**, Örgün Yayınevi, İstanbul 2015.
- OĞUZ, Fatma, **Yükseova Halk Tababetinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van 2016.
- ÖRNEK, V. Sedat, **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1988.
- POLAT, Edip, **Bilim Dilinde Kürtler**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2008.
- SANDOZ, Thomas, Alternatif Tıp Tarihi, Çağrı Eroğlu (çev.), Dost Kitabevi, Ankara 2010.
- SHİLS, Gelenek, **Doğu-Batı**, 2005/25, s.55-70
- SÜMER, Necati, **Dinsel ve Mitolojik Bir Sembol Olarak Yılan**, International Journal of Social Science, 2016/43, s. 275-288
- ŞAHİN, Güven, KAHRAMAN, Mustafa, “Hakkâri’nin Turizme Yönelik Potansiyelleri Hakkında Bir Değerlendirme”, **Coğrafya Dergisi** 2017/ 34, s. 1-21.

TÜRKDOĞAN, Orhan, **Kültür ve Sağlık- Hastalık Sistemi**, MEB Yayınları, İstanbul 1991.

UCE, İdris **Hakkari Yöresinde Tıbbi ve Faydalı Bitkilerin Kullanım Alışkanlığının Değerlendirilmesi ve Geleneksel Bilgilerin Tespiti**, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, VAN 2014.

ÜNSAL, Artun, **Ölmez Ağacın Peşinde- Türkiye’de Zeytin ve Zeytinyağı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

YÜKSEL, Metin, **Kurdolojî û Malbata Celîlan**, Weşanên Avesta, İstanbul 2014.

YILDIRIM, Kadri, **Ji Sedsala 18. Pirtukeke Kurdî ya Bijîşkiya Gelêrî Tîba Melayê Erwasî**, Weşanên Enstîtuya Zimanên Zindî ya Zanîngeha Artuklu ya Mêrdînê, Mardin 2013.

İnternet Kaynakları

<http://sozluk.gov.tr/>: erişim tarihi : 27 mayıs 2019

<http://www.hakkari.bel.tr/Sayfa/19/tarihi> :Erişim Tarihi:18 Aralık 2016

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> :Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2017

<http://www.businessinsider.com/sentinelese-uncontacted-island-tribe-photos-2016-5>:
Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2017

<http://almost.thedoctorschannel.com/influentia-women-in-medicine-metrodora>:

Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2017

<https://www.medikalakademi.com.tr> erişim tarihi: 27 Mayıs 2017

<https://www.makaleler.com/balmumu-nedir-nasil-ve-nerelelerde-kullanilir>: 5 Haziran 2018

<https://www.tigrishaber.com/halep-sabunu-mardinde-uretiliyor-54363h.htm>:21 Şubat 2019

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/05/130516_halep_sabun, 11 Mayıs 2017

www.tdk.gov.tr : 29 mayıs 2019

<https://islamansiklopedisi.org.tr/arama/?q=nazar&p=m>, 28 mayıs 2019

KAYNAK KİŞİLER

K. 1. Abdullah ÖLMEZ

57 yaşında, eski muhtar, ilkokul mezunu

K. 2. Abdulhakim DEMİR

32 yaşında, lise mezunu, imam

K.3. Abdulkerim ERTUŞ

55 yaşında, çiftçi, ilkokul

K. 4. Adilşah DEMİR

50 yaşında, halk hekimi, okur-yazar

K. 5. Ayşe ÖLMEZ

26 yaşında, Kur'an kursunda öğretici, lise mezunu

K.6. Çimen ÖLMEZ

40 yaşında, ev hanımı, ilkokul

K.7. Elif ÖLMEZ

50 yaşında, ev hanımı, okur-yazar değil

K. 8. Elifa ÖLMEZ

52 yaşında, ev hanımı, okur- yazar değil

K. 9. Ecevit ÖLMEZ

42 yaşında, çiftçi, ortaokul mezunu

K. 10. Emin ÖLMEZ

53 yaşında, çiftçi, ilkokul mezunu

K.11. Fehime ölmez

56 yaşında, ev hanımı, okuryazar

K.12. Fehmi ÇİFTÇİ

67 yaşında, çiftçi, ilkokul mezunu

K.13. Ferhat ARAR

20 yaşında, öğrenci

K.14. Ferhat ERTUŞ

23 yaşında öğrenci

K.15. Hamit DEMİR

58 yaşında, İmam, ilkokul mezunu

K.16. Kemal DEMİR

76 yaşında, çiftçi

K.17. Mikail ARAR

65 yaşında, çiftçi, okuryazar

K.18. Necmettin ÖLMEZ

60 yaşında ticaretle uğraşıyor, ortaokul mezunu

K.19. Nezahet GÜR

56 yaşında, halk hekimi, okuryazar

K.20. Pakize ÇİFTÇİ

57 yaşında, ev hanımı, okuryazar değil

K.21. Rabia ÖLMEZ

75 yaşında, ev hanımı, okuryazar değil

K.22. Reyhan DEMİR

72 yaşında, halk hekimi, okuryazar değil

K.23. Salih ÖLMEZ

85 yaşında, okuryazar değil

K.24. Sakine ÖLMEZ

35 yaşında, ev hanımı, ortaokul

K.25. Sait DEMİR

60 yaşında, çiftçi, ilkokul

K.26. Sait Gür

62 yaşında, halk hekimi, ilkokul

K.27. Sebah ARAR

22 yaşında, muhtar, lise mezunu

K.28. Selami ÖLMEZ

48 yaşında, ortaokul mezunu, ticaretle uğraşıyor

K.29. Seyhan GÜR

35 yaşında, ev hanımı, ortaokul mezunu

K.30. Sultan ÖLMEZ

70 yaşında, ev hanımı, okuryazar değil

K.31. Sîsê ERTUŞ

55 yaşında, ev hanımı, okuryazar değil

K.32. Tekin ÖLMEZ

32 yaşında, lise mezunu, ticaretle uğraşıyor

EKLER

EK.1.Rındık (Geçimli) Köyünde Kullanılan Bitki ve Malzemelerin Listesi tablo1

Kürtçe	Türkçe
1. Belgêhevêzar	Sinirli yaprak
2. Beniştekevzan	Bıttım-menengiç sakızı
3. BenişteKelyê	Karacakız
4. Beybun	Papatya
5. Bovijan	Civanperçemi
6. Catır	Kekik
7. Darbenav	Dişbudak
8. Derkuvar	Propolis
9. Dohnê talik/ tehli	Kantaron yağı
10. Dohnêzeytê	Zeytinyağı
11. Gezik	Isırgan
12. Giyabend	Pelinotu
13. Genimok	Yabani buğday
14. Giyabirinig	Yılan otu
15. Hêro	Gülhatmi
16. Herdemrenk	Altınotu
17. Hesbist	Yabani yonca
18. Hingedan	Hengedan
19. Hingêv	Bal
20. Karî	Yılan yastığı
21. Kevzan	Menengiç, bıttım
22. Kengir-Kereng	Kenger

23. Kuryahespi	Atkuyruğu
24. Kelyê	Sakız otu
25. Kerengêkeri	Eşek dikenî
26. Mazî	Mazı
27. Masicerik	Danakuyruğu
28. Meyan-Sûs	Meyan
29. Mend	Kocahılak otu
30. Nojdar	Nujdar
31. Pûng	Yarpuz, yabani nane
32. Rêvas	Işkın
33. Rizgûz	Cevizin yeşil kabuğu
34. Sabuna Halebê	Halep sabunu
35. Siyabo	Siyabu
36. Sosin	Çuha çiçeği
37. Şelim	Şalgam
38. Şema	Bal mumu
39. Şilank/ şilenik	Kuşburnu
40. Şirêmar	Sütleğen
41. Şehbenir	Gabalak otu
42. Tirşok	Kuzukulağı
43. Tolik	Ebegümeçi
44. Tusi	Dikenli ot
45. Zencefil	Zencefil

EK. 2 Hastalıklar ve Tedavide Kullanılan Malzemeler Özet Tablo2

Kürtçe	Türkçe	Malzemeler
1. Ba, Reşeba	Romatizma	Daralink(Sarmaşık), Zeytinyağı, Siyabo (Siyabu), Hindegan (Hengedan), Giyabend (Pelinotu), Şelim (Şalgam)
2. Balûk	Siğil	Şirêmar(Sütleyen)
3. Baxwîn	İçi Kan Dolu Kabarcık	Koka Meyan (Meyan Kökü)
4. Bawesîr	Basur	BeniştêKevzan (Bıttım Sakızı), Sabuna Halebê (Halep Sabunu), Rêvas (Işkın), Siyabo (Siyabu), Hingedan (Hengedan), Giyabirinig (Yılan Otu), Nojdar (Nujdar)
5. Bêhezmi	Hazımsızlık	Pung(Yabani Nane),
6. Bêhtengî	Nefes Darlığı	Kuryahespi(Atkuyruğu), Masicerik (Danakuyruğu), Bovijan (Civanperçemi), Siyabo (Siyabu), Hindegan (Hengedan) Gezik (Isırgan)
7. Bîrov	Egzama	Darsêv (Elma Ağacı) , Xena (Kına), Nojdar (Nujdar), Kerengikerê (Eşek Dikeni), Şirêmar (Sütleğen),
8. Birîn	Yara	Belgêhevezar(Sinirli Yaprak), Şehbenîr (Gabalak), Sosin (Çuhaçiçeği), GiyayêBirîna (Yılan Otu), Tolik (Ebegümece), Beybûn (Papatya), Kuryahespî (Atkuyruğu), Hesbist (Yabani Yonca)
9. Bronşît	Bronşit	Zeytinyağı, Pekmez, Tusî (Dikenli Ot)

10. Dilrabun	Bulantı	Nane, Limon, Sumak, Tuz, Soğan
11. Enfeksiyona Rêgeha İdrarê	İdrar Yolu Enfeksiyonu	Kuryahespi(Atkuyruğu), Herdemrenk (Altınotu), Soğan Suyu, Maydanoz, Kekik
12. Êşa Çavan	Göz Ağrısı	Sürme , Hingîv (Bal), Sîr (Sarımsak)
13. Êşa Diranan	Diş Ağrısı	Benîştê Kevzan (Bıttım Sakızı), Darbenav (Dişbudak), Tusî (Dikenli Ot)
14. Êşên Masulkê Û Movikan	Kas Ve Eklem Ağrıları	Tusî(Dikenli Ot), Arvan (Un), Dohnê Zeytê (Zeytinyağı), Belgêhevêzar (Sinirli Yaprak), Yakı
15. Êşa Mîdeyê	Mide Ağrısı	Hingedan(Hengedan), Catır (Kekik), Mend (Kocahılak Otu), Tusî (Dikenli Ot), Giyabend (Pelinotu)
16. Êşa Piştê	Bel Ağrısı	Kelyê (Sakız Otu), Hingîv (Bal), Dohnê Zeytê (Zeytinyağı), Dohnê Catır(Kekik Yağı), İncir, Bamya,Aspirin, Tehlî (Kantaron),Yakı
17. Guhêşk	Kulak Ağrısı	Hingîv(Bal) Anne Sütü
18. Îltîhaba Gurçikan	Böbrek İltihabı	Hêro(Gülhatmi)
19. Keno, Porkiran	Saçkıran	Sîr(Sarımsak)
20. Kînor	Çıban	Genimok(Yabani Buğday), Belgêhevezar (Sinirli Yaprak), Tırşok (Kuzukulağı), Kelyê (Sakız Otu)
21. Kula Mîdeyê	Ülser	Kevzan(Bıttım), Benîştê Kevzan (Bıttım Sakızı),Bal, Süt
22. Kurmê Rûviyan	Bağırsak Parazitleri	Karî(Yıllanyastığı), Tolik (Ebegümece), Hingedan (Hengedan)
23. Kuxik	Öksürük	Ceviz Kabuğu, Elma, Tarçın, Bal, Soğan, Şalgam, Şilenik (Kuşburnu)

24. Marok	Dolama	Kevzan(Bıttım), Sabuna Halebê (Halep Sabunu), Derkuvar (Propolis)
25. Nexweşiyên Jinan	Kadın Hastalıkları	Masicerik(Danakuyruğu), Bovijan (Civanperçemi), Hêro (Gülhatmi), Herdemrenk (Altınotu), Siyabo (Siyabu)
26. Nexweşiyên Ortopedik	Ortopedik Hastalıklar	Öğütölmüş Nohut, Yumurta Sarısı, Zeytinyağı, Beniştê Kelyê (Karasakız)
27. Parsîv, Asrîm	Nezle	Nane Limon Tarçın
28. Pêvedana Dûpişk	Akrep Sokması	Rizgûz(Cevizin Yeşil Kabuğu),
29. PêvedanaMar	Yılan Sokması	Sarımsak, Sumak, Tuz, Soğan, Bovijan, Siyabo
30. Pêvedana Mêşan	Arı Sokması	Riha Zer (Zerdeçal), Domates,
31. Qarçik	Mantar	Gilver(Mazının İç Kısmı), Tusî (Dikenli Ot)
32. Qebzîti	Kabızlık	Hêro(Gülhatmi), Kayısı, Hingîv (Bal)
33. Serêş	Baş Ağrısı	Xena(Kına), Sımak (Sumak), Bovijan (Civanperçemi), Zencefil ,Giyabend (Pelinotu)
34. Sînozît	Sinüzit	Papatya (Beybûn)
35. Sotin	Yanık	Yumurta Akı (SpîlkaHêkê), Pamuk (Pambî), Yoğurt (Mast), Gilver(Mazının İç Kısmı), Sumak (Simak)
36. Tamîsk	Uçuk	Yaş Ağaç (Dara Ter)
37. Tehnûsk, Aşok	Bademcik	Limon, Nar Kabuğu, Şap, Gûzik, Karanfil, Zencefil
38. Vîrik	İshal	Pung(Yabani Nane), Mazî (Mazı), Çay, Yoğurt
39. Zêrik	Sarılık	Bal, Süt,

EK 3. Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan Malzemeler Özet Tablo 3

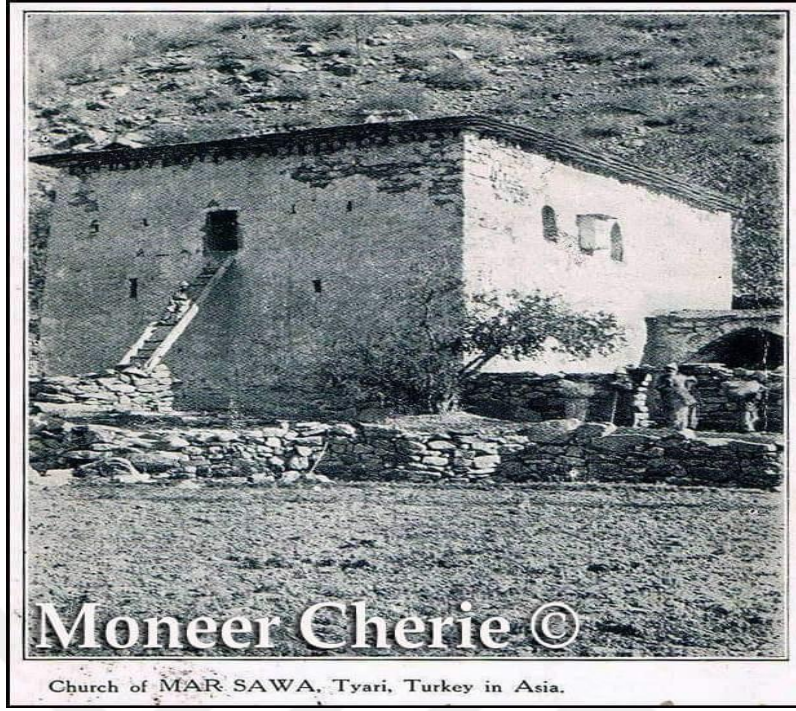
Türkçe	Kürtçe	Malzemeler
1. Akrep Sokması	Pêvedana Dûpişk	Rizgûz(Cevizin Yeşil Kabuğu),
2. Arı Sokması	Pêvedana Mêşan	RihaZer (Zerdeçal), Domates,
3. Bademcik	Tehnûsk, Aşok	Limon, Nar Kabuğu, Şap, Gûzik, Karanfil, Zencefil
4. Bağırsak Parazitleri	Kurmê Rûviyan	Karî(Yıllanyastığı), Tolik (Ebegümece), Hingedan (Hengedan)
5. Basur	Bawesîr	BenîştêKevzan (Bıttım Sakızı), Sabuna Halebê (Halep Sabunu), Rêvas (Işkın), Siyabo (Siyabu), Hingedan (Hengedan), Giyabirinig (Yılan Otu), Nojdar (Nujdar)
6. Baş Ağrısı	Serêş	Xena(Kına), Sımak (Sumak), Bovijan (Civanperçemi), Zencefil ,Giyabend (Pelinotu)
7. Bel Ağrısı	ÊşaPiştê	Kelyê(Sakız Otu), Hingîv (Bal), Dohnê Zeytê (Zeytinyağı), Dohnê Catır(Kekik Yağı), İncir, Bamyas,Aspirin, Tehlî (Kantaron), Yakı
8. Böbrek İltihabı	Îltîhaba Gurçikan	Hêro(Gülhatmi)
9. Bronşit	Bronşît	Zeytinyağı, Pekmez, Tusî (Dikenli Ot)
10. Bulantı	Dilrabun	Nane, Limon, Sumak, Tuz, Soğan

11. Çıban	Kînor	Genimok(Yabani Buğday), Belgêhevezar (Sinirli Yaprak), Tirşok (Kuzukulağı), Kelyê (Sakız Otu)
12. Diş Ağrısı	Êşa Diranan	Beniştê Kevzan (Bittım Sakızı), Darbenav (Dişbudak), Tusî (Dikenli Ot)
13. Dolama	Marok	Kevzan(Bittım), Sabuna Halebê (Halep Sabunu), Derkuvar (Propolis)
14. Egzama	Bîrov	Darsêv (Elma Ağacı) , Xena (Kına), Nojdar (Nujdar), Kerengikerê (Eşek Dikeni), Şirêmar (Sütleğen),
15. Göz Ağrısı	Êşa Çavan	Sürme , Hingîv (Bal), Sîr (Sarımsak)
16. Hazımsızlık	Bêhezmî	Pung(Yabani Nane),
17. İdrar Yolu Enfeksiyonu	Enfeksiyona Rêgeha İdrarê	Kuryahespi(Atkuyruğu), Herdemrenk (Altınotu), Soğan Suyu, Maydanoz, Kekik
18. İshal	Vîrik	Pung(Yabani Nane), Mazî (Mazı), Çay, Yoğurt
19. İçi Kan Dolu Kabarcık	Baxwîn	Koka Meyan (Meyan Kökü)
20. Kabızlık	Qebziîf	Hêro(Gülhatmi), Kayısı, Hingîv (Bal)
21. Kas Ve Eklem Ağrıları	Êşên Masulkê û Movikan	Tusî(Dikenli Ot), Arvan (Un), Dohnê Zeytê (Zeytinyağı), Belgêhevêzar (Sinirli Yaprak), Yakı
22. Kadın Hastalıkları	Nexweşiyên Jinan	Masicerik(Danakuyruğu), Bovijan (Civanperçemi), Hêro (Gülhatmi), Herdemrenk (Altınotu), Siyabo (Siyabu)
23. Kulak Ağrısı	Guhêşk	Hingîv(Bal) Anne Sütü
24. Mantar	Qarçik	Gilver(Mazının İç Kısmı), Tusî (Dikenli Ot)
25. Mide Ağrısı	Êşa Mîdeyê	Hingedan(Hengedan), Catır (Kekik), Mend (Kocahılak Otu), Tusî (Dikenli Ot),

		Giyabend (Pelinotu)
26. Nefes Darlığı	Bêhtengî	Kuryahespi(Atkuyruğu), Masicerik (Danakuyruğu), Bovijan (Civanperçemi), Siyabo (Siyabu), Hindegan (Hengedan) Gezik (Isırgan)
27. Nezle	Parsîv, Asrîm	Nane Limon Tarçın
28. Ortopedik Hastalıklar	Nexweşiyên Ortopedik	Öğütölmüş Nohut, Yumurta Sarısı, Zeytinyağı, BeniştêKelyê (Karasakız)
29. Öksürük	Kuxik	Ceviz Kabuğu, Elma, Tarçın, Bal, Soğan, Şalgam, Şilenik (Kuşburnu)
30. Romatizma	Ba, Reşeba	Daralink(Sarmaşık), Zeytinyağı, Siyabo (Siyabu), Hindegan (Hengedan), Giyabend (Pelinotu), Şelim (Şalgam)
31. Saçkıran	Keno, Porkiran	Sîr(Sarımsak)
32. Sarılık	Zêrik	Bal, Süt,
33. Siğil	Balûk	Şîrêmar(Sütleyen)
34. Sinüzit	Sînozit	Papatya (Beybûn)
35. Uçuk	Tamîsk	Yaş Ağaç (Dara Ter)
36. Ülser	Kula Mîdeyê	Kevzan(Bıttım), Beniştê Kevzan (Bıttım Sakızı),Bal, Süt
37. Yanık	Sotin	Yumurta Akı (SpîlkaHêkê), Pamuk (Pambî), Yoğurt (Mast), Gilver(Mazının İç Kısmı), Sumak (Simak)
38. Yara	Birîn	Belgêhevezar(Sinirli Yaprak), Şehbenîr (Gabalak), Sosin (Çuhaçiçeği), GiyayêBirîna (Yılan Otu), Tolik (Ebegümece), Beybûn (Papatya), Kuryahespi (Atkuyruğu), Hesbist (Yabani Yonca)
39. Yılan Sokması	PêvedanaMar	Sarımsak, Sumak, Tuz, Soğan, Bovijan

		(Civanperçemi), Siyabo (Siyabu)

Resim 1. Dera Mersawa'daki (Rındık/Geçimli) Tarihi Kiliseye Ait Eski Bir Fotoğraf

Resim 2. Dera Mersawa'daki (Rındık/Geçimli) Tarihi Su Değirmeni

Resim 3. Çemê Hêjirkê

Resim 4. Rındık (Geçimli) Yaylaları

Resim 5. Rındık (Geçimli) Köyünden Bir Görüntü

Resim 6. Hasadı yapılmış susamlar tarlada kurumaları için bekletiliyor

Resim 7. Susamlar nehre götürölüp yıkanır.

Resim 8. Susamlar torbalarda dövüldükten sonra, kabuklarından arındırılmaları için nehirde yıkanır.